

522

Mag. ak. 1/2 n

21

ARCHÆOLOGIAI
KÖZLEMÉNYEK.

A HAZAI MŰEMLÉKEK ISMERETÉNEK ELŐMOZDÍTÁSÁRA.

A M. TUD. AKADÉMIA ARCHÆOLOGIAI BIZOTTSÁGÁNAK KIADVÁNYA.

M. ACADEMIA
KÖNYVTÁRA

XVII. KÖTET.

(UJ FOLYAM XIV. KÖTET.)

17-19

Ára 2 frt.

BUDAPEST.

KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA.

MDCCCXCV.

A MAGYAR TUD. AKADÉMIA ARCHÆOLOGIAI BIZOTTSÁGÁNAK KIADVÁNYAI.

ARCHÆOLOGIAI KÖZLEMÉNYEK:

I. kötet: Tizenkét kőrajztáblával nyolczadrét 1859. 245 l. Tartalom: Magyar műemlékek. *Ipolyi Arnoldtól.* Csallóköz műemlékei. II. A karikapézn, mint fizetési- és ékszer a történelem előtti korban, *Kiss Ferencztől.* III. Huszonöt kiadatlan pannoniai felirat. *Paúr Istvántól.* IV. Mátyás király egykori szobra Budiszinban. *Wenzel Gusztávtól.* — Ára: 3 frt. (Külön nem kapható.)

II. kötet: Nagy negyedréti kőpatlaszszal, 54 táblával, 1861. 317 l. Tartalom: Margitsziget műemlékei. Ifj. *Kubinyi Ferencztől.* II. Kelenföldi pogány sírok. *Érdy Jánostól.* III. Kiadatlan magyar czimer és pecsétgyűrűk, saját gyűjteményéből közli gr. *Andrássy Manó.* IV. Nyitra-Ivánka területén 1860- és 61-ben kiszántott byzanti zománczok a XI-ik századból. *Érdy Jánostól.* V. Magyarországon talált kő- és bronzkori régiségek. Id. *Kubinyi Ferencztől.* VI. Adalékok a magyar Iconographiához. I. Mátyás király egykoru arczképei. *Henszlmann Imrétől.* VII. Magyar téglapítészeti műemlékek. Irta *Ipolyi Arnold.* — VIII. Vegyes közlemények: 1. Magyar feliratu kupa. Gr. *Eszterházy Jánostól.* 2. I. Mátyás király állítólagos építőmesterének kézirati munkája az építészetről. Dr. *Henszlmann Imrétől.* 3. Lesencze-Tomaji római feliratos kő. Közli: *Rómer Flóris.* — 4. I. Mátyás király czimere a boroszlói és a görliczi városházakon. 5. Régi magyar keresztelőkutak és Magyarország czimerének monumentalis használata. *Ipolyi Arnoldtól.* IX. Magyar régészeti Repertorium. Irja *Ipolyi Arnold.* X. Magyar régészeti krónika. *Ipolyi Arnoldtól.* XI. Név- és tárgymutató az I. és II-ik kötethez. Ára: 4 frt 80 kr.

III. kötet: (Uj folyam. I. kötet) 10 képtáblával és a szövegbe nyomott számos fametszettel. Nagy negyedréti 1862. 179 l. I. füzet. I. A Kis-bényi román izlésű egyház. *Henszlmann Imrétől.* V képtáblával. Ára: 60 kr.

II. füzet: II. Pannonia területén Magyarországon fenmaradt néhány római várnárról. Irta *Rómer Flóris.* — II. A kolozsvári szt. Mihály egyház történeti és építészeti leírása. Gr. *Eszterházy Jánostól.* III képtáblával. Ára: 50 kr.

III. füzet: IV. Magyar ereklyék. *Ipolyi Arnoldtól.* 2 képtáblával. Ára: 60 kr.

IV. füzet: V. Középkori keresztelő medenczék. Irta *Rómer Flóris.* — VI. Római feliratok Erdélyből. *Torma Károlytól.* — VII. Pannoniai újabb kiadatlan latin feliratok. *Rómer Flóristól.* — VIII. Magyar régészeti krónika. *Ipolyi Arnoldtól.* Több fametszvényvel. Ára: 20 kr.

IV. kötet: (Uj folyam II. kötet) 8 képtáblával és több fametszvényvel. 1864. 175 l.

I. füzet: I. A kolozsvári Boldogasszonyról czimzett minorita, jelenleg evang. reform. egyház. Gr. *Eszterházy Jánostól.* — Tétényi római sírok. *Érdy Jánostól.* — Zólyomgye műemlékei. Ifj. *Kubinyi Ferencztől.* — IV. Pannoniai újabb kiadatlan római feliratok. II. közlés. *Rómer Flóristól.* 7 táblával. Ára 70 kr.

II. füzet: V. Tanulmányok a középkori román építészeti kronologia köréből, tekintettel a magyar műemlékekre. *Henszlmann Imrétől.* — VI. A Buda környékén felásott római sírokról. *Rómer Flóristól.* I réztáblával. Ára: 50 kr.

III. füzet: VII. A szathmári püspöki megyének középkori építészeti régiségei. Irta Dr. *Henszlmann Imre.* — VIII. Magyar régészeti krónika. Összeállítá *Rómer Flóris.* — IX. Adalék a magyar régészeti irodalomhoz. *Rómer Flóristól.* — X. Név- és tárgymutató az új folyam I. és II-ik kötetre. Több fametszvényvel. Ára 30 kr.

V. kötet: (Uj folyam III. kötet) 2 réztáblával és több fametszvényvel. 1865. 165 l. — Tartalom I. füzet: I. Kiadatlan magyar érmek az Árpádok korszakából. I. közlemény. *Érdy Jánostól.* II. Római feliratok Erdélyből. II. közlemény. Irta *Torma Károly.* III. A két hazában talált régi műemlékekről, különösen a szarvasszói (Marm. m.) arany kincsről. *Rómer Flóris.* IV. Budának és környékének helyirati viszonyai a középkorban. I. közlemény. Irta *Rupp Jakab.* V. Magyar régészeti krónika. *Rómer Flóristól.* VI. Adalék a m. régészeti irodalomhoz, u. a. VII. A m. tud. Akad. Archæol. Bizottságának munkálkodása 1865 kezdettől, jegyzőkönyvi kivonatban. Több fametszvényvel. Ára 60 kr.

II. füzet: VIII. Archæologiai kirándulás Abauj- és Sárosmegyébe. *Henszlmann Imrétől.* IX. A bakonyszombathelyi éremkincsről. *Rómer Flóris.* X. Kiadatlan magyar érmek az Árpádok korszakából. II. közlemény. Irta *Érdy János.* XI. Jelentés a Bányavárosokba tett kirándulásokról. *Henszlmann Imrétől.* XII. Név- és tárgymutató az Archæol. Közlemények V-ik (új folyam III.) kötetére. Ára 80 kr.

VI. kötet: I. füzet: Tartalom: A kunok bél-háromkúti, másképp apátfalvi apátsága és a XII. század egyházának leírása. *Ipolyi Arnoldtól.* — Toldalék. A bél-háromkúti apátság okmánytárának kiadatlan okmányai a XIII. századtól a XV. századig. — A bél-háromkúti, másképp apátfalvi egyháznak építészeti arányai. *Henszlmann Imrétől.* — Budának és környékének helyirati viszonya a középkorban. Irta *Rupp Jakab.* IV. közlemény. — Magyar régészeti krónika. *Rómer Flóristól.* — Adalék a magyar régészeti irodalomhoz. Összeállítá *Rómer Flóris.* — A magyar tudom. Akademia archæol. bizottságának munkálkodása 1865—66-ban. (Jegyzőkönyvi kivonat.) Ára 1 frt 20 kr. (Uj folyam IV. kötet) több réztáblával és több fametszvényvel. 1866. 213 l.

II. füzet: Jelentés a bányavárosokba 1865-ben tett régészeti kirándulásról. II. ezikk. *Henszlmann Imrétől.* — Római feliratok Erdélyből. *Torma Károly* lev. tagtól, III. közlemény. — Az újabb időben Ó-Szönyön kiásott régiségek. *Rómer Flóristól.* — Magyar régészeti krónika, írja *Rómer Flóris.* Folytatás. — Uj régészeti lelhelyek, közli idősb *Kubinyi Ferencz.* — Adalék a magyar régészeti irodalomhoz. *Rómer Flóristól.* Folytatás. — A m. tud. Akademia Arch. Bizottságának munkálkodása 1866. májustól december végeig (jegyzőkönyvi kivonat). — Archæologiai mozgalmak, összeállítá *Rómer Flóris.* — Hely- és tárgymutató a VI. kötethez. Ára 80 kr.

VII. kötet: I. füzet: Tartalom: Jelentés a Bányavárosokba 1865-ben tett régészeti kirándulásról. *Henszlmann Imrétől.* (Vége.) — Sz. Margit házi oltára. Irta *Rómer Flóris.* — A nagyenyedi egyházkerítés. Irta *P. Szatmáry Károly.* — Archæologiai vázlat. Régi tárczájából közli Dr. *Érdy János.* — Néhány kiadatlan magyar érem az Árpádok korából. *Végh Ödöntől.* — Adalék az egyházi kincsek történetéhez. *Rupp Jakabtól.* — Jelentés a Hontmegye Magyarád helységében talált csontok összehasonlító bonczatani vizsgálatáról. *Báthory Nándortól.* — Magyar régészeti krónika. Irja *Rómer Flóris.* — Adalék a magyar régészeti irodalomhoz. Összeállította *Rómer Flóris.* — Archæologiai mozgalmak. II. közlés. *Rómer Flóristól.* Ára 80 kr.

II. füzet: A kolozsmonostori apátság és egyházi maradványainak leírása. Közli Gr. *Eszterházy János.* — A barlangokról, nevezetesen a magyarhonon lakott barlangokról. *Rómer Flóristól.* — Kisebb közlemények: I. A szamosfalvi egyház 146. l.; — II. Dózsa György vaskoronája 149. l. Gr. *Eszterházy Jánostól.* — III. Registra in omnium rerum existentium in dominio Episcopatus Agriensis... B. *Nyáry Alberttól.* 150. l.; — IV. Beregmegyei régiségek. *Lehoczky Tivadartól* 155. l.; — *Egger D.* Párisban kiállított ezüst lemezei. *Rómer Flóristól.* 158. l.; — VI. Első obsidián eszközök Magyarországon. U. a. 161. l.; — VII. A koronczói (Györm.) vidéknek kő-, bronz- és a vaskori leletei. *Ebenhöch Ferencztől.* Magyar régészeti krónika, összeállítá *Rómer Flóris.* Adalék a magyar régészeti irodalomhoz. VI. közlés. *Rómer Flóristól.* — Archæologiai mozgalmak. II-ik közlés. Ugyanattól. — A m. tud. Akademia archæologiai bizottságának munkálkodása 1867-ben és 1868-ban. (Jegyzőkönyvi kivonat.) Név- és tárgymutató a VII-ik kötethez. Ára 1 forint.

4/22

ARCHÆOLOGIAI
KÖZLEMÉNYEK.

A HAZAI MŰEMLÉKEK ISMERETÉNEK ELŐMOZDÍTÁSÁRA.

KIADJA

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
ARCHÆOLOGIAI BIZOTTSÁGA.

XVII. KÖTET.

(UJ FOLYAM XIV. KÖTET.)

BUDAPEST.

KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA.

MDCCCXCIV.

306927

M. ACADEMIA
KÖNYVTÁRA

TARTALOM.

	Lap
I. SZELLE ZSIGMOND. Duna-Földvár régi emlékei ...	3—34
II. WOSINSZKY MÓR. A czikoi (Tolna m.) sirmező ...	35—101

TABLE

1.
2.
3.

Duna-Földvár régi emlékei.

SZELLE ZSIGMOND-tól.

Bevezetés.

Duna-Földvár nagy község Tolna vármegye északkeleti sarkán, a Duna jobb partján, azon kies hullámzású löszdombok lejtőin fekszik, melyek Ercsítől közel Mohácsig lehúzódnak, és a nagy folyam ellenállást nem tűrő hullámcsapásai által már több ponton erősen megtámadva, magas, meredek és fölötte omlékony partokká koptattattak. A szél és vizek által összehordott ezen törmelékközet itt igen szépen kifejlődve jelentkezik, s diluvialis koránál fogva a harmadkor legifjabb terméke. Elhelyezkedésére nézve a böleske-kömlődi halom-kanyar görbült alakja után kimondható, hogy mint egy kerék-küllő darabjából a sugarak, az elszórt halomvonalak legyező alakban terjeszkednek szét. E löszképződmény fekéjét a congeria-agyag képezi, mely helylyel-közzel, különösen a dunamenti feltárásoknál, több helyen elő is bukkan, mélyebben azonban még kikutatva nincsen. A böleske-kömlődi kanyarból északnyugoti irányban szétterjedő halomsugarak közeit, a völgyek fenekét mindenütt a legtermékenyebb, vastag aluvialis réteg borítja, de sőt több ponton még süppedékes, mocsaras tőfenekek, vagy a congeria-réteg felett kiszivárgó forrásos területek is maradtak fenn, s a talaj ezen legyezőszerűen szétterülő halomnyulványok villái közé a szomszédos Fehér vármegyéből, északnyugoti irányból, ugyancsak diluvialis korú futóhomok özönlik át, mely Duna-Földvár határán keresztül széles sávban a böleskei halomkanyarig hatol, s útjában több helyen jelentékeny terjedelmű homokbuczkákat képez.

Reánk nézve ezuttal kiváló érdekléssel egyedül a Duna mentén felnyúló löszhalmok birnak, mint a melyek a történelem előtti időktől fogva a letelepülésre legalkalmasabbak voltak, lévén keletről a Duna, északról a mocsaras «Borju-bánom», nyugotról pedig a ma már nagyrészt kiszáradt, de még csak egy-két századdal ezelőtt is nádlásos nagy tó által védve. Az ezen tóterületen kívül nyugotra elvonuló halmok régészeti leletek tekintetében fölötte szegények, vagy e nemű kincseiket mélyen a futóhomok buczkái alá temetve rejtegetik.

A mostani Duna-Földvár, több mint huszonkétszáz lakóházával részint a dunamenti löszhalmok nyugoti lejtőin, részint az ezek mellett egykor mély medrű, de ma már nagy részben kiszáradt tőfeneken, legnagyobb részben pedig a diluvialis homokbuczkákon terül el.

De nem így volt ez hajdanában, midőn ezen belső tómedenceze északon az úgynevezett «Borju-bánom» jelenlegi legelőrészen át állott összeköttetésben a Dunával, s ennek áradáskor felduzzadó hullámai ezen nyíláson betolulván, a «Felső öreghegy» ormát megkerülve, déli irányban a «kanális-kertek» területét egészen a «Somos-hegy»-ig ellepték, sőt ennek is mindkét oldalán mélyen benyomultak. Ezen, a Duna áradásai és a légköri csapadékok által fentartott mocsaras, sőt valóságos állandó tavat képező terület a Duna jobb partján elnyúló löszhalom-sorozat fel egészen a «Borju-bánom»-ig egy keskeny, de hosszú félszigetté alkotta, melynek tagozatai a «Felső öreghegy», «Templom-hegy», «Kecske- vagy várhegy», «Kálvária» és «Tudom» hegyekből álltak, s mely két utóbbi a tulajdonképeni «Alsó öreghegy»-nek kettős ormát képezi. E hosszúkás félszigetnek keleti oldalát a Duna habja mosta, míg északon a «Borju-bánom», nyugoton pedig a «kanális-kerti» vizenyős területek által környeztetvén,

már a természet által is három oldalról védett és bükkös erdővel borított olyan alkalmas terep volt, mely az őskor népei által a letelepülésre mindig nagy előszeretettel használtatott fel, s maga ezen körülmény eléggé indokolja azon feltevést, hogy a rég letűnt idők emlékeit itt, kizárólag e magaslatokon és azok lejtőin kereshetjük.

Ezen hosszúkas félsziget északi végén két, és a Duna rendes vízállása felett mintegy 45 méterre emelkedő magas, de a «Borju-bánom» lapályra meredeken lehanyatló oromban végződik, melyek közül az egyik az előtte elvonuló régi közlekedési utat, hol már a római út is kiépítve lőn, a másik a Dunát uralja, s így mindkettő jelentékeny hadászati pont volt. E dombvonal déli folytatásánál a Duna szagatásai következtében mindinkább keskenyül és a mesterségesen leásott «mélyút»-nál jelentéktelenül megszakad, azonban gerince, bár magasságából fokozatosan veszít, a «templomhegy» alsó végén «vár- vagy kecskehegy» nevet viselő déli oromban végződik, melynek magassága mintegy 30 méterre süllyed. Ezen déli ormot az alább 64 méterre kiemelkedő s az egész környéken uralkodó «Kálvária-hegy»-től egy körülbelül 200 méternyi szélességű nyílás választja el, mely azonban a «Borju-bánom» mocsaras lapályának mélységére le nem süllyed, hanem a Duna szintje felett mintegy 10 méter magas nyeret képez és a dombsorozat állagával teljesen azonos diluvialis képződményből áll. Innét, e nyereg déli széléről emelkedik fel hirtelen a «Kálvária-hegy» orma, mely délnyugoti szomszédjával, a 45 méter magas «Tudom» hegygyel együtt képezi az «Alsó öreghegy»-nek két északi ormát, melyeknek egyesült gerince aztán innét egészen Böleskéig lenyulik. A «Kálvária» és «Tudom» hegyet egy mély bevágású és az «Alsó öreghegy» gerincére csak lassankint fölemelkedő mély bevágású, az úgynevezett «Burgundia» utcza választja el, melynek egyik kisebb, északkeleti beágazása azon mesterségesen leásott egyenes falhoz vezet, mely a «Kálvária» hegyet az «Alsó öreghegy» jelenlegi ormától elválasztja, s ez utóbbi orom a «Burgundia» e kétágú villájába ékelődik.

Az «Alsó öreghegy»-nek déli nyulványa a böleskei határ közelében kiszélesedik és nyugoti irányban beleolvad azon fensíkba, mely Böleske, Sz.-András és Duna-Földvár határában mintegy két mérföldnyire, egészen a kanacsi völgyekig terjed; de ezen fensíkből még közvetlenül Duna-Földvár alatt, az úgynevezett «Nagy», helyesebben «Somos hegy» nyomul be északnyugoti irányban és az alsó kanális-kertek előtt jelentékeny oromban végződik. A hullámos és legyező alakú képződmény kiegészítésül ettől nyugotra a már sokkal jelentéktelenebb «Kis hegy», ettől ismét tovább nyugotra a «Ripszum» gerince majdnem teljesen egyenlő távolságokra húzódnak felfelé, melyeken kívül aztán a hullámos fensík következik, a mely az őskorban gyönyörű bükkös, tölgyes erdővel volt borítva.

Községünk térrajzi fekvésének ezen vázlatából kitűnik, hogy a letűnt idők egykor itt élt embereknek még fölfedezhető nyomait csak a Duna mentén és az egykori tavakat környező halmokon kereshetjük.

Az őskorban erre átvonult, vagy helyenkint letelepülve volt népségek némi emlékei elszórtan feltalálhatók még ma is a város nyugoti határán átvonuló homoksáv emelkedettebb halmain, mint p. o. a felső homok-erdő felső vége előtt elterülő buczkákon ezelőtt mintegy tizenkét évvel durva cserép- és állatesont-darabok között egy igen szép kovaszilánkot találtam. Alább a bakaszállási kertek dombjain nem ritkák a durva cserépdarabokkal borított területek, de az alsó tó nyugoti partján elvonuló buczkasoron a csont- és durva cserépdarabok csak úgy hemzsegnek. Itt több ponton próbaátást is végeztem, azonban ez eredményre nem vezetett. Ezen, az egykori tavakat nyugatról környező területeken földhányások- vagy sánczoknak ninesen nyoma, s ezek kizárólag a dunamenti löszdombokon és a Somoshegyen vannak. A község, mely azoktól nyerte nevét, a templom- vagy kálvária-hegy közötti nyergen, valamint az ezt környező tetőkön, végül a Duna partján terült el.

E község történelmi múltja elég szerény, mert itt sem országdöntő csaták nem vívattak, sem egyéb kiváló jelentőségű esemény nem történt, mindazonáltal a Duna völgyében való fekvésénél fogva igen nevezetes mozgalmaknak szolgált színterül, melyek sok tekintetben érdekes nyomokat hagytak hátra. Keletkezésének idejét a történetírók még időszámításunk előtti korra viszik vissza, s azt «Anamatia» vagy «Adnamatia» őskori névvel tisztelik meg,* mely állítólag Adnamatus celta uralkodóról maradt volna reá.

* Haas Mihály: *Emlékkönyv*, kiadja Danielik János. II. kötet, 348. lap.

A rendelkezésünkre álló ókori adatokból annyit tudunk, hogy a celtáknak már kőházakból álló községeik voltak, s ha e tényt elfogadva azon körülményből indulunk ki, hogy e községeknek épen az uralkodó adta nevét, föltehető, hogy az úgy népességre, mint forgalomra, tehát általában a kültekin-
télyre is elsőrangú lehetett. Az őskori celta városnak azonban itt nincsen nyoma. Egyetlenegy körülmény van, mely a határozott tagadást mégis visszafojtja, s ez a Duna folyamnak azon idő óta végzett s a hihetlenséggel határos romboló munkája. Ez az itteni őskori emlékek túlnyomó részét már a mederbe temette. Ott pihenhet valahol az egykori celta város is. Mindazonáltal a még meglevő területek az eltemetett titkokból valamit mégis elárulhatnának, mert ha e halmok keleti lejtője és fensíkjuk nagy része lekopott is, emezeknek egy része és nyugoti lejtőik még megvannak, de ezek celta város maradványairól eddig hírt nem adtak, a római út pedig Baracstól az imsási (Kömlőd) római tábor irányában Földvárt elkerüli és érintetlenül balra hagyja, — s így Anamatia lehetett akár Baracson, akár Kömlődön, de itt bizonyosan nem volt.*

Mindazonáltal a magyar honfoglalás idejében már tetemesen megnépesedett és ezen község a XIII. és XIV. századokban oly virágzó állapotban volt, hogy a pécsi püspöki megyében az itteni plébános fizette a legnagyobb pápai adót.

A község azonban még sz. István korán túl is megtartotta szláv eredetű nevét (Zemogni), míg végre a XII. században Vak Béla király által itt apátság alapított, a mi azt bizonyítja, hogy a község ezen időben már jelentékenyen benépesedett és virágzásnak indult s ez aranykora egészen a mohácsi vészig tartott; mert a félhold uralma alatt, minthogy a buda-eszéki főközlekedési vonal közvetlen közelébe esett, annyira elpusztult és elnéptelenedett, hogy a törökök kiveretése után a XVII. század végén már rácok és bosnyákok telepedtek ide. E betelepített idegenek azonban csak rövid ideig maradhattak itt, mert egy részük az itteni állapotokkal meg nem barátkozhatván, önként költöztek vissza hazájukba, — a másik részük pedig a XVIII. század elején lefolyt szabadságharcok alatt, mert határozottan a császárpártiakhoz csatlakoztak s a kuruczok ellen harcoltak, részben leölettek, részben úgy verettek ki. Ezután a község ismét lassú gyarapodásnak és virágzásnak indult, úgyannyira, hogy azóta lefolyt több mint másfél század alatt lakosainak lélekszáma tizennégyezerre emelkedett.

* * *

I. Földvárak. Első kérdés, hogy hol vannak itt azon tekintélyes földművek, melyektől e község nevét nyerte? Ez egyszerű kérdésre nehéz megfelelni, mert a Duna szagatásai, a kapa és az építkezők csákányai alatt annyira elmosódtak azoknak nyomai, hogy ma már csak a terepviszonyok s a földből helyyel-közzel előbukkanó emlékek alapján lehetséges róluk hozzávetőleges képet adni. Duna-Földvár a török hódoltság alatt teljesen elpusztult és elnéptelenedett, jelenlegi lakossága csak 200 év előtti betelepedésekből szaporodott fel, és itt sem írásbeli, sem nemzedékről nemzedékre maradt hagyomány a korábbi időkből fenn nem maradt.

Kétségbe vonhatatlan, hogy itt már az ó-korban nagyobb szerű, de legalább is oly hadi czélokra épült földművek voltak, melyek a környékbeli hasonló megerősített telepeket nemcsak terjedelemre, hanem külső tekintélyre is jelentékenyen felülmúlták, mert a község is azoktól nyerte nevét, a mennyiben a *Földvár* név csak magyar fordítása a *Zemogni* vagy *Zimony* szláv eredetű elnevezéseknek, a mely nevet a község már a magyarok honfoglalása idejében viselte. Hogy azonban ezen földműveket a népvándorlás korában itt megfordult longobárd, avar vagy szláv népfaj hánytá-e fel, avagy hogy azok már itt készen fölvetett sáncokat találtak, s azoknak csak nevet adtak? az eldöntetlen kérdés. Azonban tekintettel arra, hogy itt nemcsak bronz, hanem a tiszta kőkorszakból eredő emlékek is találtak, az utóbbi föltevés sokkal valószínűbb, mert a kő- és bronz-korszakok emberei is nagy előszeretettel vették magukat árkokkal és földfelhányásokkal körül, mely munkálataik alkalmával kiváló előnyben részesültek a kimagasló ormok, elszigetelt dombok, vagy jelentékenyebb földnyelvek.

* Lásd Salamon Ferenc: *Budapest története*, I. kötet, 241. lapon. Ptolomaeus szerint Anamatia Pálfa vagy Simontornya tájára esik.

Az alsó és felső Öreghegynek délről északra, mintegy két kilométernyire, egészen a «Borju-bánom»-ig felnyúló gerincze, melyet keletről a Duna folyam, északról a mocsaras «Borju-bánom», nyugotról pedig a terjedelmes nádlásos tó határolt, természetszerűleg nagyon alkalmas letelepülési helyül kínálkozott az őskor népeinek, a kik nem is mulasztották el azt lehetőleg felhasználni, és a letelepülők zömének elhelyezésére lehetetlenség lett volna alkalmasabb helyet kiszemelni, mint a felső és alsó Öreghegyet összekötő nyergen, honnét úgy a Dunával, mint a nyugoti mocsaras, nádlásos tóval közvetlen érintkezésben állhattak, s ép azért, midőn e telep községgé alakult, az csak ezen nyergen s az azt környező lejtőkön rakta le annak alapját.

A régi Földvár központi fősánczművének nyoma a Duna szaggatásai előtt mindinkább feljebb költözködő lakosság építkezései alatt, hosszú századok során nagyon elmosódott, s ma már csak itt-ott fedezhető fel, mindazonáltal, ha annak déli és nyugoti oldala beható vizsgálat alá vétetik, e lejtőkön párhuzamosan futó lépcsőzetes padozatok mai méreteiből is kinyomozhatók még az egykori sánczgyűrűzetek.

E központi fősánczmű hossza déltől északra 800 méter, átlagos szélességét 100 méterre téve, jelenleg mintegy nyolczvanezer négyszög-méter területet foglal el. Ez orom középmagassága a Duna szintje felett 42 méter, mely északi folytatásánál bár lassú, alig észrevehető, de folytonos emelkedésben van. E tekintélyes kiterjedésű ormot az őskorban valószínűleg többszörös sánczöv védte a Duna felől is, mert a déli és nyugoti oldalon a mai napon is 3—4-szeres gyűrűzet nyomai észlelhetők.

Ezen sánczgyűrűzetnek a legfelső, tehát a legbelső védvonalát a vár jelenleg már falakkal körülvett 8—20 méter magas leásott sáncza képezte, melynek északi folytatása a nyugoti meglévő peremen, bár a jelenlegi templom-téren meg van ugyan szakítva, de egészen a mélyútig, 2—3 méter magas falban jelentkezik, mely a fensíkot jelenleg elfoglaló szőlős kerteket, a templom-uteza keleti házsorainak udvaraitól elválasztja. Ez az egykori 2—3 méter magas sánczvonala ma már több udvarban kővel van felrakva, hogy a folytonos leomlás megakadályoztassék, sok helyen azonban már csak mint egyszerű omlékony part mutatkozik. E belső vonaltól nyugotra, mintegy 100 méternyire a templom-uteza nyugoti házsorának nyugoti határvonalán, mely a szomszédos fülemüle-uteza keleti házsorának fundusától elválasztja, mintegy 5 méternyi eséssel következik a második sánczgyűrű nyoma, s átlag 1—2 méter magassággal jelentkezik. E párhuzamos sánczvonala északra, a mélyút felé való futásában, az első-felső sánczvonallal közeli, a mélyút közelében már teljesen elmosódik. A most leírt sánczvonala déli folytatása elkopott s némi nyoma a jelenlegi plébánia udvarát nyugotról kerítő falnál, valamint a sz. Ferencz-rendiek zárdakertjének kerítésénél észlelhető. Ezután következik ismét nyugotra, de már kevesebb távolságra, mintegy 40 méternyire a harmadik sánczvonala, mely a fülemüle-uteza nyugoti házsorának telkét a nagy- vagy pentelei-uteza keleti házsorának telkétől választja el. Ennek magassága már csak alig egy méter s déli folytatásának nyoma a Hevesy-Nádhera féle területek keleti végén mutatkozik.

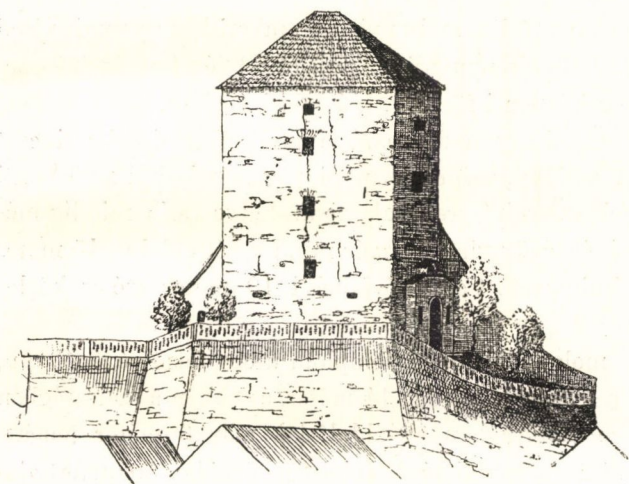
A déli oldalon már jelentékenyebbek a nyomok, mert a várfallal övezett felső sánczvonala alatt a második gyűrűsáncz a Höke- és Szabó-féle házak közötti 4—5 méter magas és jelenleg kővel kirakott falban húzódik el, míg a harmadik gyűrű vonala a jelenlegi sóház mentén a Steiner-féle fakereskedés és a Surgoth-házát övezi.

Az itt leírt gyűrűzetes védvonalak elég határozottan hirdetik, hogy az őskori földvárak fősánczműve, úgy az erődítmények meglévő nyomai, valamint a helyrajzi fekvésnél fogva is másutt nem lehetett, mint a templomhegyi ormon, a többi szomszédos magaslatok erődítményei pedig ennek csak előretolt védművei voltak; de a későbbi történelmi időkben is akár építkezés, akár hadászati célú munkálatokról volt szó, — kivéve a törökhódoltság előtti templomot, mely az alsó Öreghegy ormán állt, — a fősúly mindig ezen középpontra esett, a mint hogy a XII. században alapított apátság monostora is ide, mint a legbiztosabb és könnyen védhető helyre építettett, felhasználván az őskor embereitől visszahagyott sánczműnek legerősebb pontját.

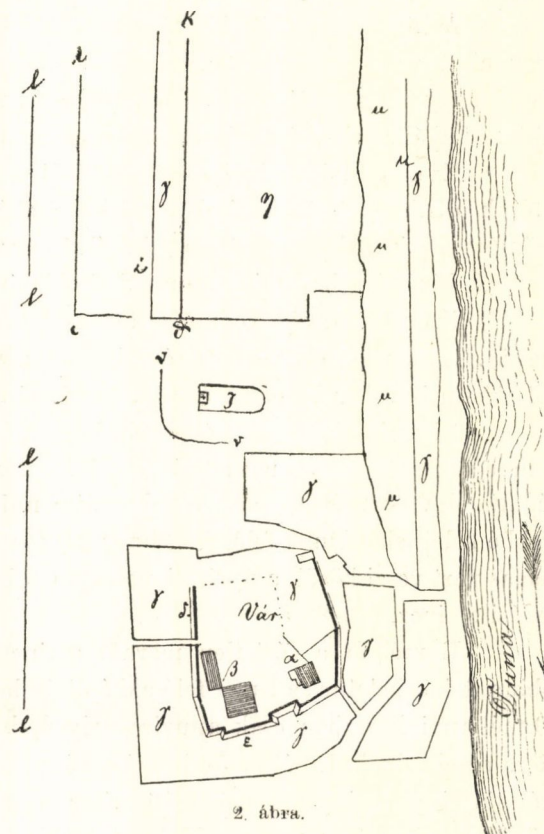
Hogy e jelentékeny és kiterjedt sánczművek mily szerepet játszottak az őskorban? azt nem tudhatjuk, vagy a népvándorlás idejében is vívottak-e itt jelentékenyebb csaták? arról sem szól a tör-

ténelem,* de hogy a török invasiókat megelőző időben, a középkor végén, már mikor aggodalmassá kezdett válni a török terjeszkedés, Földvár megerősítéséről is gondoskodtak, azt kétségbevonhatlanul bizonyítja a monostornak fallal való körülvétele és egy őrtoronnyal (donjon) való ellátása. (1. ábra.)

E torony s az azt környező falak történeti múlttal bírnak és büszkeségét képezik a városnak, mindazonáltal arra nézve, hogy az őrtorony mikor és ki által építettett, történeti adataink nincsenek, de építési anyaga, alakja és rendeltetése azt engedik következtetni, hogy a XIV. század végén vagy a XV. század elején épült, és hogy az a Vak Béla által 1135-ben alapított apátsági építkezéseknek kiegészítő részét képezte. E torony 15 méter magas, 9,5 méter széles és mély, tehát tökéletes négyszögű alapon nyugszik, több, kisebb-nagyobb méretű ablakkal minden oldalán, és bár jelenleg belül alapjától fogva a tetőzetig üres, de az ablakok elhelyezéséről ítélve biztosra vehető, hogy az annak idejében négy

1. ábra.

2. ábra.

emeletet tartott. Oldalain számos és több helyen jelentékeny repedéseket mutat, építési anyaga pedig köbalakú budafoki mészkő.

E tornyot környező kőfalak néhol, például épen a torony közelében, a nyolcz méter magasságot is elérik, — az északi oldalon azonban az egykori mindinkább alacsonyabb fal nyomai ma már ki nem vehetők, mivel az ottani terület sűrűen házakkal van beépítve. E rendetlen alakú négyszög képezte azon csekély területű, jelentéktelen, s a hadászat követelményei után ítélve, számba sem vehető váracst, melynek úgy a török invasiók idejében, mint a Rákóczy-féle hadjárat alatt mégis némi szerepe jutott. (2. ábra.)

A hol most a kettős uradalmi tisztalak áll, ott annak idejében az apátság monostora

* Id. Höke Lajos a «Tolnamegyei Közlöny» 1876-ik évi folyamában közzétett munkájában egy ismeretlen nevű földvári apát és Kálan pécsi püspök között kitört conflictusról érdekesen beszéli el, hogy mikor a püspök a renitens apátot elfogatta és a czikadori kolostorba záratta, ez onnan kitört s maga mellé szedett embereivel a püspök hiveinek elveretése után a földvári monostort erőszakosan visszafoglalta. Ez lehetett az első ütközet (1198), melyet a monostor látott.

állott. A várac északi folytatása még tovább is nyulhatott, a jelenlegi plébániatemplomig, azonban e tájon a talaj felszínét kötörmelék borítja, s mélyebb ásítás nélkül itt eligazodni lehetetlen. A templom előtt félkörben elvonuló partos részlet szintén az egykori sánczmű maradványaúl tekinthető, a ma szőlős kertekül használt terület az egykori fővédmű középpontját foglalta el, melyet ma keletről már az omlékony partoldal határol. E részleten a város folytatásának nincsen nyoma.

A váracot körítő falakat ma már csak azért tartja fenn az uradalom, hogy azok az omlékony partot tartsák. E védmű egyszerű kőfalból áll és úgy a keleti, mint a nyugoti oldalon csak egy-egy ponton van kissé megtörve az egyenes vonal, csupán a déli oldalon van nyoma a hadászati célnak, hol az már a védelem sikeresebb vezethetése céljából néhány kiszögelléssel van ellátva s ezen körülmény, valamint az is, hogy az őrtorony e pontra építettett, arra mutat, hogy annak idejében leginkább a déli oldal volt kitéve az ellenséges támadásnak.

A várac nyugoti falazatának mentén Eichmüller Alajos háztulajdonos az 1883-ik évben a várhegy alatt egy földalatti, betemetett arsenálra bukkant, egy óriási vastengely, hatalmas keréksínek, kisebb-nagyobb méretű vaskarikák, pléh- és rézedények, golyók, kardok és súlyos, mozgatható lábra állított szakállas muskéták, hevenyében egyre-másra hánnya, találtattak.

Ezen földalatti hadszertáron kívül a jelenlegi sóház és takaréktár telkén, újból való építetésük alkalmával, több sisak, elmállott csákó, mellvért és golyó találtatott, sőt egy ponton mészszel beöntött sír is fedeztetett fel, a mi nyilván arra mutat, hogy azon harcok, melyek e várac birtokáért vívattak, kivétel nélkül mind annak déli oldalán, a torony körül folytak le.

Ezen központi fővédművet északról a mélyút határolja, mely nyilván emberi kéz nyomait viseli magán. Ennek kétféle rendeltetése lehetett; a löszhalmok nyugoti oldalán és tetején tanyázók összeköttetési útja volt a Dunával és védvonalát képezte a központi főerődnek északi irányban.

Kiemelendő ezen mélyútnál, hogy a felső Öreghegy nyúlványát e pontnál a dombgerinczet nem egész szélességében metszi keresztül, hanem a dombgerincz nyugoti peremétől, hol a központi védműből vízszintes egyenesen lehet átmenni a felső Öreghegyre, csak lassan lejtve válik mindig mélyebbé keletnek a Duna felé, úgy, hogy a Duna szélénél lévő nyílásnál már mind a két oldalon 45 méter magas part veszi körül, a nyugoti peremen tehát fenahagyatott egy, körülbelül 10 méter széles közlekedési gerincz.

E mélyút a sértetlen maradt gerincztől, mely a jelenlegi templom-utcza felső végénél van, jobbra, tehát keletnek a Duna felé akkép lejt, hogy a leásás szélessége 14 méter, és ebben a szélességben 20 méternyi hosszban csak annyira sülyed, hogy e távolságban az oldalfalak már 6 méter magasságra emelkednek. Innét az 50-ik méternél a leásás iránya egy kissé délkeletnek görbül és 50 méternyre szélesül ki, partjai pedig már a 16 méter magasságot megütik. 80 méternél azonban már 3 méternyre szűkül, s a 25 méter magas oldalsó felső nyílása 40 méternyi. Így halad aztán egyenesen lefelé a Duna jelenlegi partjáig, míg aztán ezen ponttól tovább 70 méternyre, a dunaparti nyílásnál, már 45 méter magas partok közé szorúl. A mélyút egész hossza tehát 220 méter.

A központi fővédmű után következnek az előretolt mellékvédművek, melyek közül az északi, a felső öreghegyi sánczmű a legnevezetesebbeknek egyike, hol nyomuk még ma is meglehetősen jól tartott állapotban jelentkezik.

A felső Öreghegy a mélyúttól északra majdnem két kilométernyire nyul fel, s északi oldalán, a Borju-bánomra meredeken hanyatló még meglevő ormáról következtethető, hogy az kettős homlokcsúcsban végződött, melyek egyike nyugaton a felső tóra nézett és a közte és ezen tó között elvezető főközlekedési utat, — a másik keleti homlok pedig a Duna vonalát védte. Ez utóbbi oromnak azonban ma már csak jelentéktelen pereme áll fenn. Hogy e kettős ormú felső dombnyúlvány sánczművekkel megerősítettett, az csak igen természetes kifolyása volt a központi fővédmű helyzetének.

Már a mélyúttól északnak haladva, csekély távolságra a kocsitól mellett, felismerhető a nyugoti oldalon futó sánczmű nyoma, melylyel párhuzamosan alább egészen a jelenlegi szőlők árkaig a többszörös gyűrűzetek nyoma található. De mennél inkább északnak haladunk, az előbb alig egy méter magas árokpart, mely annak idejében sánczvonalt volt, két, sőt három méter magasságra is fölemelkedik.

A nyugoti orom nyugoti oldalán egy régi árok vonul egészen a domb lábáig; ez ároknál kezdődnek a lépcsőzetes gyűrűsánczok, melyek az ormot megkerülve délkeletnek kanyarodnak, s míg az északnyugoti ormot, mely meredek homlokzatot képez, csak keskeny gyűrűkben övezik, addig a keleti oldalon, mely már inkább lankásodni kezd, mindinkább kiszélesednek és három hatalmas lépcsőt képeznek. Ezen padokon át szintén egy árok vonul keresztül, mely azonban már egy olyan közlekedő vagy lejáró út volt, mely a lépcsőket összekötötte. A védművek délkeleti folytatása a Dunán uralkodó orom felé mindinkább elmosódik s végül teljesen nyoma vész, noha kétségtelen, hogy annak idején azzal összeköttetésben állott, s az első pillanatra láthatjuk, hogy a sánczok leggondosabban megerősített része az északi, a «Borju-bánom»-ra dülő oldala volt, a nyugoti oldalon csak csekély jelentőségű sánczvonalak védték, délről, a mélyút irányában pedig teljesen nyíltan állt. Hogy egykor a Dunán uralkodó keleti orom keleti lejtőin mily védművek lehettek? erre a kérdésre ma már biztos feleletet adni alig lehet, mert azok régen a Duna medrébe szakadoztak és csak a keskeny, mintegy átlag 20 méter széles lejtőn még észlelhető lépcsőzetes, egy helyen sűrűn háromsoros sáncz-csoport hirdeti fenn az, hogy ezeknek, kelet felé és az ormot déli irányban megkerülve, hasonló gyűrűs sánczvonallú folytatásai voltak.

A felső Öreghegy régészeti leletei sokkal gyérebbek, mint akár a Kálvária-, akár a Somoshegyei, mindazonáltal a durva cserépdaraboktól kezdve a rozsdás pléhekig, elég törmelék fordul elő, különösen a nyugoti orom tetején, a miből az következik, hogy ezen pont a legrégebb őskortól kezdve a legújabbig mindig felhasználtatott hadászati czélokra, és hogy itt még nevezetesebb leletek elő nem fordultak, onnan magyarázható, hogy épen azon a tájon jelenleg is bozótos gyümölcsösök vannak, melyeknek alját csak kaszálni szokták, de mélyebben meg nem művelték. Mindazonáltal a felső Öreghegyről is van birtokomban egy sűrűen mészbetétes, rovátkákkal díszített, mintegy másfél literes öblű edényem, továbbá egy bögrém és két gránit örlő-kövem, melyek innen kerültek elő.

Az alsó öreghegyi sánczművek nyomai már sokkal elmosódottabbak, és itt csak a két jelentékeny és szembeötlő földmű vezet némi nyomra, melyek egyike a Kálvária-hegyre fölvezető széles és tekintélyes feljáró út, a másik pedig a Kálvária-hegy fensíkját az alsó Öreghegy alsó nyúlványától elválasztó meredeken leásott sánczvonallrész.

Ugyanis az alsó Öreghegy hármassal kidomborodó oromban végződik, melyek elseje az egész vidéken uralkodó 64 méter magas Kálvária-hegye, mely egykor jelentékenyen kiterjedtebb fensíkkal bírt, mert annak ma már csak a nyugoti pereme áll fenn; de az első tekintetre feltűnik ennek nyugoti oldalán, a Dunára lejtő nyergétől kezdve hatalmas hosszúkás körívben délnek mindinkább emelkedő, s a Kálvária-hegy ormára a déli oldalon fellépő, s mintegy 15 méternyi széles fölvezető közlekedési út. Ez az út egymagában teljesen elég bizonyítéka annak, hogy a Kálvária-hegy orma egykoron mily jelentőségteljes hadászati pont volt; mert hogy emberi kézerővel, a miről különben kétség fenn sem foroghat, egy ily magas pontra ily szabályos utat készítsenek, nem lehetett oly jelentéktelen czélja, mint egy kisdud telepnek, egyszerű le- és feljáró útja, hanem a még ma is észlelhető gond, szabályosság nyilván arra mutat, hogy ez nagyobb csapatok le- és felvonulására alkalmas módon készítettetett el. A második védmű pedig azon négy méter magas és nyugotról keletnek, a Kálvária-hegy fensíkját az alsó Öreghegy további folytatásától elválasztó sánczvonall, mely mintegy 30 méternyi hosszúságban ma is megvan még. Hogy ezen két jelentékeny földművön kívül ez ormon még egyéb gyűrűzetes sánczművek voltak-e? az ma már nem nyomozható ki, mert a Kálvária-hegy nyugoti lejtője, majd fel a legfelsőbb pereméig házakkal és lyukpinczékkel van telerakva, ezeknek udvarai vízszintesen kiegyenlítve lévén, oly fokozatos lejtőkől áll, melyek egy része ugyan lehetett az ó- és őskorban is valami sánczmű, hanem hogy melyik és miképen volt rendezve, azt kideríteni már nem lehet.

A Kálvária-hegy ormát képező sikot az alsó Öreghegy ormától mintegy 20 méternyi mélységű horpadás választja el, mely nyugoti irányban a Burgundia völgyébe sülyed le, keletre a meredek Duna-partra nyílik. Ez orom fensíkját kavicsos épülettörmelék teríti be, mely nyilván hirdeti az egykor itt állott plébánia-templom tekintélyes voltát. Rajta az egykori védműveknek nyoma nincsen, és úgy látszik, hogy a régi földváraknak legdélibb védvonala a leírt sánczmű volt. Van ugyan régi árkolás-

nak némi nyoma, mint a milyen ma már a Dunaszaggyatásos partszélére került kis négyszög, melynek széle-hossza 10 méter, s alig lehet kitalálni, hogy ezen északról és nyugotról lefelé lejtő két méter magas, a déli oldalon, valamint a már-már omladozó keleti részeken fölemelkedő ugyanoly magasságú partok közé szorított, tehát a partoldalon kiegyenesített kis terület mire használtatott. Ettől nyugotra az 1·5 méter magas és jelenleg kocsútnak használt töltés már csak a nyugoti oldalon van leásva, keletre pedig emelkedő partok közé szorúl, jelentékenyebb földművek, de ezek sem hadászati szempontból készültek, hanem egyszerűen a török hódoltság előtti plébánia-templom és az azt környező temetőnek voltak bekerítő árcai. Az alsó Öreghegy ez ormáról északnyugoti irányban a Kálvária és Tudom hegyek közé egy hosszukás keskeny orom ékelődik, melynek délnyugoti oldalán földművek nyomai észlelhetők, — rézsútós magasságuk néhol az 5—6 métert is megüti.

Innen nyugotra következik a «Tudom-hegy»* orma, mely majdnem szabályos háromszögű fensíkján sánczműnek nyomát alig viseli. Van ugyan északnyugoti sarkán a fokozatos lépcsőhöz hasonló gyűrűzet, mely egykor talán hadászati célokat is szolgált, de valóbszínű, hogy ezen padozatok az újabb korban e meredek homloknak könnyebb megmunkálhatása céljából, tehát gazdasági okokból ásattak le. De lehet az is, hogy 1705-ben, Földvár ostroma alkalmával ágyúk felállítására is felhasználattak.

Innen e hármass oromtól délnek, mintegy három kilométer távolságban, az úgynevezett «Alsó göbolyjárásnál», ugyancsak az alsó Öreghegy alsó nyúlványán van még egy 230 méter hosszú sánczvonallal, mely ezen keskeny legelőterületen átlag 1·5 méter magasságra emelkedik ki, felül két, alul az alapján öt méter széles és nyugotról keletnek futván, az alsó Öreghegy ez alsó nyúlványát egészen keresztben metszi. Ezen sánczvonallal alig régebb 200 évnél, és minden valószínűség szerint a Rákóczy-féle hadjáratok alatt készült, a mennyiben a Dunára való lejáratot közvetítő «hajdu les» felső nyílását zárja el s annak idejében a fensíkra való felhatolást gátolta meg.

Végül következik a Nagy-, vagy helyesebben Somos-hegy, hol egy önálló és a központi fővéd-műtől délnyugotnak 1·5 kilométernyire levő oldal-véd-mű jelentékeny nyomai még ma is meglehetősen állapotban észlelhetők. Ezen dombnyúlvány a bölskei határt szegélyező magaslatokhoz támaszkodik délről, és innen északnyugoti irányban felnyúlik a dunaföldvári határ közlegelőjére, hol a kanális-kertek alsó nagy medencéjénél egy hatalmas, 45 méter magas oromban végződik, melyet azonban a nyugoti oldalon két kisebb méretű halom támogat.

A földombnyúlvány, melyen az egykori földművek legtipicusabb csoportozata található, a nyugoti oldal. E dombesort legmagasabb pontja három oldalról oly meredeken lehanyatló lejtőkkel van környezve, hogy ez még akkor is nagy erőfeszítéssel volt megvívható, ha fölteszszük, hogy a legalsó védvonal annak idejében nem is létezett, mert a már kétségtelenül hadászati célokból fölvetett sánczvonallal meredek és három méter magas falaival annak jelentékeny szolgálatot tett, s a feltörekvő ellenségnek útjába nem könnyen leküzdhető akadályokat gördített. Legjelentékenyebb sánczmű a legmagasabb pontot nyugotról északnak és innen délkeletre fordulva az egész nyúlvány hosszát megfutja, le délen az úgynevezett «vaskapuig» mindenütt az orom formációjához alkalmazkodik, helyenkint 3—4 méternyire megszakad, mi természetesen a lejárás és közlekedés fentartására volt szánva. A dombnyúlvány nemcsak a most ismert keleti, hanem a nyugoti oldalon is meg volt erősítve, az utóbbi erősítések azonban már sokkal jelentéktelenebbek. Ugyanis az oromtól, ennek nyugoti oldalán fut végig egy méter magas sánczvonallal, mely déli végénél a bevált feljáró úthoz vezetőleg derékszögben török meg, s ezzel párhuzamosan attól néhány méternyire az ugyanoly magas, de mindkét végén elmosódó vonalrész halad, melyen alul megfordított Z alakban a sáncznyomok, de mindinkább elmosódva tűnnek elő, míg legalul a sánczvonallalrésznek már csak nyomai constatálhatók. Hogy azonban a fősánczmű nyugoti oldalának megvédésére oly nagy súlyt nem fektettek, az onnan magyarázható meg, hogy a védelem e részen az oldalművekre támaszkodhatott.

A szomszéd ormon véd-műnek nyoma nincsen, de az orom előtti lejtőn combinált sáncz-

* Id. Höke Lajos szerint ez az orom Tudun avar vezértől nyerte nevét. Lásd id. munk.

vonalak zártak be egy kisebbszerű védművet, melynek legfőbb rendeltetése az volt, hogy a vízzel való ellátás céljából annyira fontos főközlekedési utat biztosítsa. A másik kised dombon észlelhető jelentéktelen sánczmű a nyugoti oldalon már végkép el is mosódott, s annak némi jelentőséget tulajdonítható része már csak a keleti oldalon látható. E védművek déli folytatása mindinkább elmosódik, elpusztult, csupán a fő nyúlvány alsó végén egy keresztbe leásott és legmélyebb pontján 4—5 méter magas falakkal bíró mélyúttal van bezárva, mely manapság is Vaskapunak nevezetik.

Régészeti emlékekben e dombnyúlvány nem nagyon bővelkedik, de találtattak már itt is különböző tárgyak, melyekből érdekes egy kék agyagból égetett, mintegy egy liternyi ürmértékű cserépedény.* Ugyaninnen kerültek elő szarvasagancs-darabok.

Ismervén ekként az őskori földművek jelenlegi nyomait, mondhatjuk, hogy maguk a terepviszonyok igazolják, hogy a legelőször itt letelepült népfaj egyenesen az alsó Öreghegy északi ormát, a Kálvária-hegy plateau-ját foglalta el azért, mert ez orom valamennyi szomszédos halom felett kiemelkedvén, azokon már ezen előnyénél fogva is uralkodott, s nagyobb biztonság okáért leásták a déli védvonalon a 4—5 méter magas meredek sánczfalat is. Ez időkből valók a konyhahulladékok, melyek terjedelmük és korkülönbségeket jelző emlékeik után ítélve, hosszabb időn át halmozottak fel.

Természetszerűleg először is a Kálvária-hegy keleti, északi és nyugoti lejtőire, s innen tovább a felső Öreg-hegy déli nyúlványának alsó végére, a jelenlegi várhegy keleti, déli és nyugoti lejtőire kellett történnie a térfoglalásnak, így e két hegyorom közötti nyereg képezte a telep legnépesebb és legélénkebb forgalmú pontját, mely a Dunát a nyugoti nádlásos tó környékével összekötötte, és csak lassankint, hosszabb idők alatt terjeszkedtek ki a felső Öreghegyre, hol előbb csak a mélyútig, míg végre a «Borju-bánom»-ig hatoltak, s e terület elfoglalása és megerősítése által az egész földnyelv kizárólagos uraivá lettek.

De nem kevésbé természetes az is, hogy az alsó Öreghegy felső ormának, a Kálvária-hegynél elfoglalása és ennek egy mélyen leásott védvonallal való biztosítása után a közvetlen szomszédságban levő ormok, mint a «Tudom-hegy» és az «alsó Öreghegy» tulajdonképeni főorma is el nem hanyagolhattak, hanem ezek is, mint a főtelep előőrsei, már az első település után nemcsak szemmel tartattak, hanem a körülményekhez képest megfelelő intézkedésekkel is biztosítottak, melyeknek támpontja azonban mindig a Kálvária-hegy orma maradt. De itt volt pár kilométernyire délnyugoti irányban a legelő-területből kiemelkedő és homlok-ormával a nyugoti oldalt fedő, nádlásos tavon uralkodó Nagy- vagy Somos-hegy. Ezt a telepnek nagyobb jelentőségére való vergődése után figyelmen kívül hagyni nem lehetett, és pedig tisztán hadászati célokból; mert nemcsak hogy ennek oltalma alatt egy nyugatról, a tavon keresztül intézendő támadás veszedelmessé válhatott volna, hanem azonfelül a déli oldalról közeledő ellenségnek igen kedvező támpontot képezvén, ha ezen megfészkelte magát, Földvár ellen évek során át nyugtalanítólag működhetett volna. Azért tehát a mint a főtelep magát oly erősnek érezte, hogy e távolabb eső, de fontos hadászati pontot is védelmi körébe vonhatta, azt nem is mulasztotta el és saját népéből összeállított gyarmatot szervezett, oda áthelyezte, de vele az összeköttetést folyton fentartotta. Évszázadok során ekként szülemlettek meg azon egymással összefüggésben állott sánczművek, melyek annak idején nagyon tekintélyesek voltak.

A «Borju-bánom» vonalán, északon, már jóval kedvezőbb volt az esély egy eredményes megrohanásra, mert bár igaz, hogy a támadóknak ott is számolniok kellett a talajviszonyokkal, utat kellett előbb készíteni a süppedékes ingoványokon át, de mivel ezen terület különösen nyugoti nyílásánál annyira elkeskenyül, hogy ott alig 150 méter hosszú áthidalásra volt csak szükség, a mit rőzse-kötegek behányásával könnyen eszközölhettek, mert abban akkor hiányt épen nem szenvedtek, s ezen keresztül az orom ellen hatalmas támadást intézhettek, épen azért e védvonal volt a maga gyűrűzetes sánczaival a lehető legjobban megerősítve. Itt négyszeres sánczgyűrű megvívása állott feladatúl a támadó ellenségnek.

* Ez edényhez nagyon hasonló alakú, de vörös agyagból készült edényt találtunk Bölcskén 1887 július 7-én Nagy László barátommal az ottani népvándorláskori sírokból, mely a nemzeti muzeumba küldetett be.

A leggyöngébben megerősített védvonal a belső nádlásos tóra lejtő nyugoti oldal volt, a hol az egykori sánctvonalaknak csak alig felismerhető elmosódott nyomai találhatók.

Mindezekből tehát kitűnik, hogy az őskorban ezen védmű-csoportozat tekintélyes erősséget képezett, s azt körülzárolás útján még kiéheztetni sem lehetett, mert a Duna és nagy tava halával, a környező erdők pedig vadjaikkal bőséges élelmet szolgáltatottak, s így az ezen helyen később keletkezett községet az akkori lakosság méltán nevezhette el Földvárnak. Dicsősége azonban csak a rómaiak betöréseig tarthatott, mert innen túl mint erősség, jelentőségét elveszítette, és az ezen kor után bekövetkezett népvándorlási időszakban e vidéken átvonuló népfajok valamelyike, ha egyidőre meghúzta is magát az elpusztult sánctmüvek között, de azoknak helyreállítására, kitatarozására alig gondolt, s ezen korszak után később a magyaroknak sem volt azokra szükségük, kik évszázadok multával szintén sziklaváratok kezdtek építgetni. Így aztán az egykor oly tekintélyes erős földművek lassankint pusztulásnak indultak, s ma már csak kutatva lelhetjük nyomaikat.

II. Temetkezési helyek. Noha a község környéke első benépesedése óta emberek által lakva és sok tekintetben előnyös fekvésénél fogva a kifejlődésre és emelkedésre alkalmas telep volt, mégis az őskori időkben való sírt itt csak nagyon ritkán és elvétve találtak. Ennek okát én ismét a Duna szagatásaira viszem vissza, mert a dombok keleti lejtőinek leomlasztásával az itteni őskori maradványok legnagyobb része már régen a Duna medrébe temettetett, s ha még valami figyelemre méltó itt-ott található, azt kizáróan a még meglevő ormokon, vagy ezeknek nyugoti lejtőin kereshetjük.

Reiter József alsó-öreghegyi szőlőjében, az 1784-ik évi diósi partsülyedés alkalmával függőlegesen megmaradt partfalban egy régi égetett réteggel körülvett üreg, melynek nyomai még ma is felismerhetők, őskori sírnak tartatik, részemről azonban minél többet foglalkoztam vele, annál inkább győződtem meg a felől, hogy az nem sír, hanem egyszerűen csak valami tűzhely, vagy tüzelő katlan volt. Az egész lelet nem egyéb, mint egy 1 méter hosszú s mintegy 2 ctméter vastagságú égett vörös agyaggal körülvett s hamuval kevert földdel telt üregnek egy olyan része, melynek másik darabja a partsülyedéskor lecsúszott. Hogy aztán a megmaradt rész az egésznek fele, harmada, vagy általában mekkora része, az ma már meg nem határozható. Feneke vízszintesen egyenes, kisímitott, oldalfalai 40—50 ctméter magasságban összehajlanak és egy kemence alakú domború tetőbe mennek át, jelenlegi mélysége szintén 50 ctméter, s ezen üregben a hamuval kevert földön kívül egyéb nem találtatott. Mélysége a felszíntől mintegy másfél méter, és csupa hányt korhanyföld környezi.

Simon Pál böleske-utczai lakháza udvarán, a «Tudom-hegy» délnyugoti tövében, pinczejének lejáró nyílásánál 1887 február 9-én a pincelezjárás jobboldali partjának lefaragása közben egy őskori sírra bukkant. A nagyfokú korhadásnak indult csontváz több, mint két méternyi mélységben omlékony tiszta löszben, vízszintesen kinyújtóztatva és hanyatt fekvő helyzetben találtatott, a fej nyugotnak, a lábak keletnek irányulva, a karok pedig a test mellett egyenesen kinyújtva voltak. A koporsónak vagy bármely más buroknak semmi nyoma nem fedeztetett fel. A koponya mellett egy arasznyira balról, de azzal mégis egy magasságban, egy öblös és minden díszítés nélküli cserépedény volt elhelyezve, mely a kiemelésnél összetört ugyan, de az apró darabokra zúzódott edény tartalma tiszta korhanyföld volt, s még csak csontrészek sem találtattak benne. A koponya mindkét oldalán egy-egy vékony ércz (ezüst) karika volt, közvetlen az áll alatt, tehát a legfelsőbb gerincez-csigolyákon hevert egy jó tallérnyi nagyságú vaslemezke, továbbá mindkét alkarcsonton egy-egy tömör bronz karperecz, végül az alsó lábszár-csontokon, közvetlen a bokák felett, egy-egy belül üres bronz ékszer találtatott.

Az öblös, 3—4 literes cserépfazekat, mely a kincsvágnak esett áldozatul, cserepeiből hiányosan bár, de mégis összeállíthattam. Ezen edény nélkülöz minden díszítést, csupán csak a derekán, öblének legnagyobb körívét jelzi egy bevágott vonal. A koponya két oldalán talált, s a krajczár és a négykrajczáros rézpénzek nagysága között épen a közepén álló érczkarikák egyebek nem lehettek fülbevalóknál, anyaguk ezüst és nem gömbölyűen, hanem négyszögletesen kihúzott sodronyokból készültek. Ezek közül csak az egyiket sikerült megmenteni, a másik apró darabokra törve széthullott. Az áll alatt talált s kétségkívül a nyakba akasztva volt tallérnagyságú vaslemezke annyira rozsdáette volt, hogy ez a leggyengébb nyomásra apró darabokra törött, s ezen rozsdáette darabokból a nagyságot ugyan hozzá-

vetőleg meghatározhattam, de azon díszítés, írás, vagy egyéb nyom kivehető nem volt. Az alkarsontokon talált s közvetlen a kézesuklók felett heverő bronzkarpereczek öntött tömör bronzkarikák voltak; díszítésük olyan, mintha 26 darab sommagot sorba raknának és azokat közepén egy karikára erősítőnők. Belső fala sima, a sommag-dudorodások csak a külső oldalon vannak meg, zárja e karperecznek nincsen, hanem az egy-egy sommagban végződő két kar egymásra fekszik. Végül a lábszárakon, közvetlen a bokák felett a szárcsontokra fűzött bronzkarikák már sokkal könnyebb fajtákból valóknak bizonyultak, mert ezek belül üresek lévén, a lábkarikákká idomított bronzlemez annyira vékony volt, hogy az egyiket a rozsdá nagy részben összemarta. Formájára ez már a bab vagy borsó hüvelyéhez hasonlít, és egyes dudorai elég szabályosak. A másik lábkarika, bár a rozsdától az is erősen meg van támadva, meglehetősen ép, és arról már megállapítható volt, hogy mikép záródott. Ugyanis az egyik karnak a vége egy kis ékben szorult össze, mely az ellenkező kar hasonmagyságú nyílásába teljesen beleillett.*

Ezután ismét az őskori temetkezési helyeknek csak egy igen kétes nyomára akadunk, a melyet ugyan eddig még minden régészdilettáns római temetkezési helynek s minden innen előkerült edényt urnának (hamvedernek) tartott, de ennek eddig valami kétségbevonhatatlan bizonyítékát fölfedeznem nem sikerült.

Bekker Antal szőlőjében 1884-ik év tavaszán döntés alkalmával, tehát 1—2 lábnyi mélységben, edények emeltettek ki, s ezek közül öblös cserépfazék, bár annak felső peremé a kiemeléskor megsorbult, meglehetősen ép állapotban van és az oldalán egyenletesen elosztott öt csücskével érdekes darab, noha ezeken kívül minden egyéb díszítést nélkülöz. Ebben az edényben benn volt egy csésze, melynek füle letört, s minthogy a letört fül darab sem ebben, sem a nagyobb edényben fel nem található, kétségtelen, hogy az már fületlenül, tehát megcsönkölve tétetett a nagyobb edénybe. Nem kevésbé érdekes egy harmadik csésze, melyben földdel kevert hamu között apróra zúzott, részben megégett, részben pedig csak megpörkölődött, valószínűleg valamely szárnyas állat csontjai vannak. Ez ételmaradvány lehetett és érdekességét emeli egy darab bronz-sodrony, mely szintén ezen ételes csészében találtatott. E bronz-sodronydarab egyik végén csavart hegyben végződik, másik vége le van törve. Görbesége onnan származik, mert a csészébe egész hosszában bele nem férvén, abba meggömbölyítve erőszakoltatott bele. Ezt a leletet egy fazék egészíti ki, mely a fentebb leírtakkal együtt kék agyagból, graphitmázzal ellátva, korongon készült; rajta a bekarozolt hármass nyakkarikán kívül semmi más ékítmény nincsen.

Ezen lelhről tehát, mint temetkezési helyről többet mondani nem lehet, azonban határozottan biztos temető a keletről szomszédos magaslat az alsó Öreghegy legmagasabb pontja, Ujváry, Reiter és Zsuffa szőlőjében, hol az út melletti gyepes, szűk háromszögben 1883-ik évi augusztus 14-én próbaásatást vévén foganatba, ott közvetlenül a gyepreteg alatt, tehát alig 15 ctméter mélységben, hét méternyi hosszvonalban, nyolcz csontvázat találtunk, de mert a felszín alatt ily csekély mélységben feküdtek, a tetemek legnagyobb részt összetört, zúzott állapotban találtattak, és a nyolcz közül csupán csak három ép koponyát sikerült kiemelnünk, azokat az anthropologiai muzeumba be is szállítottuk.** E csontvázak kivétel nélkül mind fejjel nyugotnak, lábbal keletnek hanyatt fekszenek, s a nyolcz közül csak az egyik kettős sírnál sikerült az egykori tölgyfakoporsó nyomát megállapítani. Minden koponya arcczal kissé északnak fordulva találtatott. A karok a test mellett egyenesen végig vannak nyújtva. A csontvázak bár nem egyenlő távolságban, de mégis párhuzamosan helyeztetek el, és többsorosán férfiak, nők és gyermekek egymás között, a mi arra mutat, hogy itt egy elhagyott keresztény temetővel volt dolgunk. A sírokban sem ékszer, sem egyéb archæologiai tárgy fölfedezhető nem volt.

Ugyanezen temetővel majdnem egykorúnak látszik az 1888-ik év tavaszán Jehn Ferencznek éppen az egykori fősánczműnek első nyugoti lépcsőzetén álló háza alatti régi temető, hol a több mint

* Ezen leletet minden összegyűjthető tartozékával együtt a magy. tud. egyetem anthropologiai muzeumába küldöttem be.

** Ezen egykori temetkezési helyen dr. Török Aurél egyetemi tanár és az anthropologiai muzeum igazgatója 1885-ik évi augusztus 12-én rendszeres ásatást is végzett, mely alkalommal két teljesen egész csontváz és mintegy 15 koponya emeltetett ki.

egy méter mély árokban három párhuzamosan nyugotról keletnek fekvő, s egymástól meglehetősen egyenlő távolban levő csontvázat találtak, melyek azonban már mind erős tölgyfakoporsóban voltak eltemetve, de ezeknek nyoma csak a kiásott árok falán azon veres csík által jelentkezett, mely a csontvázakat mintegy két méter vastagságban félre nyomott, tehát szabálytalan alakban körülvette.

Fiatalabb korú a kanacsi halmok között levő úgynevezett «temető-orum».

Itt egy északnyugotról délkeletnek futó hosszúkas dombnyúlvány viseli e nevet, mely délkeleti végén egy alig 20 méter magas keskeny oromban végződik, északnyugotnak azonban mindinkább kiszélesedve egy nagyobb halomcsoportha támaszkodik, s mindkét oldalán a kanacsi vizenyős rétek környezik. E rétek nem valami nagyobb terjedelmű síkságon, hanem csak azon keskeny völgyeken képezik az alluviumot, melyek a kanacsi halmok közé több helyen mélyen benyúlnak, az ormot szegélyező keskeny réteken túl pedig minden oldalon újból halmok emelkednek.

Ha az ember a «temető-orum» igazi ormáról körültekint, önkénytelenül szemébe ötlenek az ormot szegélyező rétek szélein egymást érő hepe-hupás gödrök begyepesedett nyomai, melyeknek a száma a 300-at meghaladja. Világosan látható, hogy itt emberlakta tanyák, konyhák, lyukpinczék és egyéb oly helyiségek voltak, melyek elhagyatván, elpusztultak és begyepesedtek. Minthogy azonban kőből való építkezésnek sehol nyoma nincsen, kétségtelen, hogy ezen tanyák zsúp- vagy nádtetők alatt faoszlopokon álltak, falaik pedig, ha voltak is, csak besározott sövényből állhattak.

Ezen tanyák környékén több helyen megkísérelt próbaásatások teljesen eredménytelenek maradtak.

Az itt tanyázott népnek temetkezési helye fenn, a telep közepére benyúló «temető-orum» fensíkja volt, s e helyen dr. Török Aurél egyetemi tanár 1885 augusztus 13-án rendes ásatást végzett, s a négy-öt láb mély sírokban talált csontvázak erős és jól megtartott állapotban levő, csaknem teljesen ép koporsókban feküdtek, s némely váz mellett még a ruhaszövet színe is megkülönböztethető volt, a melybe burkolva eltemettetett. Egyébként a koporsók nélkülöztek minden régészeti tárgyat és csak egyetlen egy koporsóból került elő egy pitykegomb.

Ezen temetőn kívül, a sánczfalon felül az úgynevezett szedres kertek területén, a XVIII. század végén szintén temető volt, s a part élén a Duna felől egy deszkából összetákoltt «csontház» is állt, hová a járványos betegségekben tömegesen elhaltak hullái hordattak össze. Ezen temető azonban betelvéen, a terjedelmes és népes nagyközségnek három oldalán újabb temetkezési helyek nyitattak, ez pedig elzárattott, s ma a templom-utczai házsor után kertekül osztatott ki.

A mult 1892. év őszén Czintula Józsefnek a Bakaszállások délnyugoti végén kiemelkedő Krizák-hegyen szintén egy temetőt találtam, mely körülbelül 4—5 száz éves lehet és mivel a csontvázak mellett semmi emlék nincsen, gyermekek, nők, férfiak vegyesen és sorban vannak eltemetve, minden valószínűség szerint a török hódoltság előtti időből való olyan temetkezési hely, melynek csendes lakói nem D.-Földvárról, hanem e helyhez sokkal közelebb eső valamely községből kerültek ide. Dunaföldvár ezen helyhez — azon kerülőt tekintve, melyet a halottvivőnek a Somos-hegyen át meg kellett volna tenni — egy jó mértföldnyire esik, légvonalban pedig a 3—4 száz méter széles tavon csak nem hordták át halottjaiakat azért, hogy azon túl avval még két kilométert gyalogoljanak, hogy a Krizák-hegyre érjenek. E részben apróra nyomozódtam, hogy itt közelben hol lehetne ezen ismeretlen és elpusztult község nyomait felfedeznem. Iparkodásom eddig meddő maradt. A török defterekből azonban annak nyomára jutottam, hogy itt D.-Földvár és Madocha között egy Anacsa nevű pusztája is volt,* mely 1581-ben még akcse kapu adót fizetett, de később, pl. 1628-ban ennek már nyoma sincs. Elpusztult tehát a török uralom alatt, mint annyi más község. Ez a hely ugyan nem esik D.-Földvár és Madocha közé, hanem a két községet összekötő egyenes vonaltól jóval kívül nyugotra, de tekintve azt, hogy itt a Konacs pusztája maig is létezik, bár lakatlan, és a várostól abban az irányban, a hol e temető van, így azt vélem, hogy nem csalódom, ha ezen temetőt az egykori Anacsa (török defterek szerint) a mai

* Magyarországi török kincstári defterek II. 54. l. Sajtó alá rendezte Kammerer Ernő. Kiadja a m. tud. akadémia.

Kanacs pusztával ugyanazonos, és ezen egykori pusztai lakók temetője az, mely a Krizák-hegyen fedeztetett fel. Ha a már megemlített Bekker Antal szöllejebeli leleteket urna-temetkezési helyül elismerjük, akkor a Forster Benő pascum szöllejében a Somos-hegy déli nyulványán 1892. év őszén talált urna-temető a második. Itt a rigolozással foglalkozó munkások nem kevesebb mint huszonnyolcz, egymástól körülbelül 1 méternyire való távolságban, hatalmas és nagy öblű urnát találtak. A 28 urna közül csak kettőt lehetett megcsonkított állapotban kiemelni, s ezek közül az egyik már kiemelteése után omlott össze.* Ez utóbbi mintegy 20, az első letört nyaku urna mintegy 25 liternyi öblű. A nagyobbik urna külső legnagyobb kerülete 1.46 méter, melyen négy szabályosan elhelyezett és átlukasztott fül van, magassága a letört nyak tövéig 42 cm. A második urna legnagyobb kerülete 35 cm. átmérővel bír és a nyak tövéig a magassága csak 30 cm. Ennek is megvan a négy bütyke, de azok már átfúrva nincsenek és alsó harmadán egy 12 mm. széles kidomborodó öv futja körül, sűrűn egymás mellé rakott ujbbenyomásokkal, melyek annak láncszerű alakot adnak.** A mellettük talált bronz ékszerek, a nyakgyűrű és két kartekercs meglepőleg egyeznek meg a Ráth György-féle gyűjteményben lévő stomfai lelet† 19. és 11-ik ábráival, azon különbséggel, hogy az itteni lelet kartekercseinek csak négy csavarodása van s azok szorosán egymáson feküsznek. Ezen környék tehát egykor a Somos-hegy lakóinak lehetett temetkezési helye, mert az itteni «vaskapuhoz» alig egy kilométernyire esik. Ez is celta vagy araviszk emlék. A temetkezési helyen égetésnek nyoma sincsen, sem kővel való körülrakásnak, úgy fegyverek sem találtakat körülök. Minthogy azonban az urnák hamu tartalmában három-négy ujjnyi hosszú pörkölt embercsont-szilánkok is fordultak elő, úgy az itthelyeni temetkezés már nem járt teljes elégetéssel.

Most, midőn a pascum földeket feltörték, csak újabb bizonyítékai kerültek elő annak, hogy itt e tájék már a történelem előtti időkben lakott volt. Ugyanis 1893. év őszén dr. Spiegel Armin 8 holdnyi pascumának egy részét megrigoliroztatván, a canalis kerteknek a Nagy- vagy Somos-hegy előtti nagymedenczéjével határos nyugoti partján, a keleti lejtő második felső harmadában egy sorban és 75 cm. mélységben öt, egymás mellett egy-egy méternyi távolságban elhelyezett urnát találtak a munkások. Ezen urnák a kisebb fajtájúak közé tartoznak, azonban, mint a munkásoktól értesültem, azokban tiszta hamu volt, és így ezeknél a hulla teljes elégetésének esete forgott fenn. Az öt urna közül három darabokra tört, de kettő annyiban épen maradt, a mennyiben csak a felső nyakuk volt megcsompulva. Az egyiknek fedőcsészéje is előkerült szintén megcsonkított állapotban, a másikon pedig egy kis, csinos bögre képezte a dugót, a mennyiben az nyakával lefordítva zárta el a nyilást. Ezen urnának melléklete egy megcsavart szemekből álló aczél láncz, egy vas és egy bronz karika, végül egy vas-olló, mely a mai birkanyiró ollók alakjának felel meg, de mértékére nézve ezeknek csak fele.†† Nyilvánvalóan celta temetkezés, de az urnák semmi külső díszszel sem dicsekednek s ezek a földvári belső nagy tó partján tanyázó szegényebb s halászatból élő népnek temetkezési helye volt; fegyverzet, vagy a temetkezési helyen való égetésnek nyoma nincs.

III. Konyhahulladékok. Hogy Duna-Földváron konyhahulladékok vannak, annak felfedezése egyáltalán nem az én érdemem, mert azokról már a «Régészeti Kalauz» is megemlékezik, — de azoknak szakszerű, tudományos megvizsgálásáról semmi tudomásom nincsen, s tekintettel arra, hogy ezek már legnagyobb részben szétszórattak, a megmaradott csekély terület pedig pár évtized alatt a Duna medrébe kerül, — ott a még feltalálható nyomokat behatóan megvizsgáltam, s azoknak lehető részletes ismertetését, nehogy nyomtalanul pusztuljanak el, egyik főfeladatomból tűztem ki.

E konyhahulladékoknak, — sajnos, ma már csak nyomai — az itteni Kálvária-hegyen található, melynek egykori orma téres fensík volt, de most annak csak nyugoti pereme áll még, s azon tér, hol az egykor itt élt népek tanyázási és étkezési maradványai kutathatók, alig szélesebb 20 méternél,

* Ezen urnák már a tinyei urnákra emlékeztetnek (*Arch. K.* 1890. decz. 15. sz. 430—432. l.).

** A diszítés analógiája az orosházai leletnél fordul elő (u. o. 422. l.).

† Hampel József (*Bronzkor* II. rész. CLXIII. Tábla).

†† Ez a soproni lelet analógiáját képezi. Lásd *Arch. Ért.* 1880. évi XIV. kötet IV—V. füzetét. Pulszky Ferencz meghatározása szerint celta urna.

hossza pedig mintegy háromszor annyi, ez is csak egy hosszan elnyúló háromszögben, tehát körülbelül 600 □métert foglal el, — ez is három részre van osztva, s ezek közül az északi csücsök még feltöretlen, gyepes terület. A ki azonban azt hinné, hogy e gyepes terület eredeti állapotában mai napon is megvan, az felette csalódnék, mert a titkos kincskeresők e területet már annyira összefurkálták és turkálták, hogy ott csak elvétve, és ott is legalább egy méternyi mélységben található olyan csekély részlet, melyben valami tárgy eredeti lehelyén fekszik. — A második délnyugoti harmad gondosan körülárkolt szőlőföld, tehát mélyebben megmunkált olyan terület, hol a tulajdonos, Papp Mihály molnármester, kevés pietással viseltetvén az általa és az előző tulajdonosok által már jelentékenyen szétszórt konyhahulladékok iránt, a felszín alatt több mint két lábnyi mélységben már minden őskori edényt vagy eszközt elpusztított, minek igazolásául a durva cserépdarabok csak úgy hemzsegnek szőlőjének felszínén. Végül a délkeleti harmad jelenleg néhai Szeles István özvegyének birtokában van, s egyik fele szőlővel van beültetve, másik pedig kapás vetemények alá használtatik.

Ily körülmények között a fensík délkeleti harmadának csak azon fele része állott a kikutatás céljából rendelkezésemre, mely Szeles István által kapás növények alá műveltetett. Mielőtt azonban ehhez fogtam, vizsgálatom tárgyává tettem a két vízszintes síkot elválasztó leásott függélyes falat, melyen a konyhahulladékok gödreinek körvonalai gyönyörűen kivehetők voltak s minthogy a Duna felőli keleti oldalon, hova Szeles Istvánnak lyukpinczéje nyílik s hol e nyílásra egy kis kunyhót is épített, a partoldal szintén függélyesen leásva van s a hulladékok gödrei ott is felismerhetők: ennél fogva e két leásott falról rajzot készítettem.

E hulladékok gödreinek alakja felette változó, mert bár túlnyomó részök, mint az *a*, *b*, *e*, *g* és *i*-vel jelöltek rézsutosan lefelé szűkülő és a közönséges gödrök alakjával bír, mégis vannak köztük egészen függélyesen leásott falakkal is, mint azt a *c* és *h*-val jelöltek mutatják, valamint az *f*-el jelölt gödörnek északi fala is. Legesodálatosabb azonban a *d*-vel jelölt verem alakú gödör, melynek felső nyílása szűk, alul azonban jobbra és balra kiszélesül; de hogy mily mély volt, azt nem lehetett megállapítani, mivel az alsó lépcső színvonala alá még mélyen lemerül.

E függélyesen leásott falakon tisztán láthatók a konyhahulladékok rétegei, melyeknek főtörelékét a hamu képezi, és ebben több helyen égett agyagdarabok, edény- és csonttörmelékek, valamint temérdek faszéntömbök váltakoznak. A rétegeket, melyek az oldalfalaknál kivétel nélkül mind felfelé görbülnek, sorban meg lehet egymástól különböztetni, s vastagságuk 1—5 cmtr. között váltakozik. Minden újabb réteg alapját az abban előforduló legnehezebb tárgy, a cserépdarabok sorozata képezi. E cserépdarabok veres vagy kék agyagedények maradványai és igen jellemző az a körülmény, hogy míg némely gödörben felette durva és primitív készítményű edénydarabok hevernek, addig a másokban már vékonyabb, korongon készült, graphitmázzal és mészbetéttel díszített darabok is találhatók. Ebből kiténik, hogy e gödrök nem ugyanazon egy korból valók. Egyik és másik gödör tartalma összehasonlításánál igen jelentékeny különbség tapasztalható, s ezt támogatja még a későbbi ásatásnál tapasztalt és fentebb a *d* gödörnél is megemlített körülmény, mely szerint itt a régi konyhahulladéki gödrökbe később, időjárással, midőn azok már megülledtek és összetömődtek, újabb gödröket ástak, s ezen üregeket ismét csak konyhahelyekül használták, sőt végre azokon a hulladékok a felszín felett is dombokká növekedtek. Az ezen hamurétegekben előforduló cserépdarabok után ítélve a legrégebbi a *d*-vel jelölt veremalakú gödör, — kivált, ha e mellett határozottan megállapíthatom, hogy ezen konyhahulladékokban az ércnek semmiféle nyoma nem volt, az állatesontokra nézve pedig kimondhatom, hogy azok minden gödörben ugyanazon faunára mutatnak. Van ezekben tulok, szarvas, kecske, őz, dämvad, disznó, juh, kutya, macska, nyúl, ürge és egyéb apró emlős állatok összezúzott vagy megpörkölődött csontja, nemkülönben halbordák, rákpajzsok és igen nagyszámú békateknő.

E gödrök egyik legérdekesebbike a déli oldalon az *e*-vel jelölt telep, melyben a felsőbb rétegek oly zsírosak, hogy a juliusi nap melegének behatása alatt valószínű faggyút izzadnak.

E konyhahulladékokból gyűjtött tárgyak közt voltak *a*) kőeszközök. Egyik egy hosszában kettékőbaltá visegrádi gránitból; kettőn nyomai látszanak a lyukfúrásnak, minek alapján biztosan kimondható, hogy az egy kőbaltának az átfúrt lyuknál letört foka s a letörés után valami zúzó eszközzel hasz-

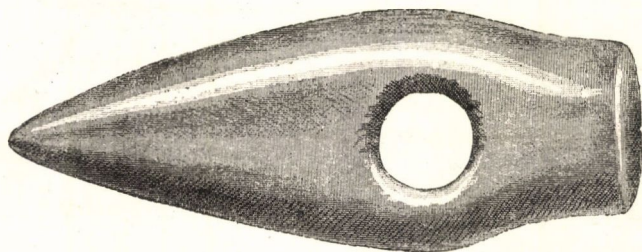
nálatott, mert a törés lapja le van kopva. Egy hasító ék syenitből való és alul élesre volt csiszolva.
b) Az agyageszközök közül az agyaggúllák az igen gyakoriak közé tartoznak, melyek kivétel nélkül megpörkölődöttek vagy legalább füstösök voltak.

Orsófejek szintén nagy számmal találtak; ezek egymástól úgy alakra, nagyságra, mint anyagra nézve különböznek, egyik lapos és szemmel láthatólag újjakkal lapított, tehát szabad kézzel készült. Az ilyenek kivétel nélkül kék agyagból valók. Egy másik vörös agyagból való és kifogástalan szabályossággal van készítve. Az ipari fejlettség és haladás a kettőn szembeötlő.

Legnagyobb mennyiségben találtak a különböző alakú és nagyságú agyagyöngyök; néhol ugyanazon egy helyen 8—10 drb. is hever.

Egy kőbalta (3. ábra), leszámítva hegyes végén levő csekély mérvű pattanását, teljesen ép állapotban jutott birtokomba, de úgy ennek helyét, valamint egy cserépeszközét sem sikerült pontosan megállapítanom. Ez utóbbi kormos és égett alsó lapja után ítélve a tűzhelyeken használtatott.

c) A kő- és agyagtárgyak társaságában találtak még több különböző alakú csonteszközök. Némely csonteszközöket valószínűleg a kötélverők, másokat a hálókötő halászok használták; — egy szigonycsúcs kecske vagy juh lapockacsontjából készült, s alsó vastag végénél meg van fúrva, nyilván fanyélra fűzve használtatott. Egy agancs-eszköz szövőszékhez való vetélőnek látszik; egy más szarvas agancsból készült eszköz rendeltetése alig határozható meg. Egy csiszolt és bronzkarikával ellátott szarvas-agancs eszköz a Kálvária-hegyről, mely szintén a kötélgyártók szerszámából való, nem a konyhahulla-

3. ábra.

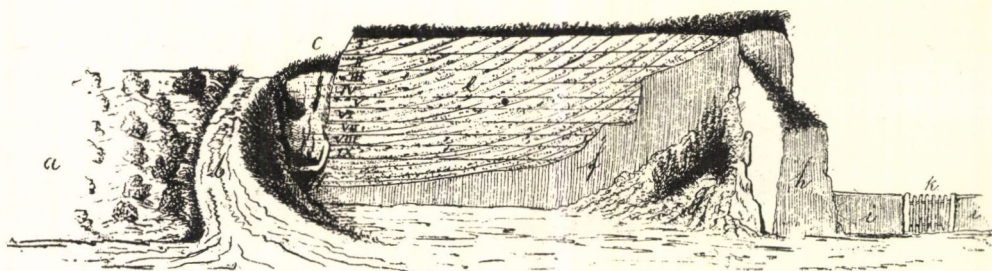
dékokból került elő. Más, munkába vett, de még el nem készült agancsdarab a hulladékokból emeltetett ki, — s e körülmény arra vall, hogy a konyhahulladékok emberei itt szarvasagancs eszközök gyártásával foglalkoztak; hogy ezen darabból miféle eszközt akart alakítani az őskor mestere, azt a rajta keresztül fűrt lyukból, és az e nyíláson át látható három párhuzamos bereszelésből még megítélni nem lehet. Egy agancstülokről nem tudhattam meg, hogy mely lellyéről került elő. A két alsó végén látható lyukacsok azt bizonyítják, hogy az ezeket bezáró lemezek szegekkel voltak odaerősítve, de a lemezek kétségtelen fából lévén, elkorhadtak. Hogy a szegek miféle anyagból lehettek, azt ki nem nyomozhattam, a belső üreget azonban gondosan kikutatván, abban sem szeszes ital, sem egyéb vegyület nyomát fel nem fedezhettem. Egy agancsrózsát sajátkezűleg emeltem ki a konyhahulladékokból, alsó koronája teljesen ép volt, az abból felnyuló agancs további folytatása annak előrenyuló első ágával együtt le volt égetve, felső elszenesült része felette porlékony. Egy agancsbalta élénél megkorhadt.

E konyhahulladék-telepen a temérdek cserépedény darabok között nem ritkán egész, vagy csak megcsorbult darabok is találhatók. Ezen, kivétel nélkül a háztartáshoz tartozó edények között túlnyomó a sötét, kék agyagból készült és sokkal ritkábban található egy-egy vörösagyag bögre, s az is, bárha díszítése van is, túlnyomólag kézi készítmény, ferde, s a kidolgozásnál működött újjak nyomai rajta felismerhetők. Kettőnél az alsó részen a díszítésnek némi kezdetleges nyoma is észlelhető, más kettő ilyennel nem dicsekedhetik. Van egy különös alakú, kék agyagból készült eszköz — mert ez edénynek már egyáltalán nem mondható; — ennek alul elzárt, felső széles nyílásából oldalt nyolcz elvezető kisebb lyuk nyílik köröskörül egyenletesen elosztva. Végül említendő egy edényke, melynek felső része le van törve, az egyik oldalán kiálló bütyök arra utal, hogy ez az edényke füllel volt ellátva.

Nem utolsó érdekű e konyhahulladékokban a tüzelő anyagnak nyoma, mely abban néhol meglepő épségben jelentkezik. A cser-, szil-, bükk- és tölgyfának félig elszenesült, égett darabjai gyakran találhatóak, néha tökéletesen ép kéreggel együtt, egy ponton pedig a humusréteg alatt egy méternyi mélységben egy jó két maroknyi teljesen száraz tölgyfalevél és e felett hasonló mennyiségű, nádtörmelékből álló oly ép csáva bukkant elő, hogy ennek csak egy égő gyufaszálat kellett volna alátartani és azonnal lángra lobban.

Sajátkezűleg gyűjtöttem a következő tárgyakat: egy csonteszközt, serpentin kőbalta fokát, mely épen a kiváló ügyességgel fűrt lyuknál tört le; vörös agyagból való cserépdarabot, mely valami kisebb-szerű edénykének fogantyúja volt. Kőbaltát, melynek ismét a foka hiányzik, s az itt eddig előkerült kőbalták között a legsilányabban van megmunkálva; kifűrt szarvasfogakat, átfűrt cardium kagylóhéjt, kis csontkarikát, lyukas apró csigát, mely utóbbiak egy hosszában lyukas csontdarabbal változatosan felfűzve nyakékül használtattak. Ugyancsak innen kerültek elő csonttűk is, melyek közül egy halbordából készült, a másik kettő nyélre alkalmazva nyíl- vagy szigonyhegyül is használtathatott; továbbá egy igen csinos, bár szabadkézzel gyúrt, de szépen diszített bögréske, mely az oldalán egyenletesen elosztott négy lyukas bütykőjével és bekarcolt vonalásaival ritka példány; vörös agyagból szabadkézzel gyúrták és a külső oldal lyukacskaín átfűzött zsinegen hordozták; végül említendő egy kék agyagból készült eszköz, melyről ugyancsak nehéz megállapítani, hogy mire használtatott.

A prähistorikus leletek jelenlétének ennyi és ily typicus bizonyítékai arra birtak, hogy 1886. év

4. ábra.

tavaszán a terület birtokosának halála után oly ponton, hol a lyukpince biztonságát nem veszélyezteti, felbontsam annak külső tapasztékos oldalát. Ekkor tűnt fel csak, hogy a konyhahulladéki réteges gödör és a felső vízszintes területről levezető lejárás közötti sarokban az esővíz és hóé által kimosott zúgban a felső humusrétegtől két méternyi mélységben égetett agyagból készített tűzhely körvonala bukkant elő. 1886. év július hó 22-én, miután az átlag 25 cm. vastag humusréteget a gyepek és tarackgyökeirevel együtt eltávolítottuk, elértük a konyhahulladék legfelső rétegét, honnan kezdve, egy kis ásónyomnyi, mintegy 20 cm. vastag rétegeket véve vizsgálat alá, az ásást megkezdtém. (4. ábra.)

Észleleteim és leleteink a következők voltak:

I. réteg. Temérdek apró és különféle vastagságú vörös és kék agyagedény cserép, összetördelt tulok-, szarvas-, juh-, kecske- és sertéscsontokkal keverve, ugyanezen állatok egyes fogai vagy álkapocsdarabjaival, közben nagyobb számú békateknővel. E réteg apróbb tölgy-, bükk- vagy cserfaszén darabjaiban bővelkedő tiszta hamutelep, mely keleti végén teljesen véget ér és már a határvonalak északnyugoti irányban való kanyarulatánál megállapítható, hogy e gödörnek, ha felső nyílását egy körrel jelezzük, csak északkeleti $\frac{1}{4}$ részével állunk szemben, a körnek középpontja körülbelül a *d*-vel jelölt katlan tájára esik.

II. réteg. Az előbbi réteghez mindenben hasonló körülmények között itt már egy fiatal tulok szarva, egy cserépedény füle és egy nagyobb cserépedény töredéke találtatott. Az előbbi egy kisebb fajta vörös agyagból készült égetett bögrének füle, míg az utóbbi szintén vörös agyagból való ugyan, de már egy nagyobb fazék vagy tálnak fenék-darabja, s rajta rendetlen állású bemélyedések észlelhetők s arra utalnak, hogy e agyagedény valami vesszőből font, vagy összerakott formába gyúratott, s aztán

kiégettétvén, a vesszőnyomok rajta megmaradtak. E réteg már a keleti végén mintegy 50 cm-rel rövidebb a kimért hosszvonalnál és világos, hogy ezen szélétől kezdve a gödör fenéke mindinkább keskenyül. Nyugati végén, mely a gödör középtájjára esik, a hamuréteg már zsirosodni kezd, s a mint látható, lefelé mindinkább szappanosodik.

III. réteg. Itt egy erősen kiégett rétegben állatfogak, cserépdarabok és békateknők képezik a töltelékét minden nevezetesebb lelet nélkül. A réteg nyugoti végén a hamutömeg teljesen át van itatva és kemény szappanos darabokban emeli ki az ásó, melyeket aztán csak késsel lehet szétszedni, hogy tartalmuk megvizsgálható legyen.

IV. réteg. A mindinkább rövidülő rétegeknek, melyekben a szén-, cserép- és csontdarabok csak úgy hemzsegnek, ez volt a legérdekesebbike, mert itt találtuk egy kőbaltának két darabját, melyek egymástól mintegy 40 cm-re heverték. Kár, hogy e syenit baltának éles felén letört harmadik darabja a legbuzgóbb kutatás dacára sem került meg, — a megtalált két darab azonban tökéletesen összeillik. A baltának foklapja köralakú, lyukfúrásának méretei pedig mindkét végén 20, míg a közepén belül csak 18·8 mm. az átmérő. A réteg nyugoti végén a szappanos tömeg már fogyóban van, úgyannyira, hogy az alul következő rétegbe már át sem megy.

V. réteg. Ez minden eddigi rétegek között a legszegényebbnek bizonyult, mert ebben apró szén és cserépdarabokon kívül mindössze csak három tulokfogot találtunk.

VI. réteg. Ebből került elő egy különös tulok csontdarab, melyet az tesz érdekessé, hogy a felső bütykök alatt egy centiméter átmérőjű lyukkal van keresztben átfúrva. Hogy mi célból fúratott át, azt bajos eldönteni, de legvalószínűbb, hogy valami hálónehezék lehetett. Ugyanezen rétegben találtunk syenitből való, felül s alul kivájt kődarabot, melyről már egyáltalán nem lehetett megállapítani, hogy mire használhatták. Végül a sok cserép-, csont- és karomdarab között leltünk egy cserépkanalat, melynek letört nyelét hiába kerestük a törmelékben.

VII. réteg. Ebben az előbbihez hasonló törmelék között egy tulokszarv, több fog s egy teljesen ép ürge vagy menyétkoponya találtatott, de semmi más említésre méltó tárgy.

VIII. réteg. E rétegben feltűnően sok a békateknő, különféle állatesontok és fogak, mely utóbbiak között egy szépen kifejtett erős disznóagyar találtatott, végül pedig halbordából készült csonttű, — melynek hegye erősen megkopott.

IX. réteg. Itt különböző rácsáló és egyéb állatok csontjai, fogai, állkapcsai és cserépdarabok között egy edényfülon kívül semmi említésre méltó tárgy nem találtatott. Ez kék agyagból készült és igen primitív készítmény.

Mintogy ezen réteg után több mint két méternyi mélységben égetett agyagtömzsök 5—6 cm-re vastag vízszintesen kisimított égetett agyagpadokra bukkantunk, melyek valami katlan vagy tűzhelyre vallottak, ennél fogva, hogy ezen helyeket is kényelmesebben kikutathassam, a rendelkezésemre álló terület nyugoti végén még egy □méternyi területet jelöltem ki leásás végett, azonban ezen részlet is a gödörnek egészen a szélére esett, s csakhamar elértem rézsutos fenekét, mely az e gödör elpusztított középpontja felé, délnek lejtett. E gödörben szén-, apró cserépdarabok és emlős állatok egyes fogain kívül semmit sem találtunk.

Ezen kísérletem eredménytelennek maradván, a c sarokban d-nél kibukkanó és ettől jobbra, az előbb leírt leásás fenekén felfedezett katlanok vagy tűzhelyek kibontásához fogtunk.

A mint a hamurétegek eltávolítottak és az égetett vörös agyagtömzsök óvatosan kitisztogattak, kitűnt, hogy ezek idomtalan darabokban egymáson fekszenek, egymást keresztül-kasul takarják, a mi azt bizonyítja, hogy itt egykor égetett agyagból katlan, vagy kemenczeféle építmény volt, mely azonban összeomlott s a konyhahulladékok által eltemettetett.

A 4. ábrán d-nél jelzett tűzhelyféle, a mint annak oldalai letisztogattak, a katlanalakú kisározásnak belső ürege megmértvén, szélessége 32, magassága 18 cm-rek találtatott. Nagy fakéssel tisztítottam ki üregét, de 10 cm-re mélységnyire már ismét idomtalan és hasonló vastagságú agyagdara-bokra akadunk, melyek a legrendetlenebbül heverték egymáson, s a c-vel jelölt felső tetőzet e darabok között végkép eltűnt. Mindazonáltal alsó kisimított lapját kitisztítottam, miközben a szomszédos

és már a leásáskor felfedezett tűzhelyhez jutottunk s e mellett tovább keletre, még egy harmadik tűzhely is előbukkant. Most már valamennyi tűzhelyet letisztogattatván, rajzot vettem fel róluk és constatáltam, hogy az egyik tűzhely mintegy 10 cmtrrel magasabban fekszik mint a másik, — s alattuk a konyhahulladéki réteg vastagsága alig ütötte meg a 20 cmrt, s ott már a régi háborítlan nyers lősz következett.

A tűzhelyek vízszintes lapjának észak felé, kissé ferde félkörben, oldalfalazata volt, mert a lesimitott és jól kiégetett kemény tűzhelylapot a talpazathoz hasonló égetett agyagfalazatnak átlag mintegy 3—4 cmtr magasságban még meglevő romja vett körül, mely azonban már nem volt lesimitva. E tűzhelyek előszélének hossza az egy métert valamivel meghaladja, s a mélysége is ennyi, — minthogy pedig körskörül annak nyoma, hogy a bejárás, vagy nyílás más oldalon lett volna, fel nem találtatott, — továbbá, hogy azoknak a déli oldalon szűkülése nincsen, sőt a *b*-vel jelölt tűzhelynek nyoma észre sem vétethetett, — végre pedig, hogy a tűzhelyek felett talált égett agyagtömzsök mennyisége nem elégséges arra, hogy azon feltevést, mikép ezek felülről bezárt katlanok lettek volna, — igazolják, — majdnem teljes biztossággal kimondható, hogy ezen helyek sem katlanok, sem kemenczék nem voltak, hanem egyszerű és nyílt tűzhelyek, — és tekintetbe véve azt, hogy alattuk mintegy 20 cm vastagságú konyhahulladéki hamuréteg is volt, ezek a konyhahulladékoknál későbbi korúak. Ezen tűzhelyek üregei már a konyhahulladékokba ásattak be, és azért, hogy a laza hamurétegekből álló oldalfalak arra rá ne omoljanak, körskörül mintegy 30—40 cmtr magas körfal emeltetett vörös agyagból, mely ott égett ki a tűzhelyen, később azonban ez is elpusztulván, beomlott darabjait találtam rendetlenül egymáson heverve.

Ezen tűzhelyek alapját mindenekelőtt apró dunai kavicssal szórták be, melyre aztán a vörös agyag következett, a melyet felső lapján vízzel símára egyengettek, s a sok tüzelés alatt kőkeménységűvé égettek. Az *a*-val jelölt tűzhely alatti rétegben egy kisebbszerű csiga (azt hiszem *Helix*) az agyagba keverve, továbbá az ez alatti hamurétegben jelölt cserépedény füle találtatott.

Midőn ekként e tűzhelyek helyzetét és egyéb körülményeit megvizsgáltam, munkaközben, könnyebb hozzáférhetés czéljából, nyugotnak a hánytűföldből álló partoldalt egy kissé befelé lefaragtattam, ekkor tűnt elő a magasabban fekvő, de beljebb eső negyedik tűzhely pereme, mely azonban már nem egész, mert nyugoti része egy jóval újabbkorú és már korhanyfölddel kevert hulladékos gödör leásáskor meg lőn csonkítva és háborítva. A gödör tartalma azonban említésre méltó, mert ez is egyik bizonyítéka annak, hogy e konyhahulladéktelepek sokszor voltak megháborítva és felkeverve, úgyannyira, hogy ma már itt oly konyhahulladéki telepet találni, mely még háborítlan, eredeti fekhelyén volna, alig lehetne. Ebben is fordulnak elő cserép- és csontdarabok össze-vissza hányva, de a hamu és szénrétegek már nem typicusak, hanem földrögökkel kevert állapotban, a mi azt igazolja, hogy a *b* alatti gödör már nem konyhahulladéki telep, hanem az abban előforduló hulladéki tárgyak már csak szomszéd gödrökből, vagy dombokból kerültek bele.

Ezen ásatási kísérletem tudásvágyamat sehogy sem elégitette ki, részint azért, mert ez ásatásnál csak egy gödörnek egyik szélét kutathattam ki, részint pedig azért, hogy a gödör fenekéhez közel agyagtűzhelyeket találtam, a melyek várakozásomban, reményeim- és feltevéseimben nagyon megzavartak. Hogy tehát e telepekre nézve bővebb áttekintést s a tudomány számára több és megbízhatóbb adatot szerezhessenek, elhatároztam, hogy még további ásatási kísérletet is fogok munkába venni, s így történt, hogy 1887. évi ápril 5-én Balogh Boldizsár erdész academicus társaságában, özv. Szeles Istvánné beleegyezésével egy konyhahulladéki gödröt bontottunk ki.

A felszínen levő 40 cmtr vastagságú humusréteg eltávolítása után kitűnt, hogy ezen gödörnek felső nyílása nem kör, hanem egészen szabályos ötszög alakjával bír, bár a Dunára néző része lefaragva volt. A mi a gödör tartalmát illeti, itt is meglepett az a körülmény, hogy míg a Dunára néző külső oldalrész oly tisztán, tipikusan mutatja a konyhahulladéki telepek jellemző képét, hol t. i. a szén-, cserép- és csontdarabok szép hajlott vonalakban hevernek a tiszta hamuban, — addig ezen gödörben befelé a hulladéki tartalom rohamosan fogy és helyét mindenütt a tiszta hányt föld foglalja el, s ezen jelenség a mélyítésnél minden ásó nyomnál élénkebben tűnt elő. A gödör falai pedig, mint annak külső látképe is gyanítottatta, tökéletesen függőleges irányban voltak leásva.

Alig egy órai fáradozás után a kised üreg szabályos ötszög alakjában teljesen kitisztítva előttünk állt, melynek délnek irányuló csúcshelyében talált és összerombolt tűzhely maradványon kívül épen semmi nem volt. Ezen tűzhelymaradvány néhány égett agyagtömbből állt, melynek közelében az oldalfalak füstösek voltak. Tekintve, hogy ez üregnek legnagyobb szélessége alig érte el az 1·3 métert, az lakóhely semmi esetre nem lehetett, mert abban még egy középtermetű ember sem feketett le kinyújtózkodva; nem lehetett az más, mint egy családnak konyhája, az is igen szerény kiadásban, vagy pedig valami áldozó hely, hol a kised sarok-tűzpadon a vallási szertartást végezték; de mivel e kised üregben semmi emlék nem maradt hátra, mely bármely irányban is felvilágosítást adhatna, így e kérdés eldöntetlen marad. Az azonban tény, hogy e üreg még a konyhahulladékok emberei előtt volt használatban, és ez onnan következtethető, mert belső ürege tiszta lószszel volt betöltve, míg aztán ezen behányt föld fölött már a tipikus konyhahulladékok nyomai félreismerhetlenül mutatkoztak. E kised üregnek bejárata egyedül északkelet felőli nyíláson át lehetett. A kiásott üreg ötszög s a tüzelő hely egyik szögletben volt, hol tüzelés nyomait leltük.

Minthogy kutatásaim eddig csak a déli és délkeleti oldalra szorítkoztak, azt is óhajtottam kinyomozni, hogy fent a lépcsőzet fensíkján a konyhahulladékok miként vannak elhelyezve, — ennél fogva 1887. év augusztus 25-én még egy próbaásatást vettem fogamatba és pedig a déli oldalt elfoglaló gödörtől kezdve a fensíkon, diagonális vonalban 12 méter hosszú egyenes és 70—80 cmtr széles kémárokban oly czélből, hogy abban egészen a nyers földig behatolni fogok, s a kémárok falain a hulladéki telepek körvonalait fogom tanulmányozhatni, s esetleg a leggazdagabb leletet ígérő telepet ki is bonthatom.

E területnek felülete földdel kevert hamuval van ellepve, melyben a korom-, cserép-, csont- és békateknő-darabok nagyon sűrűen hevernek, s így az első tekintetre az egész terület konyhahulladéki telepnek volna tartható; mindazonáltal tudva azt, hogy a volt tulajdonos e terület kiegyengetése alkalmával a dombokat lehuzta, a gödröket pedig betöltögette, s így annak felületét lehetőleg kisimította, — ennél fogva ezen külső jelenségben nem bíztam, s az árkot megnyitattam.

A mint a felső humusréteg az árok egész hosszában eltávolított, tehát egy jó ásónyomnyi mélységben a földet megvizsgáltam, azonnal kitűnt, hogy ott a konyhahulladékoknak már semmi nyoma nincsen, azonban nyilvánvalólag hányt korhanyföldön állunk.

Már egy méternyi mélységben voltunk az árok egész hosszában és a hányt korhanyföldben még semmi jelentékeny tárgyat nem találtunk, mert az elszórtan itt-ott előkerült egyes csont-, vagy cserépdarab, melyet néha találtunk, semmi egyebet nem jelentett, minthogy azok e földréteg megforgatása alkalmával keveredtek bele. A második méter mélység megásásánál is az eredmény ugyanaz maradt, de itt egy hantdarabban egy 4 mm. vastagságú sárga szőrzsínor elporladt darabjait találtuk.

Megkezdtük a harmadik méter kiemelését is, és midőn az árok déli végénél a 2·5 méter mélységben jártunk, itt egy délről északi irányban 45° alatt rézsút lefelé vezető és 0·5 méter átmérővel bíró lyukra akadtam, melyben köröskörül elégett sövényfonadék széndarabjai voltak felismerhetők, töltelke pedig korhanyföld volt. Itt semmi kétség sem foroghatott fenn az iránt, hogy kéménnyel van dolgunk, s minthogy ez alatt egy őskori lakóhelyet reméltem találni, az ásatást nagy vigyázattal folytattam.

A lefelé hatoló kémény irányában alig fél méternyire, a felszíntől tehát épen három méternyi mélységben, igen jelentékeny mennyiségű tölgyfa koromra bukkantunk, melyek között gyermekfej nagyságú is volt több darab, — minek következtében e helyen az árkot kibővítetvén, kitisztítottam,* a mikor kitűnt, hogy az semmi egyéb, mint a földbe beásott katlanszerű tüzelő, főzőhely, melynek azon felül több mint 2 méter hosszú rézsútos és sövényfonadékkal bélelt kéménye volt. E tüzelőhely 3 méter hosszú és 1·5 méter szélességű területtel bírt s pandalszerűleg a partba volt beásva, úgy hogy a lobogó tűz füstje a fél méter átmérőjű és délnek irányuló, sövénynyel bélelt kéményen könnyen kigomolygott. A tűzhely maga eddig még nem ismert vastagságban, 0·3 méter magasságban agyaggal volt

* Itt találtatott egy cserépdarab, jelentékenyen megégett, kormos állapotban.

betapasztva és kisímitva, s ezen tapasztásnak ágyául mintegy 20 ctm vastag márga és egyéb kötőrmelék aláarakás szolgált. E tekintélyes nagyságú tűzhely előtt mintegy egy méternyi széles szabadter volt, honnan aztán fel, a föld felszínére egy 0.5 méter szélességű keskeny folyosó vezetett, mely hatalmas koromdarabokban szintén gazdag volt.

Az itt talált temérdek széndarab behatóbb vizsgálatánál kitűnt, hogy e pandalszerűleg beásott tűzhely előtti szabad tér fölött oszlopokon álló fedélzet is volt, s a gyermekfej nagyságú széndarabok épen a két első, a feljárás két oldalán levő oszlop maradványai voltak, a többi apróbb széntőrmelék pedig úgy a sövényfonadékból állott oldalfalak, mint a tetőzet maradványa. E tetőzet tehát tűz által pusztult el. Miután ezen tüzelő helyet kikutattam, ott néhány teljesen érdektelen apró cserép- és csontdarab között, a tűzhelyen egy vasszeget, a tűzhely alapját képező kőrakás között pedig egy kengyelvasdarabot találtam.

1888. év tavaszán egy üreg az alatta levő kamarába beomolván, nem késtem a helyszínére sietni, s itt tekintettel arra, hogy a mintegy 12 □méternyi földdel kevert hamutömeg rendszeresen, rétegenként megvizsgálható nem volt, a lezuhant tömeg tartalmát kikutatván, a még állva maradt falakat megvizsgáltam.

E sokat ígérő és kívülről oly gazdag tartalmúnak látszó telep nagy megütközésemre oly szegénynek bizonyult, hogy a nagy tömegkeverékből alig lehetett egy kilóra rúgó csont-, s ugyanannyit nyomó cserépdarabokat kiszedetni, az utóbbiak között diszítésem darab egyetlen egy sem volt, hanem a csontok között két darab hegyesre csiszolt csonttűt és egy szarvasfogot találtam.

Az állva maradt falakon a szomszédos gödrök körvonalai tisztán kivehetők voltak, s ezek egymást érték, sőt egymást keresztezték, s közülök több egyik a másikba be volt ásva. Ezek valamennyien már nagyon földes töltelékkel bírtak, széndarab alig volt látható bennük és cserépdarab is csak nagyon ritkán mutatkozott. Azonban a gödör északi oldalán a nyílástól mintegy 1.5 méternyre befelé, a felszíntől pedig egy méternyi mélységben, tiszta fekete korommal telt folt mutatkozott, mely egy méternyi hosszú vízszintes alapon nyugodott, szélei pedig 75 ctm magasságban összeborultak, s belső sarkában egy szakajtó nagyságú tömegben egy kisújjnyi vastag, három szálból összeeresztett, szénne égett gyékénykötelet találtam, mely azonban a leggyengébb érintésre porrá omlott. Minthogy pedig majdnem az egész üreg ilyen porlékony koromból állott, s benne a szürke fahamu csak igen kevés volt, azt kell föltennem, hogy e gödörben nagyobb mennyiségű, részben kész gyékénykötél, részben a hozzávaló anyag égett össze. Az egyik megpörkölődött csonttű is ebből került elő, de benne sem cserép; sem más csontdarab nem találtatott. Ezen üreg is pandalszerűleg volt beásva a földbe, és nagyobb része a kamrába beszakadt, a megmaradt, általam kikutatott üreg mélysége már csak mintegy 60 ctm mélységű lehetett.

Most már tehát eljutottam oda, hogy az összes konyhahulladéki telepek közül egyedül kettő maradt érintetlenül, ezek felbontását most már netalán bekövetkező kedvező alkalomra hagyom.

Az eddig végzett vizsgálódásaim és ásatási kísérleteim azt bizonyítják, hogy a konyhahulladéki telepek itt a Kálvária-hegy ormán egyedül annak délnyugoti, déli és délkeleti peremére szorítottak, ott a gödrök egymást érték, sőt több helyen egymást takarták is. És mivel bennök az ércnek sehol semmi nyoma nem találtatott, a belőlük előkerült tárgyak és eszközök anyaga és alakja a neolithkorszak készítményeire vallanak.

E konyhahulladékok emberei a házi állatokat ismerték és használták, de földműveléssel alig foglalkoztak, mert nem tekintve a bevezetésben ismertetett topographiai viszonyokról, melyek szerint itt arra alkalmas területük sem volt, de a földműveléshez alkalmas eszköz sem találtatott, — úgy a topographiai fekvés, valamint a talált eszközök legnagyobb része arra vall, hogy e nép legfőképen a halászat- és vadászattal foglalkozott, sőt szarvasagancs eszközöket is készített, mert több darab találtatott olyan, mely ugyan már munkába volt véve, de el nem készült; — s így ezekkel, valamint állatbőrökkel cserekereskedést is űzhetett, s így jutott kőeszközeihez, melyekhez alkalmas anyagot itt nem talált. Cserépedényeket is fölös számban készíthetett. Végül, ha az orsófejeket, szövőszék-nehezéket, a hozzávetőleg vetélőnek tartott csonteszközöket és agancskampókat tekintjük, föltehetjük, hogy szövással

és kötélveréssel is foglalkoztak, noha ily készítménynek typicus nyoma csak az elégett gyékénykötélékben fedeztetett fel.

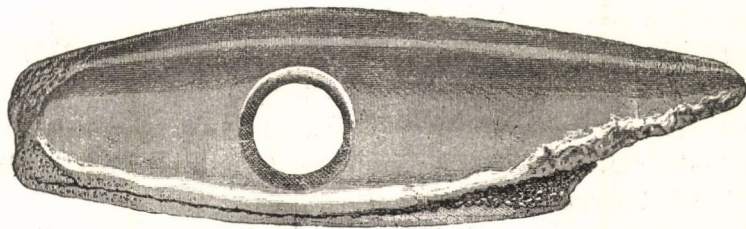
E helyen mégis megjegyzendőnek vélem, hogy sem a konyhahulladékokban, sem azok környékén akár a családi együttélés, akár a temetkezés nyomai fölfedezhetők nem voltak.

A konyhahulladékok embereinek edényei, a mint az ott talált összes cserépdarabok megvizsgálása után kitűnt, a legprimitív módon diszítették, mert ezeken az étképményt kizárólag csak a bekarcolások képviselik, melyek vagy egyszerűen csak bizonyos helyeken, p. o. a nyakon vagy legnagyobb öblükön, egyes, kettős vagy legfeljebb hármás párhuzamos vonalban körítették az edényt, vagy pedig a fenékről felfelé irányuló s a nap sugarait utánzó legyezőalakban karcoltattak be; a kivétel nagyon kevés.

A konyhahulladékok közt talált kő- és agancsbalták méreteit a következő kis áttekintő táblán adom:

Sorszám	A kőbalta vagy agancsbalta	Lyukjának átmérője		
		egyik végén	közepén	másik végén
		milliméterekben		
1	Serpentin kőbalta...	19	19.5	20
2	Baltafok (végei meg nem mérhető)	.	26.5	.
3	Visegrádi gránit balta...	25	21	23
4	Kőbalta	28	23.5	29
5	Serpentin baltafok (közepén nem mérhető meg)	18	.	15
6	Syenit balta	20	18.8	20
7	Kőbalta él	21.5	18	19
8	Gránit balta darab	35	17	35
9	Szarvas-agancs balta	25	25	25

Olyan kőbalta tehát, mely teljesen egyenletesen lenne átfúrva, egy sincsen. A legkezdetlegesebb fúrású azonban az melyről világosan látható, hogy fúrása a két ellenkező oldalról vezetett és pontosan össze nem talált, a két oldali lyuknyílás és a közepén talált átmérő közötti nagy különbség valamennyit meghaladja. Minden kőbalta közül, bár az 1. számú is jól megtartott állapotban van, kiválik az

5. ábra.

agancsbalta (5. ábra), mely bár éles végén jelentékeny sérülést szenvedett, de ép részein még most is látható, hogy mily nagy gonddal volt lecsiszolva, lyukfúrása mily pontossággal végezve. Találtatott pedig ezen szarvas agancsbalta Papp Mihály szőlőjében, tehát a konyhahulladékok délnyugoti kanyarán szőlőművelés közben.

Miután ekként a konyhahulladékokkal végeztem, meg kell említenem, hogy mit találtam a Kálvária-hegy fensíkján a konyhahulladéki peremgyűrűzetén belül. Ezen az egykor sokkal jelentékenyebb kiterjedésű fensíkon, szintén megvannak a letűnt idők népeinek nyomai, a mennyiben ott kandallók, tűzpadok, tüzelő és egyéb tanyahelyek nyomai még ma is találhatóak, ezek azonban már ifjabb korúak a

konyhahulladékoknál, a mennyiben itt már a cserépedény díszítések szembetűnőleg előrehaladottabbak, s itt már bronz-, réz-, vaseszközök találhatók, sőt onnan már nem egy római és későbbkori pénzdarab is került elő, — s ezen belső területhez tartozik a fentebb ismertetett és özv. Szeles Istvánné felső birtok darabján 12 méter hosszban végzett ásatásom alkalmával talált nagy tűzhely is.

Az ezen belső, tehát későbbkorú területről gyűjtött tárgyak között egy töredék öblös, nagy edénynek a volt földője, s a hatalmas fogantyú rajta, mely mindkét végén az összeragasztásnál, mintha két erős szeggel lenne odaerősítve, oly két derék bütyökkel büszkélkedik, vörös agyagból készült. Van továbbá fazéktöredék, ez szintén vörös agyagból való, díszítése felső körületén több ezerre menő beszúrással s ezek alatt gondosan elhelyezett nagyobb méretű, tehát sokkal kevesebb újjbenyomásból áll. Egy vörös agyagból készült poháron semmi díszítés nincsen, ez azonban háromszögletes nyílású lévén, öntő készülékhez tartozott, de arra még alig használtatott, mert belső üregében használat nyoma felfedezhető nem volt. Kék agyag bögrécskének darabja, graphit mázas és mészbetétes díszítést visel. Ettől lényegesen elüt a szintén kék agyagból készült cserépdarab, mely már egy jóval nagyobb, s valószínűleg korsóalakú edénynek cserepe, s díszítése felülről lefelé irányuló hármassal párhuzamos bekarcolt vonalból áll. Kék agyag edénydarabokon mészbetétes vonalak szabályos mértani alakokat mutatnak.

Ily cserépmaradvány temérdek mennyiségben volna itt a Kálvária-hegyen összegyűjthető, azonban annak kimutatására, hogy mily különbség van a konyhahulladéki és a belső területről előkerült cserepek között, elégségesnek tartottam ennyit bemutatni.

Végül a Kálváriáról még csak azt kell megemlítenem, hogy itt, különösen a mérnöki fixpontot jelző pózna alatt, Riga Imre lyukpinczéje felett, mintegy 15—20 ctm vastagságú kavicsréteg terül el vízszintes irányban a humusréteg alatt. Ez már a rómaiak nyomára vall, s nem valószínűtlen, hogy a baracsi tábor s böleskei csapatja között az összeköttetést egy itt elhelyezett kisebb csapat tartotta fenn, s ezek egymással kavicsos úttal álltak összeköttetésben. Annyi bizonyos, hogy az alsó öreghegynek déli gerinczén a kavicsozás nyomai több ponton felismerhetők.

IV. A római hadi út. Pannoniának legfontosabb útja az volt, mely Sirmiumnál kiindulva Mursán (Eszék) keresztül Aquincumig (Ó-Buda), onnan Vindobonáig (Bécs), sőt még azon túl is jóval nyugotra elnyulott, és a kereszténység első századában meghódított Pannoniát közvetlen a Duna mentén, tehát a határszélen, az úgynevezett «limes»-ben, roppant gyűrűben körülövezte, s e kitűnően jó karban tartott határút vonalán, az állomásonként kiépített castrumok állottak.

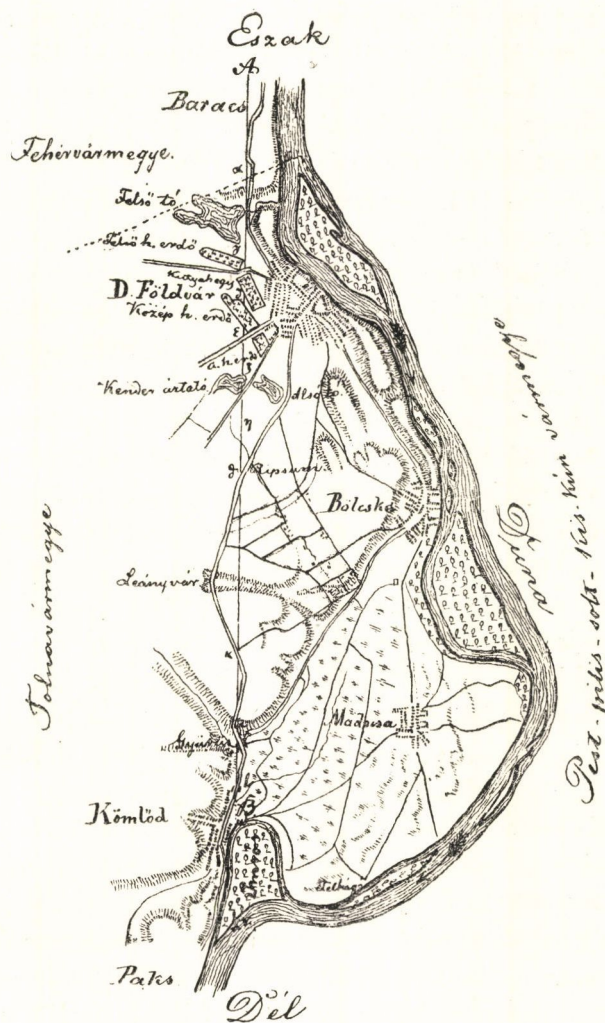
Az érdeklődő régész e hatalmas útszárnynak egy részét Duna-Földvár határán végig, még ma is oly ép állapotban szemlélheti, hogy nem hiányzik arról egyéb, mint egy nehéz léptű sisakos legió, melynek élén a győzelmekhez szokott sást vitték. (6. ábra A—B.)

Midőn az utas a jelenlegi buda-eszéki államúton északról délnek haladva, Baracs pusztája alsó szélénél a Fehér- és Tolna-megye közötti határvonalat átlépi, az államút jobbról eső mellékárkától nyugatra alig 34 méternyire egy dombocskához ér (6. ábra), hol alig egy arasznyira a föld felszíne alatt sajátságos, s mintegy 6—10 ctm. vastagságú kavicsréteget talál, mely alatt ismét különböző alakú és minőségű kövekből a fentebbi rétegnek ágya van lerakva.

E határárok mentén a leírt és kövel aláarakott kavicsréteg öt méter szélességben jelentkezik, s azt a határárok alapján alul átlag 0.5 méterrel mélyebben átmetszi, mely körülmény megvizsgálni engedi annak egész alakját, s abból constatalható, hogy ezen útnak alapját a különböző kőnemekből — melyek között a dunai márga nagy szerepet játszik — gondosan összerakott ágy képezi, mely 5 méternyi szélességében oly ívben rakatott le, hogy középpontja két lehajló végét mintegy 25 ctm-rel haladja meg. Ez észleletek azonban egyedül csak az árokpártban végezhetők, hol ez az útdarabka az árokpárt szélességében háborítlanul megmaradt, — azonban az árokpárttól északra, t. i. Fehér-vármegye határában az árokpárt mellett közvetlenül szántóföld, délre pedig Tolna-vármegyében gondosan művelt szőlőföld terül el, igen természetes, hogy az árokpárt alatt 5 méter szélességben eredetileg összerakott állapotban szemlélhető út déli és északi folytatása 40—50 méter szélességben szét hányt-vetett állapotban van, mindazonáltal Tolna-vármegye határában a mazolai szőlőterületen kavicsos kötörmelék alakjában oly

jellemző és könnyen felismerhető csíkot képez, melyet a jelölt ponttól egyenesen délnek, tehát a szőlőterületen rézsút lefelé ennek déli árkáig fennakadás nélkül követhetünk.

Itt az árkon túl tovább délnek, minthogy az árok mentén mintegy 6 méternyi széles koci út van hagyva, s még feltöretlen, tehát háborítlan állapotában vizsgálható, a jelzett 6 méter hosszúságban a régi római katonáutnak kidomborodó és még szét nem hordott folytatása ismét teljes épségben szemlélhető. E ponton mintegy 30 ctm. mélységben levő kőágy felett 10 ctm. vastagságú apró, tehát rostált dunai kavicsréteg tipikus alakjában megvan. Innen túl burgonya és akác ültetvényekkel borított futóhomok bucskák alatt az útnak majdnem minden nyoma teljesen eltűnik, mert az apró dunai kavics és

6. ábra. Mérték 1 : 19,200.

kőtörmelék, a diluvialis futóhomok alkatrészeivel összevegyül, sőt számos helyen ezek alá merül, mert elborított.

A felső tó zsilipje alól kiszivárgó víz levezető árkan átvívó állami út kőhídja közvetlen közelében, a nyugoti oldalon (β) ismét előbukkan, s itt a helyszínének beható megvizsgálása után semmi kétségünk sem marad fenn arra nézve, hogy a római hódoltság idejében a «Borjubánom» legelőréssz nyugati végénél, a felső tóval együtt csak vízi vadakban bővelkedő mocsár volt, s a római katonáut itt ezen, ma már homokbuczkákkal betérített terület ezen mélyebb részén legalább 50 m. hosszú híd vezetett át; mindazonáltal a kömlőbáknak sehol nyoma nincsen, s így a híd minden valószínűség szerint csak fa oszlopokon állott.

E hídtól a római út tipikus nyoma a felső Öreghegy nyugoti kisarkolásának alsó lejtőin, hol tőle

az eddig majdnem párhuzamosan futó jelenlegi államút balra a városba betér, a felszántott területen szétszórva, de a délnyugoti lejtőn már tömöttebb állapotban, ott, hol a feltöretlen közlegelőre lép, oly szép és szabályos alakban emelkedik ki, hogy a mellette futott egykori árkok nyomai is tisztán kivehetők.

Ily teljesen ép és háborítatlan formájában egészen az előszállási útig követhető, melyen túl a József-, vagy Kutyahegy szőlővel beültetett területen szintén csak mintegy kavicsos, kötörmelékes sáv vonul át, de ott is egyenes déli irányában, mindenütt eltéveszthetetlenül felismerhető. Innen egy kis területen ismét feltűnik (δ) a közlegelő háborítatlan területén, aztán ismét a középső homokerdő szőlői alá, merül. Csakhamar újból a közlegelőn haladván át, megint typicus alakjában lép fel, miből láthatjuk hogy a hol ez ókori út feltöretlen területen halad át, ott eredeti alakjában szemlélhető ma is, de a hol feltört szántóföld, vagy szőlőterület alá került, ott az egykori építési anyag 30—50 mtr. széles sávon van szétszórva, mindazonáltal még ma is oly sűrűn ellepett csikban, hogy azt a szőlőmunkások harsogó vágása miatt elég jellemzőleg «kapa élesztő»-nek nevezik.

Hogy mily szabatosan jártak el a rómaiak az út építésnél, és hogy mily kitartóan ragaszkodtak mindenütt az egyenes vonal pontos megtartásához, annak ékesenszóló bizonyítékát nyújtja az a pont, hol az út egyenesen a kenderáztató tóba fut (ξ) és a hol legalább 200 méter hosszú hidat kellett veretniök, holott csekély, alig 100 méternyi megtöréssel délkeleti irányban, akadálytalanul építhették volna ki útjukat, s csak ott lett volna mintegy 1—2 méter öblü híd szükséges, hol ezen tó felesleges vize az alsó tóba lefolydogál. Az időnyereség azonban, kivált a háborúk alatt, kipótolta a nagyobb költsékezést.

A hídfőnek kidomborodó helye e parton, hol az út a kenderáztató tónál megszakad, ma is teljes épségben szemlélhető. Kétséget nem szenved, hogy e tavon egy jelentékeny, mintegy 200 méter hosszúságú híd vezetett keresztül, λ mivel sem a hídfőnél, sem a tó medrében, sehol köépitménynek nyoma nincsen, biztosra vehető, hogy e híd faoszlopokon állott, melyeknek maradványai már régen elkorhadtak. Az egyenes vonalnak a tavon túli folytatásánál, (γ) a bár nagyon szétszórt dunai kavicsról újból fölfedezhető a megszakadt út elmosódott folytatása, mely egészen a Ripszumig (ρ) követhető, de aztán innen Leányváron túl, az országútig (κ) már annyira bizonytalan, hogy itt méltán kétség szállhatja meg a kutatót, hogy ugyan helyes irányban jár-e, de odább az útnak folytatása ismét oly typicus alakban bukkan elő, hogy az minden további kételkedést eloszlat. Ugyanis ezen pontnál a római út a jelenlegi államútát metszi, és annak nyugoti oldalára lép, feltűnően jellemző, s mintegy 10 méternyi szélességű, kavics és kötörmelékkal sűrűen behintett sávban jelentkezik, mely typicus minőségét az államút újabb metszéséig (υ) meg is tartja. Itt azonban az államút keleti oldalára visszamegy, de egy nagyon csekély útkanyar átmetszése után a nyugoti oldalra újból visszatér, a hol aztán hosszabb vonalban meg is marad, s csak a Gyűrűs völgyben szakad meg, hol ismét minden kétséget kizárólag faoszlopokon állott s mintegy 100 méter hosszú hídon vezetett át.

E patakon túl a kömlődi határba, s ott egyenesen a magaslatokra lép fel, melyekről a délkeleti lejtőn, teljesen ép állapotban ereszkedik le az államútig (ν), mely alatt aztán végkép nyoma vész, mert az ennek keleti oldalán elterülő legújabb képződményű alluviumon (régii Duna meder) fel sem bukkan többé, hanem egyenes iránya a Kömlőd előtti holt Dunaágon keresztül az 1882. évben Paks felett az imsósi sziget délnyugoti sarkán a Duna medréből kibukkant római castrumhoz vezet. *

Midőn ekként ez útvonalnak száraz és térképíleg lehetőleg pontos leírását adtam volna, még a következőket vélem megemlítenőknek: Az itt leírt részében ezen igen jelentékeny katonautnak a «silice stratát» sehol föl nem leltem, hanem a mintegy 5 méter szélességben kimért és kihatított utat minden ponton, hol az még feltöretlen állapotban van, úgy találtam, hogy azt mindkét oldalán körülbelül 1 méter felső szélességű árok szegélyezte. Az árkok partjaitól befelé az út közepének irányában

* Hogy Paks felett az imsósi szigeten épületromok vannak, az már évtizedek óta ismeretes volt, mert azokból egyes téglákat különböző felirásokkal halászok, molnárok, révészek és hajósok sokszor hoztak át Paksra, hol azokkal rendszerint folyosóikat díszítették. Így van közöttük: «CO. MAXIMIN.» — aztán: «ZENE» ZENECIO = SENECCIO és «OF. AR. MAXENT. AR.» Egy ily példányt Dr. Novák Sándor 1883-ban az alakuláshoz készülődő «Tolnamegyei történelmi és régészeti társulat»-nak is ajándékozott. (L. Id. Höke Lajos fentebb idézett munkáját.)

lassan kidomborodott akkép, hogy a két mellék-árok belső széleire gondolt egyenes vízszintes vonal felett a középen legalább 30 ctm-rel magasabb volt. Az útnak ágya mintegy 10 ctm. vastagságban a legkülönbözőbb nemű kövekből volt összerakva, melyben a dunai márgától kezdve a homok, mész, trachit, gránit és sok más kőnem különböző fajtája, az ismeretes római téglák darabjai, cserepek és egyéb törmelékekig összekeverve találhatók, ugyannyira, hogy itt-ott még egyes lyukacsos lávadarabok is vannak közöttük. Ezen kőágy felett következett aztán a 8—10 ctm. vastagságú kavicsréteg, mely tekintettel arra, hogy abban sehol még a mogoró nagyságát elérő darab sem volt található, minden kétséget kizárólag megrostált dunai kavics volt, s ennek apró üregeit homokos agyag töltötte be. Így ezen út annak idejében, jó karban tartott állapotban, valóban kitűnő út lehetett. Végül pedig constáltható, hogy ezen, a baracsi főteleptől a paks-kömlődi castrumig nyúló útrész legalább öt ponton, u. m. a felső tónál, a közlegelőn, a kenderáztató tónál, leányvárnál és gyűrűsnél hídon vezetett keresztül. s ezen hidak, bár köztük legalább három, a kenderáztatói, leányvári és gyűrűsi a 150 méter hosszúságot meghaladta, kivétel nélkül mind faoszlopokon állottak. *

Ugyancsak a Bakaszállások északnyugoti sarkánál 1893. évi ápril 18-án egy épület alapfalának romját takartam ki, mely mészőntvénnyel esupa római tégladarabokból állott, csupán az egyik (déli) sarkon bukkantam egy nehéz egyenes szögű háromszöges kődarabra, melynek vastagsága 15 cm., befogója pedig 44 cm. hosszú, anyaga pedig azon nullipora mészkő, melyből a rómaiak az Aquincum-Murza közti hadi úton felállított mértföldmutatóikat faragták. Ezen épület a római úttól nyugotra, a bakaszállási vizenyős rétek felett mintegy 12 méter magasságra emelkedő dombon állott, szép kilátással délkeletnek, egészen a Duna mentén kiemelkedő löszdombokig, s építkezési anyaga után ítélve, római épület szétszórt és széthordott maradványa.

V. Építészeti emlékek. A mi az archaeologiai szempontból érdekes és figyelemre méltó építészeti emlékeket illeti, ezekről ugyan nem sokat mondhatunk, mert a sánczművek csoportjához tartozó váracs és annak őrtornyán (donjon) kívül a föld felszínén levő oly építmény, mely régészeti szempontból ismertethető lenne, itt Duna-Földváron nincsen, — holott ha figyelembe vesszük, hogy az 1009. évben szervezett pécsi püspöki megyének északkeleti sarkán levő ezen községben «Felső Zemonyi» név alatt már plébánia alapított, s alig 130 évre rá, 1135-ben Vak Béla király által sz. Ilonáról elnevezett apátsággá emeltetett, kétségtelen, hogy ezen községnek már akkoriban elég jelentékenynek kellett lenni, s innen túl, ha egyéb nem is, de az egyházi építkezés itt is, mint az országban mindenütt, megfelelő mérvben fejlődésnek indult.

A plébánia templom két kápolnájával együtt az alsó öreghegyen állott és jelenleg Ujváry László tulajdonát képező szőlőben; annak alapfalazata ma is megvan és igen terjedelmes helyen falragasz és kötőrmelék által tűnik szembe. Ezen alapfalak korát csak úgy lehetne eldönteni, ha a még a földben meglevő fundamentum szakértelemmel vezetett ásatás útján kitakartatnék; de ezen vállalat felette költséges lenne, mert azt jelenleg a legjobb karban tartott szőlők egyike borítja, melynek kisajátítása jelentékeny költségbe kerülne.

E romtörmelékek körül mintegy 100 méter sugárral biró körben több ponton fedeztek már fel a szőlőmunkások ily épület fundamentumokat, de azok szintén a felettük elterülő szőlők miatt megvizs-

* Ezen útvonalon eddigelé a következő római mértföldmutatók találtak: 1. Északon Fehér vármegye területére eső Baracs pusztán, közel Földvárhoz három ily oszlop találtak az útmentén, majdnem egy helyen és «ab Aquinco» MP. LV.-al jelölve. Az egyik Verus Maximinus és fia, a másik Decius Traianus nevét viseli. A harmadik első írásos része leván törve. 2. Innen délnek haladva az út mentén, az úgynevezett Bakaszállások körül 1820-ban találtak egy oszlop, melyről az írás lekopott és így le nem olvasható. Ez jelenleg Duna-Földváron a szt. Ferencz-rendiek birtokában van. 3. Ismét tovább délnek a térképen k-val jelölt ponton 1876. évben a bölskei plébánia sessió földjén találtak Alexander Severus mértföldmutatója, mely «ab Aquinco» MP. LXVI. jelez, és ez Nagy Lajos pszt.-andrási birtokos által a nemzeti muzeumba szállított. 4. Kömlődön 1820. év körül a Vak Battján nevét viselő sáncz leomlott dunafelöli részén, a márgás törmelék között találtak egy oszlop, mely Severus nevét hordja és «ab Aquinco» MP. LXXIII. jelöl. 5. Ezekon kívül van Duna-Földváron még egy elolvashatlan, kopott mértföldmutató a városházánál, egy csonka oszlop pedig Rivnyák János háza sarkánál, melyről azonban a felső írásos rész épen úgy, mint a baracsi harmadik oszlopnál, letörtött. Ez oszlopdarabot dr. Fröhlich Róbert 1889. év nyarán megvizsgálván, a «mille passusok» számát megtalálta rajta.

gálhatók nem voltak. Ilyen épülettörmelékes terület a szomszédos Kálvária-hegy délnyugoti lejtőjén Papp Mihály szőlőjében, továbbá a templom romjaitól délnyugotra egy szomszédos dombon Bekker Antal szőlőjében, — végül délre Zsuffa Tamás szőlőárka mentén. Lehet, hogy itt paplak vagy kápolnák voltak, — az ásatás mindezen kérdéseket tisztába hozhatná.

Az itt jelzett épülettörmelékes területekről, különösen Ujváry szőlőjében a templom romjaiból sok mindenféle kőanyag került elő, melyekből azonban az egykori falak szerkezetére biztos következtetést vonni nem lehet. A messzes-kavicsos falragasz törmelék magában ugyan jellemző, de a részben faragott, részben alaktalan mészkövek (legtöbbször cerythium mészkő), már igen jól kiégett vörös tégladarabokkal találtak keverve. Nem érdektelen, hogy ez épületromok között valódi római téglának felhajtott szélű darabját találtam. Mindezekből azt vélem következtethetni, hogy e templom falazata külső és belső oldalán faragott mészkőből volt felrakva, a belső üregbe pedig mindenféle kötőanyagot hánytak és azt kavicsos mészszel beöntötték.

E templom és az azt környező épületek a mohácsi vész után pusztultak el, mert e vonalon a hódolásig is több ízben vonult át a török had, azon túl pedig egészen a félhold kiűzéseig e község a Belgrád — Buda közötti főközlekedési útban a török járásnak állandó színtere volt.

Ezek után következik a Vak Béla király által 1135-ben alapított apátság monostora, melynek úgy temploma, mint egyéb melléképületei, a török hódoltság alatt valószínűleg földig leromboltattak, csupán a környező kőfalak és az őrtorony maradt meg * s így erről most már egyéb nem is mondható.

Érdekes még azt is tudni, hogy itt a Rákóczi-féle szabadságharc előtti időkben a g. k. vallásuaknak két templomuk és plébániájuk volt, melyek azon hadjárat alatt teljesen elpusztultak. Hogy hol és mely ponton állottak ezen templomok, azt ma már kinyomozni nagyon bajos dolog, mert helyükről írásbeli adat eddig elő nem került, valami népmonda sem ad útbaigazítást, ha csak még ezentúl a véletlen valami nyomot ki nem derít. Legvalószínűbb azon föltevés, hogy azoknak legalább egyike a jelenlegi r. kath. templomtól észak-nyugotnak vonuló egykori szedres kertek területén állt, hol az udvarok és kertek mentén még mai napig is régi sírok, krypták és épületmaradványok nyomai tűnek elő, — de ezek magántulajdont képezvén, eddig megvizsgálva, vagy kikutatva nem voltak, s így azok semmi irányban tájékozást nem nyújtanak.

Római építkezésnek nyoma itt eddig fölfedezhető nem volt, — azonban 1888-ik évi július 11-én az alsó öreghegynek Bölske irányában a Dunára dülő alsó nyulványán vizsgálódván, itt az alsó gyümölcsös szigetbe való bejárás felett, a márvány lépcsőkkel ellátott «hajdules» déli oldalán kimagasló ormon, özv. Braun Imréné kukoricza földjén mintegy 100 □ méter területén feltűnőleg kavicsos és faltörmelékes területet találtam.

E területet 1889. szeptember 5-én, a kukoriczatermés betakarítása után megásattam s ott a kavicsos felszín alatt átlag 25 ctmr. mélységben sűrű meszes, kavics- és kődarabokkal megtöltött tömegre akadtam, mely a terület letakarása után egy 50 ctmr. széles falmaradvány alakját öltötte fel s így annak mind két irányban való folytatását kerestem s csakhamar kitért, hogy az mindkét végén sarkot képez. Folytatván ez irányban is a kitarakást, a falmaradvány egy kis négyszöget képez, melyen a falak külső oldalán való hossza 4·4 méter és 50 ctmr. vastag alapfalon belül a belső világossági falhossz 3·4 mtr. A fal átlagos mélysége 50 ctmr.

Anyagára nézve ezen falrom tisztán kavicsos mészőntvény, melyben azonban számos római tégladarab mellett egyes márga és egyéb mészkődarab is fordul elő, a sarkoknál sűrűbben, mint a falak derekán. A több száz római tégladarab között feliratos egyetlen egy sincs. — A falrom déli oldalán a falon belül egy bronzdarab találtatott, mely összehajtott 12 ctmr. hosszú és 1 ctmr. széles lemezkéből áll; *J semmi egyéb emlék innét elő nem került.

Mindezekből az tűnik ki, hogy e fal négyszögű árka megásatván, az földszintig a kavics-

* Lásd föntebb «Sánczok és erődítmények».

** A bronz lemezke és néhány tégladarab a m. n. muzeumba küldetett be. — A jelentés a helyrajzzal együtt a műemlékek orsz. bizottságának küldetett meg.

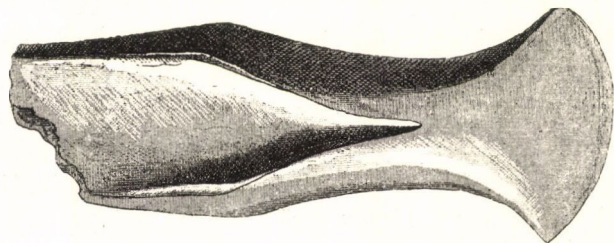
tégla- és márgadarabokkal megtöltött mészszel úgy öntetett be és csak azután következett az építési anyag, melynek azonban semmi maradványa föl nem fedeztethetvén, ismeretlen maradt.

VI. Egyéb régiségek. A már elmondottakon kívül, a régletűnt időknek vannak még egyéb emlékei is, a melyekről azonban alig mondhatunk egyebet, minthogy vannak, de lehelyük kinyomozható nem volt, sőt egy részükről még azt sem lehetett kitudni, vajjon azok csakugyan innen kerültek-e elő? Így van egy csonka női mellszobor Dr. Hevesi Gyula háza sarkánál, mely valószínűleg még a római korból maradt reánk és Baracsról került ide, de ennek is csak jól formált mellhalmi lévén épek, s a törzséről úgy a fő, mint a karok teljesen hiányzanak, így ma már az sem állapítható meg, hogy az volta-képen istennőt vagy halandót ábrázolt-e?

A szt. Háromság előtti talapzatban római hála-oltárról maradt emlékkő díszeskedik és pedig még mindig jól leolvasható állapotban, ez a 26 éves Sextus Juventius Primitivusé volt, ki Aquilejából származott* s itt valahol volt eltemetve.

Van ezen kívül turbános temetői oszlopunk is, mely másfél százados török hódoltságunk szomorú emlékét hirdeti. Kétség kívül sirkő volt.

Hungár Mihály háza előtt az utcán egy kőpadon görög kereszt, s alján az 1605. évszám tisztán kivehető, így tehát nagyon valószínű hogy az a Rákóczi hadjárata alatt elpusztult két görög templom valamelyikéből maradt reánk. Vannak ezeken kívül még a legprimitívabb készítésű csonteszközöktől a legfinomabb ékszerekig ilyen ismeretlen helyről került tárgyak, melyek közül itt néhányat fölemlíték. 1. Ólom-érem, a Duna medréből került elő, egy zátony homokjából, mely egyik lapján, a mint az az oldalt

7. ábra.

látható cyrill-betűkből kiolvasható, Jézus Krisztus ülő alakját, a második oldalon pedig egy uralkodónak álló képét ezen körirattal: «KPATA OΔ ΠΟΜΥΚΑ ΜΙΧΑΝΑΥΤΟ» mutatja. Ezen érem szemmel láthatólag két lapnak összeforrasztása által lett egészsze, a közepén keresztül a két lap közé zsinór volt beszorítva.**

2. Egy sárgaréz fésű állítólag a Somos-hegyről került elő, — és jó vaskos voltánál fogva valószínűleg férfi fésűje volt.

3. Egy bronz-véső, vagy könyök alakú nyélre erősítve balta is lehetett, igen szép és érdekes példány és valóban sajnálatos, hogy lehelye ismeretlen. † (7. ábra.)

4. Egy női szobrocska sárgarézéből Bekker Antal szőlőjéből került elő, s valószínűleg gyertya-tartónak volt kiegészítő része, mert a behajtott jobb kar kézfejében levő csavaros lyuk azt gyaníttatja, hogy abban volt megerősítve a tartónak azon része, melybe annak idején a viaszgyertya beillesztetett. Alsó részén szintén nyoma van a talapzat hozzáillesztésének.

5. Állítólag szintén a Somos-hegyről került elő egy kar- vagy nyakkötő, mely elszakadva lévén, bősége ma már meg nem állapítható. De akármelyik volt is, az egész ékszer ezüstből van, közepén a rózsában egy nagy nyolczszegletű carneol kővel, melybe gonddal utánczótt arabs írás van bevésve. Két

* E sirkövet 1889. év őszén dr. Fröhlich Róbert felszólítására a m. n. muzeumba szállíttattam.

** Ezen éremre nézve Stefánác Simon g. k. lelkész azon véleményben van, hogy ez a nagy Dusan idejéből való olyan érem, melyet Mihály bolgár fejedelem alatt harczolt bolgár katonák talizmánként nyakba akasztva hordtak. Jelenleg Szekeres Ferencz kárászi plébános birtokában van.

† Dr. Hampel József «Bronzkor» című művében a VI. 1. 3. számú tárgyhoz hasonlít, de rövidebb nyakkal bír.

szál vékony tekeresszerűleg összezsugorított sárgaréz sodrony tartja össze az egyes külön álló részleteket, a mi oly ruganyosságot ad ez ékszernek, hogy az igen jelentékenyen kibővíthető, s mégis a kellő mértékre összeugrik.

6. Magyar műnek tartható egy sárgaréz gyűrű, mely nyíllal hátrafelé lövő vágató lovast ábrázol.

7. Arany gyűrű, melynek vörös carneol kövébe két összetett kéz, vagy makk (nehéz megkülönböztetni) fölött két oldalt dicsfény-sugarak vannak bevésve, foglalata pedig sodrott arany fonalakból van fonva. Lehelye Kömlőd. Női gyűrű lehetett, mert egy középtermetű férfinak most még a kis ujjára is bajjal volna felhuzható. *

8. Ezüstbe foglalt gyémántgyűrű, mely hét apró gyémántot rejteget kisdud kupakjai alatt és öblös voltánál fogva férfi gyűrű lehetett.

9. Érdekes egy bronz törpenge, ** melyről tudom, hogy az itteni Kálvária-hegyről került elő, de nem a konyhahulladékokból, hanem Riga Imre lyukpinczéje szomszédságában levő partoromból, s a humus-réteg alatt mintegy 40—50 ctmnyire kandikált ki, mikor azt a nevezett partlakó észrevette és kiásta.

10. E törpenge lehelyétől mintegy 8—9 méter távolságban, ugyancsak a Kálvária-hegyen, 1·5 méter mélységből került elő egy hatalmas, öblös, mintegy 16 liternyi ürmérettel bíró korsóalakú edény. Belső üredéke korhany földdel volt kitöltve. Nagy kár, hogy nyakrészén jelentékeny csorbulást szenvedett, mert valószínű, hogy ellenkező, letört oldalán is fogantyúja volt. Hiányzó darabja azonban a lehelyen feltalálható nem lévén, kétségtelen, hogy már ily megesonkultan került e törmelékbe.

Ezen és számtalan ilyenmű kisebb emléken kívül az elmúlt korok csaknem szakadatlan sorozatban képviselve vannak a pénznemekben is, mert akad itt a celta kortól kezdve a római hódoltságig át, úgy a későbbi korokból is a mai napig mindenféle pénz és érem, melyeket itt elősorolni teljes lehetetlenség volna, mindazonáltal az általam látottak közül legnevezetesebbek: Egy Jovianus-féle arany, most a n. muzeumban.

Az ezüstpénzek között egy Antonius triumvir-féle legió dénár, a XVIII. legiora.

Bronzérem a római korból már temérdek került elő innen és a környékből, melyek közül az, «AVGVSTVS PATER» körirattal, s hátlapján egy kis templommal ellátott pénzdarabtól kezdve (Kr. u. 1-ső évből) Valentinianusig (376) majdnem mindenféle fajta pénz fordult már meg itt, melyeknek legbiztosabb gyűjtő helye a templomok perselyei, hová azokat a nép, mint használatlan pénzdarabokat bedobálja.

Ezekkel tehát befejeztem volna a különböző és ismeretlen lehelyű emlékek sorozatát, de mielőtt e fejezetet bezárnám, meg kell még említenem a Kálvária-hegynek azon üregeit, melyekben a köznép temérdek kincset vél feltalálhatni, a melyet állítólag az innét elűzött ráczok rejtettek oda.

1887. év április 17-én a Kálvária-hegy ormának kellő közepén Papp Mihály szállójában az általánosan kincses pinczének tartott üreget a tulajdonossal együtt kikutattam.

Az üreg kutszerűleg egyenesen leásva és mindenféle földtörmelék és szeméttel van tele. Felső nyílásának átmérője a pontnál 55 ctmr. és igen csekély ingadozással ilyen bőségben halad függélyesen lefelé 3 méternyire, azután öblösebbre tágul ki, hanem csak annyira, hogy ezen zacskó alakú 2·5 méter hosszú ovális üreg legtágabb pontján az 1·5 méternyi átmérőjű bőséget nem haladja meg, lejjebb ismét összeszorul és a felső nyílás bőségével pontig nyulik le. Itt az üreg függélyes iránya megtörik és rézsut délkeleti irányba fordul, hol szűk folyosóvá alakul s így halad egy darabig, hol azonban a munkálat elakadt és a törmelék további eltávolítását azon okból nem folytathattuk, mert az üreg oly nehéz talajléggel telt meg, hogy a gyertya elaludt benne, s a lélegzés mindig nehezebbé vált. Ez üregben a felső konyhahulladéki réteg törmelékein kívül, melyek között egy-két eserép- és csontdarab is

* Rómer Flóris szerint ezen gyűrű a XI. vagy XII. századból való velencei ötvösmű.

** Ezen törpengét 1888. év őszén a m. n. muzeumnak küldöttem be. Hasonlít dr. Hampel J. «Bronzkor» művében XVIII. l. 6. sz.-hoz, oldalvonalak nélkül.

találkozott, s a melyek a nyitott felső nyíláson potyogtak bele, semmi említésre méltó tárgy nem találtatott.

Midőn ez üreg kikutatásával foglalkoztunk, hírért vettem, hogy ez üreg alatt dunaparti nyílásával van a híres «pénzes gödör», melyből márvány lépcsők vezetnek le az igazi nagy kincses üregbe, s a ráczok aranya, ezüstje és összes ékszerei kádakban vannak külön rakva. — Hogy kutatásom csonka ne maradjon, most már kénytelen voltam a «pénzes gödröt» is kinyomoztatni. Ezen nagy hírre vergődött és Dárius kincseivel versenyző drága leletet ígérő üregnek bejárása a fentebb leírt függélyes, s alant a kilenczedik méternél rézsut eltérő üreg alatt még jó tíz méterrel, tehát a Duna szintje felett mintegy 40 méternyi magasságban a Dunára lehanyatló meredek partoldalban van, hová manapság már nyaktörés veszélye nélkül eljutni alig lehet. *

Ezen nyílás egy partbuczkón be van gyepesedve, szélessége egy, boltozati magasságának mérete pedig 0·65 méter. Behatolva, az üreg magassága csakhamar 0·8 méterre emelkedik, s ezt meg is tartja, míg egy szűk és csak 0·45 méter széles és magas lyuk sötétlik, de balról az előbbi méretekkel bíró nyílás vezet vissza a part irányába, melyből azonban egy szarv alakú nyílás tér be jobbra. Baloldalán kétségtelenül egy másik bejárás is volt, de az jelenleg épen egy felülről lefelé futó vízvezető árokba torkollik, s az egykori nyílás mindenféle kevert törmelékkal tömődött be, s ez ma már teljesen el van zárva.

A jelzett felette szűk nyílásba már csak hason csúszva lehet behatolni; csekély távolságra ismét kibővül és felveszi a szűk bejárat előtti méreteket, sőt már e pontnál egy tágasabb kamrába jutunk, minek oka semmi más, mint az, hogy innét három irányban új folyosók nyílnak, — a magasság azonban itt is a rendes 0·8 m. Egy 9 méter hosszú mellék folyosóról csak az emelendő ki, hogy ennek vége függélyes falban végződik, míg a többi valamennyi ágnek vége ásóval összebökődött hegyes csúcsban vész el, melynek végét a hason bémászó ember előre kinyújtott karjával is ritkán éri el. A másik folyosó már egy méterrel hosszabb, de ebből is vissza kell térni, hogy az előbbi irányában tovább juthassunk; 4 méternyre balra ismen egy nyílásra akadunk, melyből 7 méternyi csavargós mászkálás után ismét vissza kell térni, hogy ennek nyílásától 3 méternyre ismét más folyosóba mehessünk. Ennél semmi említésre méltó nincsen, s innét az előbbi irányba hatolva, itt találjuk azon egyetlen pontot, hol egy alacsony termetű férfi felállhat, — s ez is csak azért vált lehetővé, mert itt a felszínről egy jelentékeny löszdarab leszakadt, s ennek törmelékét a benn mászkálók szétterítették. Ez után következnek oldalfolyosók, melyeknek elhagyása után érkezünk a rézsut visszavezető folyosóhoz, mely valamennyi mellékág között a leghosszabb, mérvén hosszában 12 métert; midőn pedig ebből is visszatérünk, a fölepen, kissé a déli oldal felé hajolva meglepetéssel olvashatjuk e két nevet a löszbe bevésve: «Gf. Szapáry I. (stván)» és «Dr. Majorkovits J. (özsef).» * Ezt elhagyva, a kiseded, csak 3 méter hosszú folyosóba jutunk, mely után h-ig többé a mellékfolyosóknak nyoma nincsen, s itt az üreg véget is ér.

Ezen egészen újkori téveteg, valamint az előtte ismertetett Papp Mihály-féle üreg kevés régészeti érdekekkel bír. Úgy látszik, hogy a két üreg összefüggésben ásott ki, mert irányukból látszik, hogy felülről és oldalról is egy bizonyos középpontra jutni törekedtek.

Némelyeknek azon föltevése, hogy az utóbbi üreg a tatárjárás idejében, a menekülők rejtékeül szolgált, vagy hogy az rablóknak rejtékelye volt, figyelembe egyáltalán nem vehető, mert abban sehol sem az összegyülekezésre, sem a hosszabb idejű tartózkodásra alkalmas terebb üreg nincsen, élesztár,

* Ez üregről itt Duna-Földváron az a rege jár szájról szájra, hogy az egykor (mintegy 200 év előtt) itt élt ráczok, kik a Rákóczi-féle hadjárat alatt innen elűzettek, összes kincseiket ide a Kálvária-hegy gyomrába rejtették el. 1830. év körül egyszer Boszniából érkezett ráczok négylovas fogatokon robogtak be Duna-Földvárra és a magukkal hozott térképek alapján kezdtek a Duna partján kutatolodni, míg végre a biztos pontot meg is találták. Ekkor ő felségétől kieszközölt engedély alapján munkásokat fogadván fel, a Kálvária-hegynek a Dunára hanyatló meredek partján a leásást meg is kezdték. Ezen munka közben tört ki a nagy cholera, — a járvány dühöngése alatt munkásokat nem kapván, kénytelenek voltak a további ásást abban hagyni és így a nagy kincs itt maradt.

** Az első huszárhadnagy, az utóbbi ezredorvos volt. Együtt jártak ez üregben, a mi vállalkozási szellemükről elég bizonyosságot tesz.

víztartó és egyéb szükséges helyiségekről itt szó sem lehet és mint már fentebb megjegyeztem, még csak oly pontja sem volt, a hol egy ember egyenesen felállhatott volna.

Végül megjegyzem, hogy Duna-Földváron a volt közlegelő felosztása jelenleg folyamatban van, s az új gyeptörés különösen a római út mentén a legközelebbi jövőben érdekes leletekkel kecsegtet. Innen már egy vas buzogány, mely Petrich Zoltán mérnök birtokába jutott, egy másik bronz buzogány pedig Nagy László barátomnál van. Érem és cserépdarab már is nagy számmal forog a nép között. A Duna medrének kotrása pedig kardot, szekerezét, fokost stb. hozott napvilágra, köztük egy darab mammut fogat is.

*

Midőn ekként dolgozatomnak végéhez jutottam, kijelölöm azon helyeket, a hol még kedvező eredményt ígérő kutatásokat, esetleg ásatásokat lehetne végezni.

Nem tekintve arra, hogy a Templomhegy mentén, hol a legrégebb földváraknak központja volt, vagy az alsó Öreghegy ormán, hol a török pusztítás előtti városi plébánia temploma állt, a jelenlegi értékes szőlő-ültetvények miatt az ásatás felette költséges volna, vannak még itt oly területek is, hol már kevesebb áldozattal lehetne tovább nyomozni. Ezek közé tartozik a felső Öreghegy nyugoti orma, hol mai nap is eke által járt pusztaság foglalja el épen azon pontot, a hol a kutatás a leggazdagabb eredménnyel kecsegtetne; hasonlóképen érdekes lenne a most feltörés alatt álló legelőterületnek azon sávját, melyen az egykori római hadi út végig húzódik, hál talán még mérföldmutatók, egyéb feliratos táblák, vagy sírok lehetnének. Kikutatásra méltó még a «Ha dules» környéke és a Somoshegy orma és ennek közeli tája. Ott a Rákóczi-féle hadjárat, emitt a régebbi kor embereinek emlékei kereshetők. Nem mellőzhetők a felső és alsó tó közelében észlelt ókori cseréptöredékes területek sem, a közlegelő feltörése pedig — már az eddigi tapasztalatok alapján is — nagyon élénk figyelemmel kísérendő.

A czikoi népvándorláskori sírmező.

WOSINSZKY MÓR-tól.

A czikoi (Tolna megye) sírmező két (a vasútmenti és a mostani község lakta) tágas völgy találkozásánál, egy hegláncznak északi végén fekszik, honnét remek kilátás tárul az egész környékre s a völgy legalsó részétől egészen a hegytetőig terjed. E hely emberemlékezet óta még nem volt földművelés alá véve s jelenleg is alig használható kopár legelő.

A heglánczon több igen tágas öböl szerű, természet alkotta kanyarulatot találunk, melyek jól védett helyzete igen kedvező lakóhelyül szolgált az egykoron itt élt nagy népesoportnak. De itt ismét ugyanazon tapasztalatra jutunk, mi a megye legtöbb lelőhelyein ismétlődik, hogy tudniillik az utódok leginkább az elődeiktől kiválasztott kedvező s lakályossá tett helyeken telepedtek meg legszívesebben. Ugyanezt tette az egykoron itt lakott népvándorláskori népesoport, midőn majdnem egy évezreddel korábbi, bronzkorszaki népnek telepén ütötte fel sátrait. Ugyanis közvetlenül a sírmező keleti oldalán terjedő nagy öbölben bronzkori telep volt, honnét már igen sok bronzlelet került napfényre. Ugyanitt a temető közvetlen szomszédságában lakott valószínűleg a népvándorláskori nagy népesoport is, hol védett helyet, vizet, kitűnő legelőt, ősi erdőt, vadat, s a környék római telepein elég zsákmányt is talált. Nagynak kell az itt lakott népesoportot tartanunk, mert az igen terjedelmes sírmező vagy kisebb népesoportnak hosszú ideig, vagy nagy népesoportnak rövidebb ideig való tartózkodására enged következtetni. Az utóbbi eset a népvándorláskor legelső betörő s hódító népénél valószínűbbnek látszik. Lakóhelyükre képzeljük vándor cigányaink módjára egy óriási kocsi- és sátor-táborát és legmegközelítőbb képét alkottuk magunknak lakóhelyükről. Az évezreddel ugyanitt lakott bronzkori népek legalább putri-lakásokat ástak maguknak a földbe a téli időszakra, ezekben laktak, tüzeltek s dolgoztak. Az idő folytán beszakadt üregekben megtaláljuk még évezredek után is tűzhelyeiket, azok körül konyhahulladékokat, edénytöredékeket s egy-két ott felejtett vagy ott veszett szerszámukat s eszközüket. A kocsiokban és sátoruk alatt telelő cigánycsalád, ha a tavasz beálltával felszedi sátorfáját és odább áll, mi marad ott elenyészhetetlen dolog, mi századok múltán is jelezhetné ottani tartózkodásukat? Semmi! Ugyanez áll a népvándorláskori telepekről is. Tűzhelyeik körül a föld felszínén maradt tárgyaikat rég elmosta a víz és eső, de elhordta még a földet is, a hol tanyáztak. Lakóhelyüknek tehát teljesen nyoma veszett, megmaradt azonban az utókor tudásvágyának kielégítésére mind az, a mit sírmezőjünkben oly féltékenyen, mélyen rejtettek a föld gyomrába.

Az egész sírmező felületén nincs semmi olyan jel, mely a sírokat mutatná. Kétségtelen azonban, hogy minden sír fölé, ép úgy mint manap, kisebb halmokat emeltek. Gyakran fordul elő a hozzátemetkezés esete, s csak úgy találhatták meg a családtagok, a korábban elhunyt kedves halottnak sírját, ha azt halommal vagy más emlékekkel megjelölték. Ha a sírhalmon kívül voltak még fa-emlékeik vagy jeleik, azok elenyésztek, de köemléknek az egész sírmezőben nyoma sincsen. A temetkezésnél a rendes sorokat is csak úgy tarthatták meg, ha a felszínen a sírok helye meg volt jelölve.

A sírokat rendes sorokban elég sűrűen, eredetileg igen mélyre ásták, de most nagyon különböző mélységben akadunk rájuk, a szerint, a mint a víz több vagy kevesebb földet hor-

dott le a felületről. Általában a lejtő alján alig egy méter mélységben voltak; minél magasabban haladtunk fölfelé, annál mélyebben voltak a sírok, a temető felső végének közelében $2\frac{1}{2}$ —3 méter mélyen találtuk azokat. Kivételt csak a gyermekesontvázak tettek, melyek, ha nem felnőttel együtt temették el, akkor többnyire csak csekély mélységben találtattak. A sírüregeket a talaj szinkülönözete jelezte. Többnyire függőlegesen, kivételes esetekben azonban kissé rézsútosan nyúltak lefelé. Csak épp oly szélesek, hogy a tetem szorosan elfért abban, de valamivel hosszabbak a csontváznál, úgy hogy a fejnél és lábánál rendszeren egy-egy arasznyi tér üresen maradt.

A temetkezés módja ugyanaz volt az egész sírmezőben. Hosszában kinyújtott kezekkel és lábbal hanyatt fekszik valamennyi, néha jobbra vagy balra hajolt fővel. A láb kelet felé, a fej pedig nyugotnak van. Delejtűvel vizsgálva a csontvázak irányát, annyiban találtam eltérést, hogy a lábak néha északkelet, néha kelet s ismét néha délkelet felé nyúlnak, valószínűleg a szerint, a mint télen, nyáron, vagy az a közötti időszakban temették a halottat s így szorosan ügyeltek a téli és nyári napkelet irányára. Ez irány változik egy-két sír után; néha több sír ugyanazon irányban van. Így a sírmező nyugati végén valószínűleg télen elhaltak csontvázai nyugosznak, mert lábaik kelet és délkelet közötti irányban nyúlnak. A sírmező északi végén nyári időszak halottjai fekszenek,* mert ezek sírgödrei északkelet és kelet közötti irányban nyúlnak. Szóval a nap kelte volt a sírok irányítója s a holtak birodalmát a nap lenyugvásának irányában képzeltek. Egyetlenegy sír tett csak kivételt, hol valószínűleg véletlenségből, keleti irányba fektették a fejet s a lábakat nyugotnak. E temetkezési irányt és helyzetet oly szigorúan tartották meg, hogy a kivételek csak egy-két esetre szorítkoznak. Így egy esetben, egy lovas-sírban szétterpesztett lábakkal találtuk a halottat. Egy esetben bal kezét emelte fejéhez; egy másik esetben pedig jobb kezét hajlította mellére. Néhány esetben erősen tátott szájjal voltak a koponyák. Ebből azonban korántsem lehetne élve temetkezésre következtetni, hanem inkább természetes oknak kell az alsó álkapocs csuszamlását tulajdonítani, mely a testnek elkorhadása után könnyen megtörténik, ha az álkapocs alatt egy kis üreg támadt. Két esetben fej nélkül találtuk a különben meg nem bolygatott csontvázat.

Közös sírt eddig 22 esetben találtunk** s ezek közül 17 esetben kettesével egyszerre temettek és pedig 9 esetben, anya, rendszeren jobb karján keresztbe fektetett gyermekével; s 8 esetben két-két felnőtt közvetlenül egymás mellett feküdt. 5 esetben későbbi hozzátemetkezés esete fordult elő, mert a csontvázak egymás fölött feküdtek. Azon 8 esetben, midőn két-két felnőtt feküdt közvetlenül egymás mellett, az egyiknek rendszeren nem volt sírmelléklete vagy legfeljebb vaskése, ha a mellette fekvőnek sírmelléklete még oly gazdag volt is. A hozzátemetkezés 5 esetében szintén nincsen sírmellék-

* 442. számú csontváz lába északkelet és kelet közötti irányban nyúlik.

445.	“	“	“	“	“	“	“	“	“
448.	“	“	“	egészen keleti	“	“	“	“	“
450.	“	“	“	északkeleti	“	“	“	“	“
451.	“	“	“	keleti	“	“	“	“	“
443.	“	“	“	északkelet és kelet közötti	“	“	“	“	“
453.	“	“	“	egészen keleti	“	“	“	“	“
456.	“	“	“	északkeleti	“	“	“	“	“
457.	“	“	“	keleti	“	“	“	“	“
454.	“	“	“	északkeleti	“	“	“	“	“
458.	“	“	“	“	“	“	“	“	“
461.	“	“	“	északkelet és kelet közötti	“	“	“	“	“
462.	“	“	“	“	“	“	“	“	“
463.	“	“	“	“	“	“	“	“	“
464.	“	“	“	egészen keleti	“	“	“	“	“
504.	“	“	“	északkeleti	“	“	“	“	“

** A 42. és 43. számú sírban férfi és nő egymás mellett.

52. és 53. “ “ két felnőtt egymás fölött. Az alsónál nincs sírmelléklet, a felsőnél vaskés.

71. és 72. “ “ felnőtt és gyermek egymás mellett.

80. és 81. “ “ “ “ “ “ “ “ “ “ “ “

lete rendszeren az alantabb fekvőnek, vagyis a korábban elhunytaknak. Ha esetleg eredetileg volt is melléklete, elszedték azt, midőn a későbbi halott számára felbontották a sírt. Így, a 143. számú gazdagabb sírnál, hol a felsőnél arany mellékletre is akadtunk, valószínű, hogy a korábban elhunyt családtag nem minden sírmelléklet nélkül volt eltemetve s még sem találtunk nála semmit.

A halottakat ruhástul, ékszerekkel és egyéb eszközökkel ellátva, koporsó nélkül temették itt el. Több népvándorlaskori sírmezőben akadtak koporsó-maradványra s koporsó-szegekre, a czikoi sírmezőben azonban eddig egyetlenegy esetben sem constatálhattam a koporsó létezését.

Kivételes esetben felszerszámozott lovat együtt temettek el a halottal. Eddig 552 sír közül csak 7 esetben találtam lócsontváz maradványát s ezek közül is csak háromnál constatálhattam azok fekvési helyzetét és irányát. Mind a három esetben, a rendes sorban kinyújtva hanyatt fekvő emberi csontváznak bal oldalán találtam a lovat, és pedig két esetben, kelet felé nyuló fejjel, a harmadik esetben pedig a lónak hátsó fele volt kelet felé, magasra emelt feje pedig nyugat felé fordult. A két első esetben leölték a lovat, az utóbbi esetben élve temették el. Lóval temetkezést már jóval korábban, a keltáknál is találunk, de előfordúl az a népvándorlási korszak majd minden népcsoportjánál. E költséges fényűzés azonban egyik korban s egyik népnél sem emelkedett általános szokássá, mindig csak ritka kivétel volt az.

A népvándorlási sírmezőkben rendszeren más kedvelt állatok csontvázait is találjuk a halottak mellett. Így a gerjeni sírmezőben (hol lóval temetkezés egy esetben sem fordult elő) kutyát és igen sokszor szárnyas állatok csontvázait találtam. Mind ezek a czikoi sírmezőben egy esetben sem fordultak elő.

A temetkezési szokásokra vonatkozólag még fontosnak tartom megemlíteni azt, hogy kivételes esetekben (így a 107, 167, 176, 371, 386, 395, 397, 405, 407, 417, 418, 42, 4326, 442, 513, 535. számú sírokban) hamuval kevert széndarabkákat találtam a fejnél, az ágyék táján s néha az egész csontváz hosszában, és pedig a testen *alúl*, úgy mint *fölötte*, néha újjnyi vastagságban, ugyanezt észleltem már megyénkben a gerjeni, závodi s varasdi népvándorlaskori sírmezőkben is.* Ezt észlelte Lipp Vilmos is a keszthelyi sírmezőkben s azért, «a tetemeknek tökéletlen elégetését» is felvette a temetési módokat közé. Én e nézetet tévedésnek tartom. A hullaégetés a népvándorlás korában már rég kijött a szokásból s így a sírokban gyújtott tűz nem a hullának részben való vagy tökéletlen égetését czélozta, hanem valószínűleg csak szertartásos (talán a betegség vagy a földben sejtett rossz szellemek elűzésére irányuló) füstölést czélzó csekélyebb tűznek maradványait találjuk a sírokban. Nagy figyelemmel voltam e hamu- s apró széndarabkákra. Néha a szemüregbe s szájba is behatoltak azok, de a legparányibb nyomát sem találtam annak, hogy a tűz a csontot megtámadta volna, mi pedig majdnem kikerül-

- A 82. és 83. számú sírban két felnőtt egymás fölött. Az alsónál csat és kés, a felsőnél semmi.
 84. és 85. „ „ két felnőtt egymás mellett. Egyiknél semmi, másiknál vasdarabok.
 92. és 93. „ „ felnőtt gyermekkel egymás mellett.
 113. és 114. „ „ két felnőtt egymás mellett. Egyiknél női ékszer, másiknál semmi.
 115. és 116. „ „ „ „ „ „ „ „ „ „ „ vaskés.
 118. és 119. „ „ „ „ „ „ „ „ „ „ „ „
 123. és 124. „ „ anya gyermekével.
 125. és 126. „ „ két felnőtt egymás mellett. Egyiknél vaskés, másiknál semmi.
 129. és 130. „ „ „ „ „ „ „ „ „ „ „ „
 138. és 139. „ „ anya gyermekével.
 141. és 142. „ „ „ „
 143. és 144. „ „ két felnőtt egymás fölött. Felsőnél arany függő, alsónál semmi.
 149. és 150. „ „ felnőtt gyermekkel.
 354. és 355. „ „ anya gyermekével.
 410. és 411. „ „ két felnőtt egymás fölött. Felsőnél vaskés, alsónál semmi.
 413. és 414. „ „ anya gyermekével.
 501. és 502. „ „ alul női csontváz, felül gyermek, de különböző magasságban.
 532. és 533. „ „ két felnőtt egymás mellett. A nőnél ékszerek, férfinál vaskés és egy csonttárgy.

* Kőkori sírmezőkben is észleltem már ezt, így a többi között a lengyeli két sírmezőben.

hetlen, ha a hulláknak, habár csak tökéletlen égetését akarták volna a tűzzel elérni. De találtunk néha rozsda által conservált szövettarabokat is, ezek pedig bizonyára elégtek volna a hullaégetés tűzénél.

Feltűnő még, hogy a sírmezőbe legnagyobb részt csak öregek, nők és gyermekek temették. Ennek magyarázatot nem azon tény ad, hogy az öregek és gyermekek adják rendesen a legnagyobb halálozási százalékot, hanem inkább az, hogy a harczképesek állandóan a harcztéren levén, ott estek el. A sírmezőbe csak a családi tűzhelyen elhaltak temették s ezek közé tartoztak az öregek, nők, gyermekek, a fegyverképtelenek és betegek. Ezt látszik bizonyítani azon körülmény is, hogy a leletek legnagyobb része ékszer s tulajdonképeni támadó fegyvert csak kivételesen találunk egy-két sírban.

A sírmellékletek.

I. Edény nem minden sírban található, körülbelül minden tizedik sírra esik egy, s egynél több sohasem fordul elő egy sírban. Vannak közöttük egészen tökéletes kivitelűek és nagyon kezdetlegések; iszapolt agyagból korongon készültek s jól kiégettek; valamint iszapolatlan agyagból szabad kézzel idomítottak s tökéletlenül égetettek. Díszítésük csak vízszintesen párhuzamos karcolatokból s hullámvonalakból áll. Alakjuk sem változatos. A halott mellé adott edények eredetileg a halott számára ételt vagy italt tartalmaztak. Megyénknek többi népvándorláskori sírmezőiben többször találtam az edényekben feltört állati csontokat vagy szárnyasok csontjait. Itt azonban mind ez sohasem fordult elő, csak két esetben találtam tojáshéjat. Ez a gerjeni sírmezőben is előfordult.

Az edények rendesen a láb végén találtattak, csak egy-két esetben a szájnál vagy a mellen.

A közönséges agyagedényeken kívül előfordulnak néha, de igen ritkán, fából készült vasabroncos csöbrök. Czikoban eddig csak egyet találtam a csontváz lábánál s annak csinosan munkált félköríves vasfogantyúja van.

II. Fegyverek. Fentebb említettem már, hogy a sírmezőben nagyon kevés a középkorú, erőteljes férfi csontváza, ezeket csak ritkán érte a halál családjuk körében s így érthető, hogy a sírmező feltűnő kevés fegyvert szolgáltatott. E kevés darab is kivétel nélkül vashól készült.

A *kés* nem tartoznék ugyan a tulajdonképeni fegyverekhez, inkább házi eszköz volt, de mert egyes példányok oly hosszúak, hogy fegyver gyanánt is kényelmesen használhatók — e helyen óhajtók róluk szólni.

A kés az egyedüli eszköz, mely majd minden sírban, nőknél úgy mint férfiaknál egyaránt előfordul, néha (így a 328, 345, 363. számmal) ugyanazon sírban két példányban is. Pengéjük egyenes és egyélű. A penge vége lapos nyújtványban folytatódik, mely fanyélbe erősített. A pengének alját néha keskeny vaspánt választja el a nyéltől. Minden kés fahüvelybe volt rejtve, csak egyik sírban találtam azt vashüvelyben. Alig van egy-két példány, melynek pengéjét vasrozsda által conservált fasejtek ne borítanák. A kés hüvelyét vagy nyelét néha bronz vagy ezüst pánt vette körül. Egyenlő alakjuk mellett, nagyságuk nagyon különböző s 5 egész 30 ctm. között váltakozik. A nők kése rendesen picziny, de ez általános szabály alul van több kivétel. A legtöbb esetben a jobb kéznél, vagy a jobb felső lábszárnál találjuk azokat s hangsúlyoznom kell, hogy ritkán hiányzik a kés mellett egy nagyobb vaskarika. Ennek rendeltetését nem tudom másként megmagyarázni, mintha azt hiszem, hogy az övhöz erősített vagy a ruhához varrt vaskarikán lógott a kés hüvelye.

Nyílhegyek közül találtam egy kétszárú lapos s alul köpüvel ellátott példányt, egy másikat hosszukás mandula alakban, melynek alsó végéből fába illesztendő tövis nyúlik ki. Találtam azonban néhány, mindkét végén hegyes, egyszerű szeget. Lehetséges, hogy ezeket is nyílhegyek gyanánt használták. Az ugyanezen korú varasdi sírmezőben több ízben találtam ilyeneket, rendesen több példányban egy rakáson.

A *hajító dárdák* háromszárnyúak s fába erősített hosszú, erős tövissel birnak. A tövist burkoló

fasejtek majd mindegyik példányon meglátszanak. Néha a szárnyak alsó része, az elvérzés elősegítése céljából át van lyukasztva. Kettő-három van rendszeren egy rakáson és pedig a jobb térd táján.

Lándzsa csak egy találtatott. Ennek levélidomú felső része lapos, s kétélű alján erős köpüje van.

Kopja a lándzsának egy faja, mely eredetileg zászlócskával volt ellátva. Csak egyet találtunk eddig és pedig egy lovas sírban. A zászlócska egyik végét a köpü tövében levő kis karikába erősítették.

Fokost csak egyet találtunk s ennek, a nyéllyuk közelébe eső tompa fokát rövid kalapács képezi.

III. Használati eszközök: *Aczél és tűzkő* gyakori a sírmezőben és pedig a férfiaknál úgy mint a nőknél. Mint sírmellékletnek értelme az: hogy a halott a túlvilági sötétségbe érve, tüzet élesztessen s világíthasson magának. Rendszeren bal kezében, kivételesen (így a 14-ik számú sírban) mindkét kezében tart aczél s együtt vele tűzkövet. Itt rendszeren koromfekete színű korhadt anyagot találunk, mely valószínűleg tapló vagy más könnyen tüzet fogó anyag volt. Az aczél háromféle: C, E, és 8 alakú, azonban sokszor (így a 105, 155, 156, 504. számú sírokban) széles vaspengének töredékét használták e célra. Tűzkő gyanánt silex, jaspis s quartznak szabálytalan darabjait használták; néha azonban kőkori telepeken talált szabályos pengéket használtak erre. A tűzkő, miután mindig az aczél mellett fekszik, rendszeren vasrozsdától foltos.

Orsógombok női sírokban többször találtattak. Ezek agyagból készültek, többnyire díszítettek s rendszeren a bal kézben fordulnak elő.

Stylusokból hármat találtunk, kettőt bronzból s egyet ezüstből. Mind a három díszített. Kettő a csontváznak bal kezében volt, a harmadik pedig a mell felső részén, a két kulcsesont között. Alakjuk teljesen megegyezik a rómaiak íróeszközével, melylyel viaszkos táblákra irtak s a hegyes tűnek másik végén levő kanál alakú kis kampóval a vakarást vagy simítást végezték a viaszban. Előfordultak ezek a keszthelyi sírmezőkben is. Lipp fülkanalaknak vagy közönséges tűknek tartotta ezeket. Eldöntetlenül hagyom annak, különben nagyon fontos kérdését, hogy csakugyan íróeszközök-e e tárgyak s inkább csak a tények elősorolására szorítkozom, melyek később érvek gyanánt felhasználhatók.

1. A czikoi példányok legszebbike, az ezüstből készült s nagy gonddal díszített példány, vastagabb végén nem kanál, hanem kampó alakú s így fülkanál gyanánt nem lehetett azt használni. Különben, ha még ma is meg vagyunk a nélkül, hogy e célra külön eszközre volna szükségünk, alig hiszem, hogy a népvándorlaskor embereinek, primitív igényeik s culturájuk mellett erre szükségük lett volna. Hányat találunk manap is a legnépesebb faluhelynek romjai között, pedig aránylag nem oly nagyon ritkák ezek a népvándorlaskori sírmezőkben. De ha csakugyan e célra készültek volna, alig érhető, hogy ezen estetikátlan rendeltetésű tárgyak ritka kivétellel a leggondosabban díszítettek s nem vasból, hanem nemesebb ércből készültek.

2. Közönséges tűknek nem tekinthetjük ezeket, mert az eszköznek csak alsó hegyes vége síma, egész hosszának legnagyobb része vagy négy szögű, vagy pedig keresztben alkalmazott mély gerezdek vonulnak azon végig. Mindkét esetben teljesen ki van zárva annak lehetősége, hogy ezek tú gyanánt használtattak.

3. Fekvési helyük is inkább íróeszközre vall. Két esetben kézben, a harmadik esetben a nyak alatt a mellen találtam azt. De épen a nyaknál talált példány vastag keresztben kiálló gerezdekkel díszített s így tú gyanánt épséggel nem lehetett azt használni. Különben íróeszközt mellen hordani nem is feltűnő; zseb nélküli ruházatnál ez annak legegyszerűbb helye. Kereskedők, katonák nem ugyanott hordják-e jegyzőkönyvüket s irónukat?

4. Különösnek tartom azonban azon körülményt, hogy leginkább női sírokban fordulnak ezek elő.* Czikoban három sírban találtam ilyen eszközöket. A két első sírt bizonyosan, a harmadikat pedig csak valószínűség szerint tartom női sírnak. Nagyon fontos e kérdésnek végleges megállapítása s azért

* Talán elég volt a harcban szüntelen elfoglalt férfiaknak az egyszerű rovás, míg a nőknek több idejük s talán több feljegyzésre méltó sujet-jük volt.

nagyon ajánlom mindenkinek, a kétségbevonhatlan érvek gyűjtésére az általam követett módot. Ugyanis a lelethez csatoltam nemcsak azon, (patinától zöldre festett) csontot, a mely mellett feküdt ez eszköz, hanem a csontváz nemének megállapításához szükséges koponyát, kulcsesontot és medenczecsontot is.

A gazdasági eszközök közé tartozik még egy *vaskolomp*, nagy *vas-sarló* s egy kétnyelű *vakarókés*, minőt a timárok a bőrkidolgozásnál használnak. Ugyanezen eszközökből a keszthelyi óriási sírmezőkben is csak egy-egy példányt találtak; a kétnyelű vakarókés pedig egészen ismeretlen volt eddig. Ugy látszik ritkák voltak ez eszközök s nagy szükség levén ezekre, nem örömet adták azokat a sírokba.

Ide sorozom még a *lószerszámot*, melyhez a zablák és kengyelvasak tartoznak. E sírmezőben az összes zablák, középen összekapcsolt két tagból állanak, és kettős karikában végződnek. A belső nagyobb karikába díszített agancs-pálczákat, a külső kisebb karikába pedig a gyeplűszárnak különálló karikáját fűzték. Már a bronzkorszakból birunk néhány keresztben átlukasztott csinos csont- és agancsdarabot, melyről azt sejtettük, hogy zablához tartoznak. Kétségtelenné teszi most azok rendeltetését az egyik czikói zablá, mely a maga nemében eddig páratlanul áll. A kengyelvasak néha alakra és nagyságra különbözök egy ugyanazon sírban is. Ez mutatja azonban egykorúságukat s itt ismét felhívva a figyelmet arra, hogy a népvándorláskori fegyverekre és eszközökre vonatkozó megkísérlett ethnologiai osztályozás korai és téves volt.

IV. Ékszerek. Miután a sírmező halottjainak legnagyobb számát nők és gyermekek teszik ki — érthető, hogy a leletek legnagyobb része ékszerekből áll. Anyagra nézve ezek aranyból, ezüsből, bronzból, ólomból, vashól, kagylóból, csontból és üvegből készültek. Rendeltetésük nagyon különböző. Vannak: fővegdíszítések, függők, nyakékszerek, amulettek, átlukasztott pénzek, fibulák, karpereczek, gyűrűk, övdíszítések, szíjvégek, csatok és lánczok.

Fővegdíszre vonatkozólag csak három csekély adattal rendelkezem, de ezek a legfontosabbak közé tartoznak, mert tudtommal eddig még senki sem figyelte meg azokat. A 301. és 307. számú sírokban találtam ezüsből és bronzból készült négyszögű, nagyobb és kisebb lemezeket. A kisebbekből kettő-kettő tartozik egybe. Az alsó lapos és síma, a felső domború és trébeléssel díszített. Ezek néhány centiméternyire a fej fölött s a koponya jobb és bal felén találtattak. Miután nem közvetlenül a koponya mellett feküdtek — valószínű, hogy a süveg ékítményéhez tartottak. A 306. számú sírban egy öreg asszony fejének hátsó részén, az «os occipitis»-en, egyik végén füllel ellátott vaskampót találtam. Valószínűleg ezzel erősítették a fejdísz a ruhának hátsó részéhez. Mind a három sírban női csontváz volt.

A *függők* nagy változatosságot mutatnak alakra úgy mint nagyságra. E helyen nem foglalkozhatom az egyes alakok tüzetesebb leírásával. Különbözik nagy változatosságuk mellett is, alig van közöttük oly példány, melyhez hasonlókat más népvándorláskori sírmezőből ne ismernénk.

A *nyakékszert* gyöngyfűzések képezték, melyeken üvegyöngyök között néha borostyán darabokat, igaz gyöngyöt, csinosan kipontozott tengeri kagylókat és csigákat, vagy átlukasztott római pénzeket találunk. Az üvegyöngyök alakja, nagysága s színe nagyon változatos. Gyakran egyszínűek és símák, ezek többnyire golyó vagy lapított golyó alakúak. Nagyon gyakran négy ellentett oldalon egyszerű kidomborodó sárga pöttyel, vagy kidomborodó s más színű concentricus körökkel díszítettek. Néha egész üveghuzalt találunk, mely rovátkolva egész gyöngysort imitál. Ugyanilyen huzatok ólomból is készültek. Van ólomból gerezdes gyöngy is. Vannak olyan gyöngyök is, melyeknek mindkét végére folytatásképpen vékony üvegszálak sodortattak, ezeknél is magában a gyöngyben bronzcsövecskéket találunk. Vannak dinnyemag alakú lapos példányok (minők majd minden népvándorláskori sírmezőben előfordulnak) s ezek kivétel nélkül mindig bronzcsövecskéket rejtenek magukban. Néhány sírnak leletei, igen izlésesen összeállított nyakékszerrel ismertetnek meg bennünket, hol apró lánczocskáknak karikáiba szorítottak függőleges irányban a dinnyemag alakú gyöngyök.

A *gyöngyfűzértartók* üvegből készültek s arra valók, hogy a nyakékszer fonalait egyenlő távolságban tartsák egymástól. Mindig csak egy példány volt egy-egy fűzérnél.

Az *amulettek* rendszeren igen csinosan díszített bronzkorongokból állanak, melyek fával voltak kitöltve. A czikói néhány példány azonos a gerjéni sírmező amulettjeivel.

Fibulákból csak négyet találtunk (a 64, 188, 239. és 342. számú sírokban) s ezek a késő római kornak nagyon ismert alakjaihoz tartoznak.

A *karpereczek* vagy széles lemezből, vagy vastag huzalból készültek. Mindkét alak sűrű apró körökkel díszített. Üvegkarpereczeket csak töredékben találtunk. Rendesen csak az egyik karon fordulnak azok elő és pedig többnyire két példányban.

A *gyűrűk* karikára hajlított lemezek (a 356, 422. és 444. számú sírokban), vagy sodronyok (423, 516), néha síma zárt karikák s csak egy esetben találtam vésett koronggal ellátott tömör gyűrűt. Rendesen csak egyik kéznek ujján fordulnak elő, egy esetben azonban mindkét kéznek egyik ujján volt egy-egy gyűrű. Általában elég ritkák.

Az *övdíszek* igen változatosak s rendesen csinosan díszítettek. Vannak egyszerű pitykék, trébelt lemezek, bronzból öntött s szegekkel a szijhoz erősített különböző alakú apró darabok, valamint két tagból álló s csuklóban hajló darabok. Az övdíszek, karpereczek és szíjvégek ornamentuma sűrű kis körökből, fonás- és növény-motivumokból áll. Egy esetben Mæandert s két esetben madáralakokat találtam. Az apró övdíszek között előfordul a tulipán, stylisalt liliom s ezímerpaizs alakja.

A *szíjvégek* ezüsből, bronzból s vasból készültek, az ezüst szíjvégek mindig két-két (többnyire díszített) lemezből állanak s a lemezek közötti tér fával volt kitöltve, de nem egész hosszában, hanem úgy, hogy felső végén a szijnak egy kis része beilleszthető volt s azt erősítették oda szegekkel. A hosszú szíjvégeknél nem egészen 1.5 ctm. hosszú a béléletlen rész, melybe a szijat csiptethették. E fa-bélélet több esetben egészen épen megmaradt. A bronz szíjvégek öntöttek s vagy egészen tömörek, vagy két (többnyire áttört művű) lapból állanak. A vasszíjvégek a legritkébbak s díszítés nélküli, vagy legfeljebb szélein többszörösen átlukasztott s összehajlított vaslemezből készültek.

Csat van a leletek között legnagyobb számban képviselve, mert csak kevés csontváznál hiányoztak ezek. Rendesen egyet, több esetben kettőt találunk s mindig a medenczecsonton feküdtek. Rendesen vasból készültek. A bronzcsatoknak — melyekből egy-két nagyon ritka darabot találunk — többnyire igen csinosan díszített nyújtványuk van, a mi a vas-csatoknál sohasem fordul elő.

Lánczok és karikák vasból és bronzból készültek. Az egyszerű nagy vaskarikák igen gyakoriak s rendesen a vaskés nyelénél fekszenek. Apró tagokból álló lánczokat a nyaknál találunk. Bronzsodronyból készült pálcás tagú láncz itt is csak egy esetben fordult elő, mint a závodi sírmezőben. A bronz és vasból készült, igen apró karikákból álló lánczok, az üvegyöngyökből összeállított nyakékszerhez tartoznak. Vannak azután nagy vaskarikákból álló lánczok, melyek egyes tagjai többnyire fokozatosan kisebbednek. Miután a závodi sírmezőben figyeltem meg ezeket legelőször s ott néhány esetben, egy tojásdad alakú bronz-félgömböt találtam az összerozsdásodott lánczszemek között, melynek rendeltetését még nem tudtam — nagy gondot fordítottam a czikói sírmezőben is e lánczokra. Czikóban 9 sírban találtam ilyen lánczokat s ezek között az egyikben a závordiakkal azonos tojásdad alakú bronz félgömböt. Nagyon fontosnak tartom annak constatálását, hogy mind a kilencz sírban női csontváz volt. A lánczszemek vagy a has táján keresztben feküdtek, vagy pedig a jobb oldalon, vagy a két felső lábszár között voltak. Már a závodi leletek leírásánál, azon nézetemnek adtam kifejezést, hogy e lánczokkal az állatbőről készült nehezebb ruhadarabot tartották össze. A czikói leletek csak megerősítették s kibővítették e nézetemet, melyet a következőkben foglalok össze: a) Csakis női ruházatnál használták e lánczot. b) Soha sem ér az az egész derekán át, hanem egyik oldalon a ruhához varrták. c) A láncznak alsó végén vaskampó van, melyet használat alkalmával a ruha másik oldalához varrt egyszerű vaskarikába kapcsoltak, különben pedig függőlegesen lelógott. d) A tojásdad alakú, öntött bronzfélgömb nem más, mint a láncz-kampónak díszítése. E bronzfélgömbök nincsenek átlukasztva, hanem belül üres részén úgy forrasztották vagy kovácsolták azt a vaskampóhoz.

Pénzek elegendő számban találtattak részint nyakékszeren lógva átlukasztott állapotban, részint ép állapotban, mint Obulusok a halottnak kezében. E pénzek mind rómaiak. Legrégibb köztük a 193. sírban lelt Carus-féle átlukasztott példány; a többi, mintegy harmincz db, a mennyire kopot volta daczára kora a typus után meg volt állapítható a IV. századból és az V. század elejéről való.

A sírok és részletes tartalmuk.

1. Bal kezében : aczél és három tűzkő (kettő jaspis, egy silex), egy felül fülben végződő s hegyénél kampós vasszeg, két sima vasszeg, három római pénz (egy nagy és kettő kicsiny). Bal felső lábszáránál a nagy vaskés.

2. Füle tövével: egy-egy sima, nyitott bronzkarika; a medenczecsont közepén nagy vasesat; bal felső lábszáránál (13 ctm. hosszú) vaskés.

3. A két felső lábszár között, egymás mellett: egy picziny vaskés, sima csontnyél, melynek egyik vége a patinától zöldre festett s egy tömör, sima bronzkarika. A bal felső lábszárnak külső oldalán egy másik nagyobb kés feküdt.

4. A medenczecsont közepén vasesat, a bal felső lábszár mellett vaskés.

5. Bal felső lábszáránál vaskés; bal kezében aczél és tűzkő.

6. A medenczecsont közepén vasesat.

7. A sírba hányt föld között egy római, peremes, tetőtéglának darabja találtatott. Sírmelléklete a csontváznak nem volt.

8. Csontváz sírmelléklet nélkül.

9. A sírba hányt föld között egy római téglának kis darabja feküdt. A csontváz lábánál egy római pénznek fele s egy hullámvonallal díszített edény találtatott.

10. Nyakánál tarka üveggyöngyök, melyek némelyikében bronz csövecskék vannak; bal vállánál négyszögű fejben végződő bronztű, mely a fej alatt 2 ctm. hosszúságban négyszögű, a többi részén pedig gömbölyű. Bal kezében egy agyagból készült, szétmállott orsó-gomb volt.

11. Csontváz sírmelléklet nélkül.

12. Bal kezében vaskés.

13. A medenczecsont jobb felén két egymásba illesztett bronz-pánt és öt római pénz. Jobb felső lábszáránál nagy vaskés, és két bronzból készült ugyanolyan hosszúnégyszög alakú csüngő, minők a nyakékszer gyöngyei között szoktak előfordulni. Az egyik csonka, a másik ép s felül picziny füllel bír.

14. Álkapezája patinától zöldre festett, de nem találtunk mellette mást, mint egy szélein csipkézett bronz-amulettnek töredékét.

15. A medenczecsont közepén vasesat, a jobb felső lábszár mellett vaskés.

16. Fültövével egy-egy sima, ezüst fülkarika s egy-egy belül üres ezüst golyó. Nyaka körül különböző alakú s nagyságú tarka üveggyöngy.

17. A medenczecsont bal felén kis vaskés.

18. A medenczecsont közepén vasesat.

19. és 20. Egy sírűregben közvetlenül egymás mellett két női csontváz. A bal oldalon fekvő felnőtts csontváz bal kezében picziny vaskés s egy agyagból készült s párhuzamos karczolatokkal díszített orsó-gomb találtatott. A jobb oldalon fekvő fiatalnak vékony koponyája alatt csak néhány üveggyöngy feküdt.

21. Csontváz sírmelléklet nélkül.

22. Jobb kezében vaskés, a medenczecsonton csatnak töredéke.

23. A medenczecsont bal felén nagy vasesat, jobb kezénél picziny vaskés, két tűzkő és aczéljából egy töredék.

24. Jobb kezében két tűzkő és egy nagy «C» alakú aczél. Bal kezében ismét tűzkő s a medenczecsont közepén egy kis vasesatnak töredéke.

25. Nyakán két közép nagyságú üveggyöngy.

26. Egyik fültövével egy picziny sima bronzkarika.

27. A medenczecsonton egy nagyon elrozsdásodott vasesat.

28. Patinától zöldre festett fültöveiben bronzból készült két fülkarika, gyöngy csüngővel. Jobb felső lábszáránál kis vaskés.

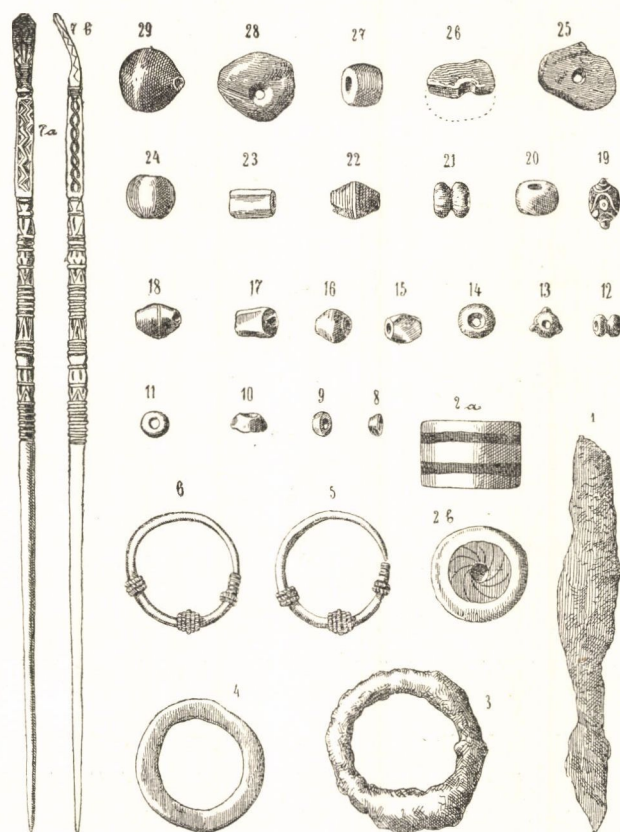
29. E csontváznak feje hiányzott és lábai feltűnően szét voltak terpesztve. Balkezeében hosszú vaskés s a medenczecsonton nagyon elrozsdásodott vasesat.

30. Nyakán különféle alakú és nagyságú tarka üvegyöngy, melyek között egy picziny bronzkarika tapad.

31. Bal fülén, belül üres ezüst golyóval ellátott ezüst függő. A golyót filigran ezüstsálak díszítik.

32. Egyik fültövén sima bronzkarika.

33. Mindkét fülén egy-egy tömör, nehéz arany függő (5 és 6). Mindkettő egészen egyenlő. Egyik vége belül kivájt hengert képez, melybe a karikának másik hegyes vége záródik. A függő alsó részén három sodronytekercs között eredetileg két-két gyöngy volt alkalmazva, de ezeket nem találtuk meg. A sodronytekercs mindkét függőn egyenlően 2, 5 és 3 soros. Nyakán gyöngyfűzér, mely idomtalan alakú, átlyukasztott, vérvörös borostyán darabokból (25, 26, 28), vörös korálokból, belül üres s átlyukasztott ezüst

33. sír.

golyókból (29), valamint különféle színű és alakú, tarka szép üvegyöngyökből állott (8—24, 27). A medenczecsonton bronzkarika (4) s vaskarika (3), jobb kezében picziny kis vaskés (1), egy henger alakú csinos orsógomb (2. a, b.) s egy 16·2 ctm. hosszú remek ezüst stylus. (7. a, b.)

Az orsógomb színes üvegpasztából készült, felső része sötét barna, külső része sárgás barna, s oldalán körbenfutó sötétzöld sávolylyal van berakva. Átlyukasztása csak picziny s az is alul nagyobb mint felül, orsógombnak csak alakjánál fogva nevezem, de mert a közönséges orsógomboknál jóval kisebb a lyukja — lehet hogy más rendeltetése volt.

A stylus felső, kissé kampóra hajlított vége lapos, alsó vége hegyes. A kampó alatti részén (ugyanúgy mint a 10-ik számú sír bronztűjénél) 2 ctm. hosszúságban négyszögű s többi részén pedig gömbölyű. Épen fele hosszúságban remek, változatos vésés borítja minden oldalát, alsó fele pedig síma.

34. Fejénél néhány nagyon apró szétmállott bronz gyöngy. Bal kezében tűzkő és az aczélnek töredéke. Jobb felső lábszáránál bronz karika és közép nagyságú vaskés.

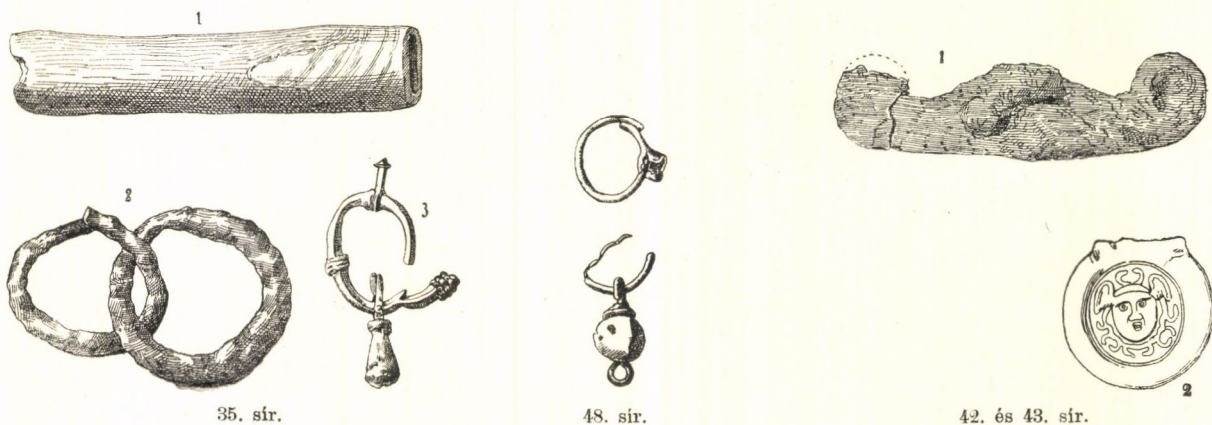
35. Fejénél egy bronz függő (3). Ez egy tojásdad alakú karikából áll, mely két nyitott végével ellentett zárt oldalán gyöngysor imitatioval díszített, s alul úgy mint felül bronz szálon lógó üvegsüngővel bír. A medenczecsonton két, egymásba kapaszkodó vaskarika (2) s egy római pénz. Jobb kezében egy 8 ctm. hosszú síma csontnyél (1), melynek felső végénél vasrozsa nyoma látszik, de az eredetileg benne volt kis vaseszközt nem találtuk meg. Jobb lába végén vörösre égett agyagedény. Alakja csontkakúp, szűk szájának pereme kissé kifelé hajlott s egyik oldalán nagy félköríves füle van. Agyagja finoman iszapolt, de krétához hasonlóan porladozó, s korongon készült.

36. Nyakánál különféle színű s alakú tarka üvegyöngy, melyek között egy átlyukasztott római pénz s egy picziny bronzpánt is találtatott.

37. Jobb felső lábszáránál hosszú vaskés.

38. Jobb kezénél, párhuzamos karczolatokkal díszített 8 ctm. hosszú csontnyél, melynek egyik vége patinától zöldre festett, de nem találtunk mellette semmit.

39. Fejénél két, négyszögű bronzhúzatból készült fülkarika. Medenczecsonton vasesat; bal felső lábszáránál nagy vaskarika töredéke és két agyagból készült orsógomb. Lábánál henger alakú, fekete, fületlen bögre.

35. sír.

48. sír.

42. és 43. sír.

40. Nyakánál egy vörös és fehér színű üvegyöngy. A medence jobb oldalán csat. Bal kezében kis vaskés.

41. Jobb fülénél síma bronzkarika.

42. és 43. Ugyanazon sírűregben közvetlenül egymás mellett két csontváz. Az egyiknek patinától zöldre festett álkapczája mellett bronzból készült fülönfüggő, mely egyik oldalán párhuzamos vonalakkal díszített hosszúkás vastag dudorral bír, egyik kezénél fekete üvegből készült karperecznek töredéke (3). A másik csontváz kezében nagy acél (1), tűzkő és egy kerék sárga üveglap találtatott, melynek egyik oldalára kigyóhajú Medúsa-főt préseltek (2). Az üveglapnak körszegélye a préselés folytán erősen kidomborodó s felső szélén törést mutat, mely valószínűleg onnét eredt, hogy egész szalagokat készítettek ilyen üveglapokból egyszerre, melyről az egyes darabok letörttek. A sárga színű üveggel az aranyt utánozhatták. Előfordultak ezek a keszthelyi sírmezőkben is.

44. Egyik fülén síma bronzkarika.

45. Medenczecsonton vaskarika töredéke.

46. Egyik fülén bronzból készült, gombban végződő fülönfüggő.

47. Nyakán patkó alakúan hajlított bronz-sodrony, különböző alakú tarka üvegyöngyök s egy gyöngysort utánzó ólomcsövecske.

48. Gyermekcsontváz fültövén két picziny fülkarika (ábra), csüngőjén szép fehér gyönggyel.

49. Gyermekcsontváz két, különböző nagyságú, bronzkarikával s 2 gyönggyel.

50. Bal kezében elrozsdásodott acélnak töredéke és tűzkő.

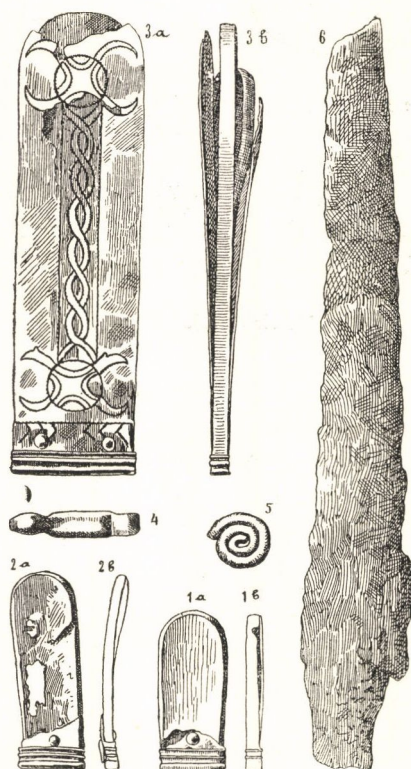
51. Mellénél egy bronz-sodronyból készült spirális korong (5). A medenczén s körül egy csatnak bronz nyelve (2 *a. b.*), 4 kisebb díszítés nélküli ezüst szíjvég, (1 és 2), melyekben még benne van a fa bélelés s a szíjat megerősítő szegek. Jobb kezében nagy vaskés (6). Bal kezében két római pénz. Bal felső lábszárának közepén egy 9·2 ctm. hosszú s 2·5 ctm. széles, ezüstmű készült szíjvég (3 *a. b.*), melyben szintén benne van a két lemez és keret közé szorított fa-bélelés. Az egyik lemez síma, a másik felül és alul kör- és körszeletekkel, egész hosszában pedig két vonal között fonást utánozó motívumokkal díszített.

52. és 53. Egy sírban két csontváz egymás fölött, tehát későbbi hozzátemetkezés. Az alsónak nem volt sírmelléklete, a felsőnél pedig csak a szokásos vaskés találtatott.

54. A medenczecsonton ép vascsat.

55. Nyakcsigolyájánál egy átlukasztott, idomtalan alakú, vérvörös borostyándarab s két zöld üveggöngy.

56. Csontváz sírmelléklet nélkül.

51. sír.

57. Gyermekcsontváz. Fejtövénel két átlukasztott római pénz, melyben még benne van az odarozsdásodott sodrott len-fonál.

58. Csontváz sírmelléklet nélkül.

59. Nagyon tisztán kivehető volt az 52 ctm. széles sírűreg. A medenczecsonton egy nagy s egy jóval kisebb vascsat (1. *a. b.*); jobb kezében nagy vaskarika, melybe egy bronzpánt van fűzve (2 és 3); jobb felső lábszáránál egy 25 ctm. hosszú vaskés, melynek korhadt fahüvelyén durva vászonnak lenyomata tisztán kivehető volt.

60. Gyermekcsontváz. Mindkét fülén egy-egy picziny síma bronzkarika, melyről nagy zöld fehér üveggolyó lóg le. A medenczecsonton vascsat.

61. Csontváz melléklet nélkül.

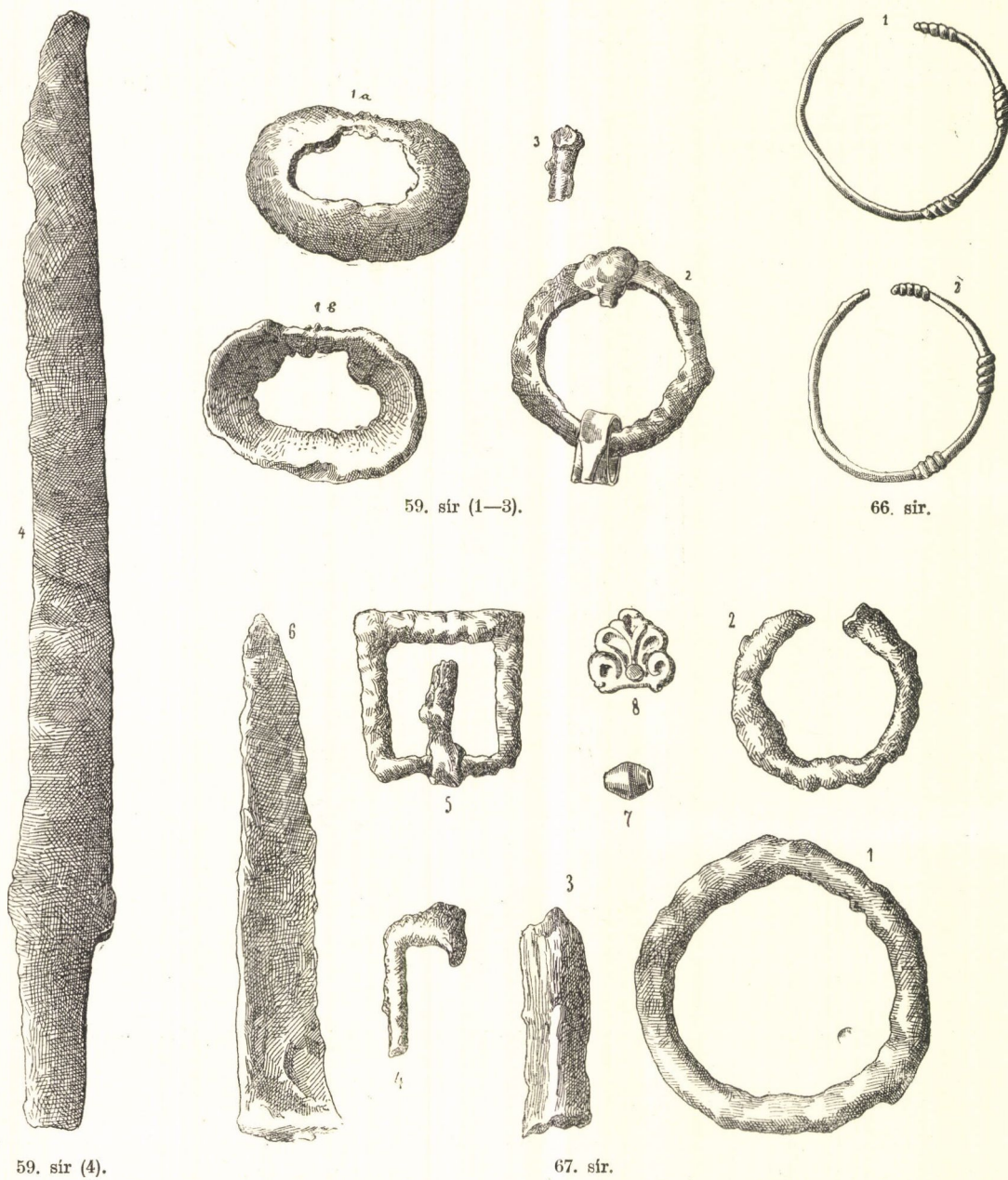
62. Csontváz sírmelléklet nélkül.

63. Gyermekcsontváz két picziny ezüst fülbevalóval.

64. Gyermekesontváz. Jobb kulcsesontnál egy bronz-sodronyból készült egyszerű fibulának töredéke. A medenczecsonton bronz-pitykének töredékei s egy vascsat. Jobb kezében picziny vaskésnek elrozsdásodott darabjai.

65. Teljesen fogatlan öreg. Állkapozáján a fog-üregék benőttek. Bal kezében vaskés.

66. Feje mindkét oldalán, bronzsodronyból készült 4-5 ctm. átmérőjű nagy fülönfüggő (1 és 2).

59. sír (4).

67. sír.

Mindegyiken három helyen sodronytekereszt találunk, alakja tehát ugyanaz mint a 33. számú arany függőé. Két térde között agyagból készült orsógombnak darabjai heverték.

67. Nyakánál egy zöld üveggyöngy (7). A medenczecsont körül két vascsat (4, 5), két vaskarika (1, 2) s szegekkel az övhöz erősített öntött bronzékítmény (8). Jobb kezében vaskés (6).

68. Csontváz sírmelléklet nélkül.

69. Nyakán nyolcz tarka üveggyöngy.

70. Gyermekesontváz. Pofacsontja, álkapczája s az os occipitis patinától zöldre festett s még sem találtunk mellette mást mint egy picziny síma ezüst karikát. Jobb kezénél vaskarika volt.

71. és 72. Ugyanazon sírban, közvetlenül egymás mellett két csontváz, egy felnőtt s egy gyermek. A gyermekesontváznál csak egy bronzból készült picziny, síma fülkarika volt. A felnőttnek medenczecsontján egy picziny vascsat, s két felső lábszára között nagy vaskés találtatott.

73. Jobb kezénél fekete színű csontkarperecznek töredéke s jobb felső lábszáránál vaskés.

74. Jobb kezénél picziny vaskés.

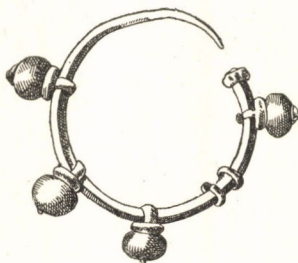
75. Sírmelléklet nélküli csontváz.

76. Gyermekesontváz sírmelléklet nélkül.

77. Medenczecsonton vascsat. Jobb kezénél nagy vaskarika s hosszú vaskés.

78. Gyermek csontváz. A fej mindkét oldalán két picziny síma ezüst karika. Nyakán különböző alakú s nagyságú tarka üvegyöngy. Ezek között volt egy belül üres ezüst golyó, melynek két ellentett oldalán gyöngysort utánzó kör között négy picziny gömböt találunk.

79. Egyik fülén ritka szép nagy függő (ábra). A négyszögű bronzsodronyból készült 3·4 ctm. átmérőjű nagy karika egyik végén gomb van, a másik vége hegyes. E karikára egyenlő távolságban bronzsodrony és pánt segítségével négy üvegyöngyöt erősítettek és pedig úgy, hogy e gyöngyök mind a karikán kívül nyúljanak, volt azon felül eredetileg még a függőkarika alján egy nagyobb csüngő, melyet két bronz-

79. sír.

gomb közé szorítottak, mely azonban már hiányzott. A medenczecsonton egy elrozsdásodott vascsatnak darabjait találtam.

80. és 81. Ugyanazon sírűregben kettős csontváz, egy felnőtt picziny gyermekkel. A felnőtt medenczecsontján elrozsdásodott vascsat darabja s jobb kezében picziny vaskés volt. A gyermek csontváza mellett csak néhány tarka üvegyöngy találtatott.

82. és 83. Ugyanazon sírűregben két csontváz *egymás fölött* úgy azonban, hogy a felső csontváznak koponyája az alatta fekvőnek bal vállcsontjához ért. Az alsó csontváznak medenczecsontján vascsat feküdt, bal felső lábszára mellett pedig vaskarika s egy nagy vaskés. A felette volt csontváz sírmelléklet nélkül lett eltemetve.

84. és 85. Ugyanazon sírűregben két csontváz egymás *mellett*. A bal oldalon fekvőnek medenczecsontján nagyon elrozsdásodott vascsat. Jobb kezénél néhány rozsdás vasdarab. Bal kezében aczél és tűzkő. A jobb oldalon fekvő csontváznak nem volt sírmelléklete.

86. A medenczecsont bal oldalán egy rakáson: 14 ctm. hosszú vaskés (9); 10 ctm. hosszú s a közepén 2·5 ctm. széles «C» alakú aczél (2); tűzkő s egy jaspis kavics; egy igen csinos bronzcsat (3) és egy vasból készült, felül picziny füllel ellátott, 6 ctm. hosszú szőrcsüptető (1. a, b). Jobb kezében egész köteg hajító fegyvert tartott, melyek vas részei a jobb térdnél feküdtek és pedig egymáshoz rozsdásodott három nagy háromélű hajító dárda (6, 7, 8), melyek egyike a szárnyak tövében, az áldozatnak könnyebb elvérzése céljából át van lyukasztva. Ugyanitt találtam még egy 6 ctm. hosszú nyílhegyet, melynek felső fele hosszúkás mandola alakú (4. a, b), alsó felét pedig a fanyélbe illesztendő tövis képezi. Mellette feküdt egy 5·5 ctm. hosszú s mindkét végén hegyes vasszeg (5), melyek egyik feléhez fasejtek rozsdásodtak s így lehetséges, hogy ezt is nyílhegy gyanánt használták.

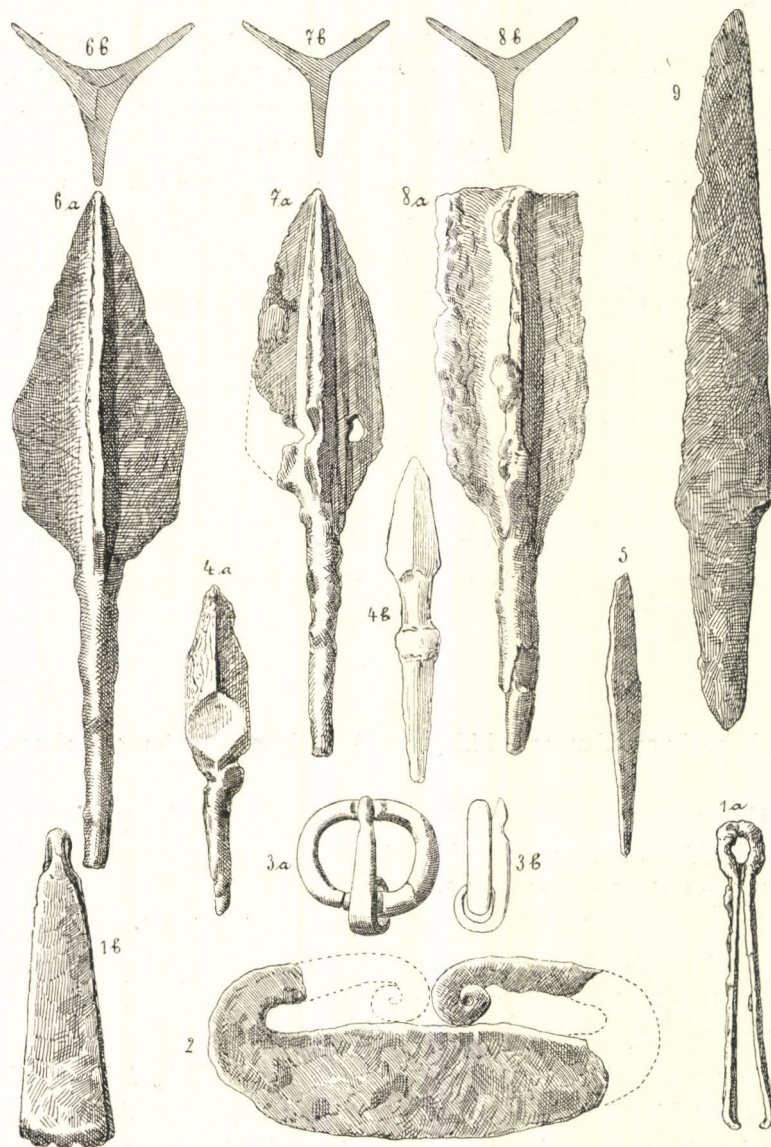
87. Gyermekcsontváz. Egyik fültövén picziny sima bronzkarika, a másikon pedig üveggyöngy-gyel ellátott picziny bronzkarika találtatott.

88. Sírmelléklet nélküli csontváz.

89. Medenczecsonton vaskarika és vaskés. A jobb felső lábszárnak bal oldalán vaskés.

90. Sírmelléklet nélküli csontváz.

91. A fej két oldalán, két egészen egyenlő remek nagy (5 ctm. átmérőjű) ezüst függő találtatott (4, 5. a, b). A nagy ezüst karikának egyik vége hegyes, másik végén, valamint az ezzel ellentett zárt oldalon

86. sír.

egy-egy babnagyságú, tojásdad alakú golyó van. A kettő között ismét egy harmadik, mogyoró nagyságú golyó. A két-két félgömbből alakult, belül üres golyók felülete tele van ragasztva nagyon vékony ezüst sodronyból készült ékítményekkel, melyek kör-, spirális- és pápaszem-alakból állanak. Azonfelül a függőnek alsó felén, a három golyó közötti részen, ∞ alakú sodrony-diszszel borított lemezeket erősítettek a karikára. A nyak körül különféle alakú és nagyságú tarka üveggyöngy találtatott (6—13). Ez utóbbiak között van egy zöldszínű üvegedény átlukasztott vastag peremének darabja. A bal alsó karesonton bronzabroncsból készült s egész felületén pontokkal sűrűen bevert, két egészen egyenlő karperecz (1, 2), melyek

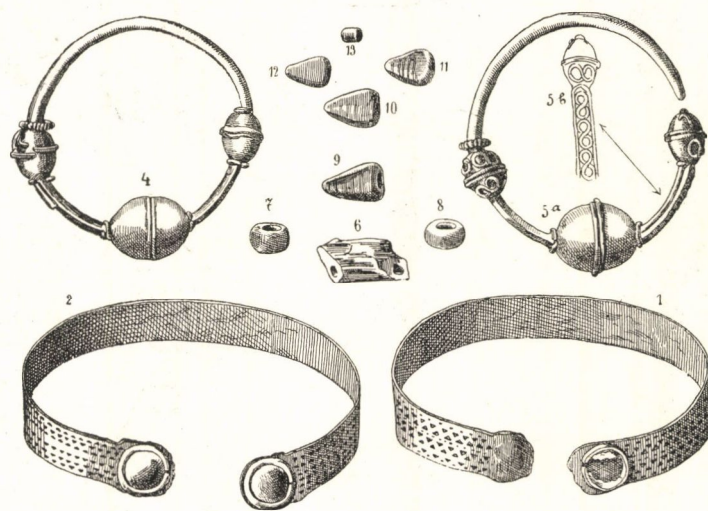
mindkét nyitott végét bronz-sodronyba foglalt üveg félgömb díszítette. Ez üvegdíszből csak kettőt találtunk meg, de mind a négynek helye meglátszik a karpereczeken.

92. és 93. Ugyanazon sírűregben egy felnőtt csontváza és fölötte keresztben fektetve egy már fogakkal bíró gyermek. A gyermekcsontváznál nem volt sírmelléklet. A felnőtt csontváz medencze-csontján vascsat; jobb kezében 10 ctm. hosszú tűzverő acél és tűzkő (jaspis), valamint sok igen picziny kavics és tűzkő-szilánk; jobb felső lábszárának bal felén nagy vaskés.

94. Két felső lábszára között egy rakáson: C alakú tűzverő acél, tűzkő (silex), két vascsat, hosszú vaskés, melynek tövénél — valószínűleg a fanyelet díszítő — átlyukasztott vékony bronzlemez találatott.

95. A fej mindkét oldalán, két egészen egyenlő szép fülbevaló. Egyik végén, valamint az azzal ellentett zárt oldalon csillag-alakú bütyök van. A függő alsó részén kék gyönggyel ékített csüngő forog, mely nemcsak a karikán kívül, de azon belül is nyúlik. Bal kezében kis vaskés és egy 9 ctm. hosszú csontnyél.

96. Gyermekcsontváz. Egyik fülén picziny aranyozott ezüst függő, melynek alsó fele gyöngy-sort utánozó három bütyökkel díszített.

91. sír.

97. Egészen öreg egyén, hátsó fogüregei már benőttek. Egyik fülénél sima bronzkarika és egy picziny bronzgyöngy; a medenczecsonton két vascsat; jobb felső lábszáránál vaskés.

98. Medenczecsonton vascsat töredéke és bal kezében vaskés.

99. Fejénél egy bronzfüggőnek fele része s egy kampóra hajlított bronz-sodronynak töredéke.

100. Medenczecsonton vascsat s jobbában vaskésnek töredéke.

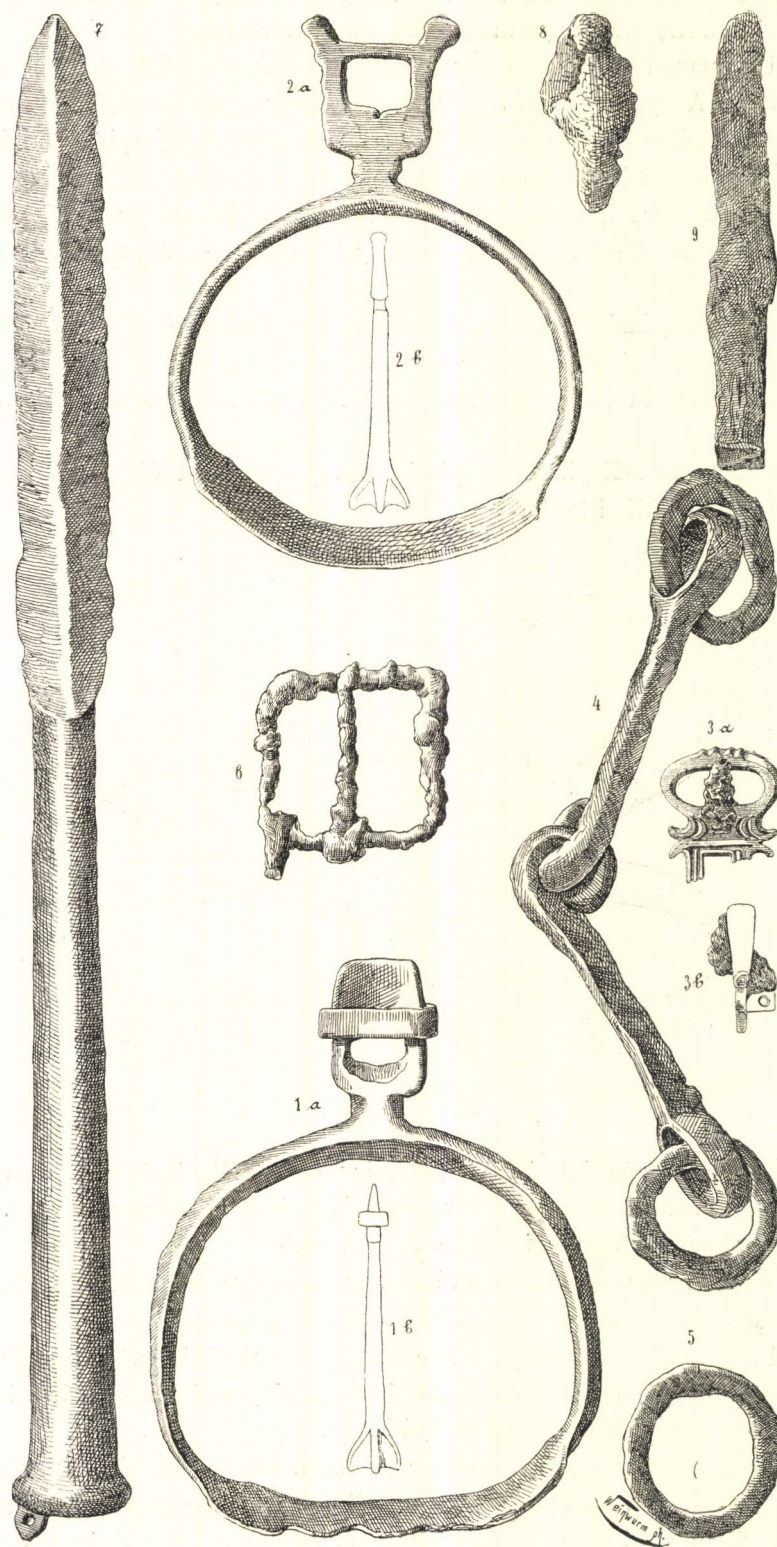
101. Fiatal egyénnek nagyon korhadt csontváza. Jobb fülén ezüst függő, nyaka körül három, a közepén átlyukasztott ezüst félgömb. A fülbevalónak picziny ezüst karikájáról három picziny ezüst gömb s az alatt egy nagyobb, belül üres ezüstgolyó lóg le.

102. Jobb kezében nagy vaskés, a medenczecsonton vascsat, melyhez durva vászondarab tapad.

103. Nyakánál három vékony bronzsodronyból esavart s kampóra hajlított tekeresnek töredéke.

104. Bal kezében szép nagy acél, melyhez odarozsdásodott a tűzkő (silex). A medencze jobb és bal szárnyán egy-egy vascsat. A jobb felső lábszárnál vashüvelybe rejtett picziny vaskés. Ugyanitt vékony s kidomborodó lencsékkel díszített ezüstlemezből készült szíjvég.

105. Nyakánál: egy kopott római pénz; négy kidomborodó ponttal ékített nagy üveggyöngy s bronzsodronyból készült karikának töredéke. A mellkas táján zöldes színű üvegedénynek töredéke, s vörös vasoxyd-festék, melynek több oldalán a dörzsölésnek nyoma látszik. A medenczecsonton vascsat. Bal kezében egy élt, vastag görbe hátú, 3,5 ctm. széles vaspengének hegye, melyet tulajdonosa acél

109. sír.

gyanánt használt, két tűzkő (silex) darab hozzározsdásodva találtatott mellette. Jobb kezében hosszú vaskés volt.

106. Jobb fülében 3·2 átmérőjű ezüst függő, mely alsó felén három oldalon reá csavart ezüst sodronnyal ékített. Jobb kezében 13 ctm. hosszú vaskés.

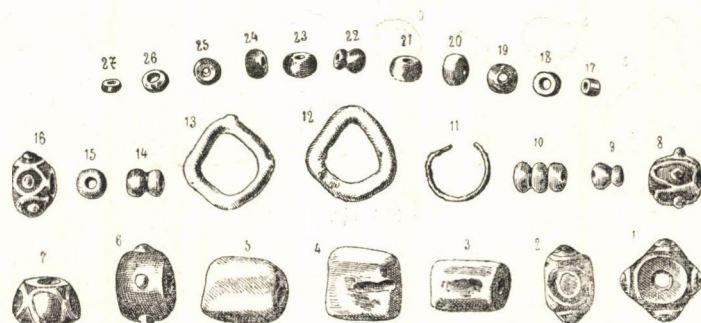
107. A sír egész hosszában szén darabok és hamú találtatott a nélkül azonban, hogy a csontokon legesekélyebb égési nyom látszott volna. A csontváznak sírmelléklete nem volt.

108. Igen korhadt gyermek csontváz, sírmelléklet nélkül.

109. Lóval temetett csontváz. Az emberi csontváz rendes helyzetben hanyat feküdt, lábbal kelet s fejjel nyugotnak. Feltűnő csak az volt, hogy míg rendszeren a kinyújtott lábszárak egymás mellé szorítva találtatnak, ez esetben erősen szét voltak terpesztve. Az emberi csontváz jobb oldala *mellett* feküdt a ló és pedig úgy, hogy feje kelet felé, hátsó része pedig nyugoti irányban találtatott. A lónak két első lába kinyújtva feküdt a fej alatt.

Az emberi csontváznak medencze-csontján egy vasnyelvel ellátott szép bronzesat (3. *a, b*), a jobb felső lábszárnál vaskarika (5), vaskés (9) s egy felismerhetetlenségig elrozsdásodott vas darab találtatott (8). Jobb kezében kopját tartott, melynek hosszú fanyele elkorhadt, vas része pedig messze kinyúlott úgy, hogy a kopja köpüjének töve közvetlenül a lófej bal oldalán, azzal párhuzamosan feküdt. E vasból készült kopja 39 ctm. hosszú, melyből a lándzsára 18 ctm. s a köpüre 21 ctm. esik. A köpü tövében egy, a közepén átlyukasztott kis nyújtvány van, mely valószínűleg a kopja-zászló egyik végének megerősítésére szolgált (7).

A lócsontváz szájában egy egyszerű, úgy nevezett «törött» zablya találtatott (4), melynek mindkét végében, egy-egy erős vaskarika van. A ló hasánál erős vascsat (6) s mindkét oldalán más-más alakú

110. sír.

s nagyságú kengyelvas találtatott (1. *a. b.* 2. *a. b.*). Mindkettő, talpán kiszélesedő gömbölyű vaspálczából készült csakhogy az egyiknek talprésze síma, a másiké pedig mindkét szélén s a közepén hosszában bordás. Az egyiknek karikája tojásdad alakúan hosszukás s folytatásában felső részén úgy hajlítatott, hogy egy széles fület képez. A másiknak karikája alma alakúan kissé nyomott, a szíjtartó füle pedig különállóan tagozott s lant alakú.

110. Fülénél egy síma kis bronz karika (11), nyakánál három átlyukasztott nagy borostyán darab (3, 4, 5), számos igen csinos betétekkel díszített üvegyöngy (1, 2, 6, 7, 8—10, 14—27) s ezek között két ólomból készült karika (12, 13).

111. Gyermekcsontváz sírmelléklet nélkül.

112. Egyik fülén síma ezüst fülkarika.

113. és 114. Közvetlenül egymás mellett két csontváz. A jobb oldalon fekvőnél gyöngy csüngővel ellátott picziny fülbevaló s nyakánál néhány üvegyöngy. A bal oldalon fekvő csontváznak nem volt sírmelléklete.

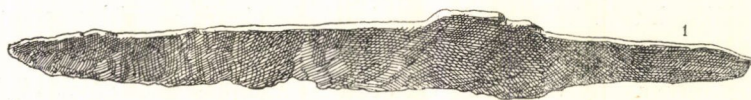
115. és 116. Ugyanazon sírban, közvetlenül egymás mellett két csontváz. A jobb oldalon fekvőnek nyaka körül, színes betéttel díszített igen csinos üvegyöngyök (7—28); bronzból öntött szív alakú ékítmény (3); bronzból készült s tövén átlyukasztott fibulának háta (4). A törés régi s így csak mint ékítményt hordozta tulajdonosa a gyöngyfűzér között. Bal kezében picziny vaskés (2), melynek pengéje csak 5 ctm. hosszú. A bal oldalon fekvő csontváznak jobb kezében hosszú vaskés találtatott (ábra).

117. A medenczecsonton vasesat (ábra). Bal kezében tűzkő s nagyon elrozsdásodott aczélnak darabja. Jobb kezében csákánynak nyelét tartotta, maga a vasesákány jobb térdénél feküdt (ábra). A csákány 14 ctm. hosszú; tompa fokánál két négyszögű nyújtvánnyal bir; a nyél számára készült lyuknál oldalfalai erősen kiszélesednek, a lyukban a nyélnek odarozsdásodott fasejtjei láthatók; a csákány éle 3·2 ctm. hosszú.

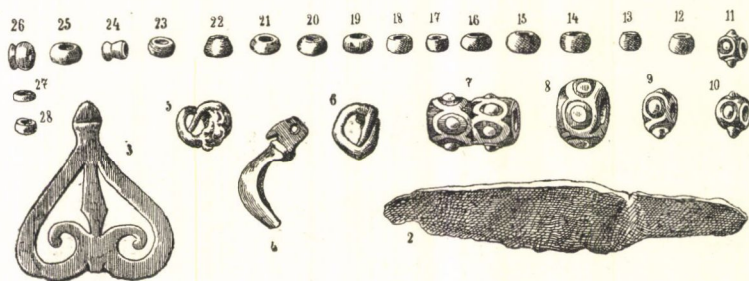
118. és 119. Ugyanazon sírban két csontváz közvetlenül egymás mellett. A jobb oldalon fekvő csontváznak nyaka körül számos, csinos betéttel díszített, tarka üvegyöngy találtatott. A bal oldalon fekvőnek jobb kezében vaskés volt.

120. Jobb kezénél egy nagyobb s egy kisebb vas karika s egy hosszú vaskés.

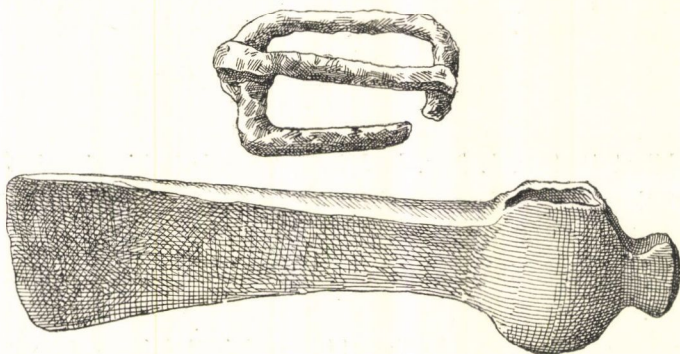
121. A medenczecsonton vaskarika s egy felismerhetlen vas darabka.

115. sír.

116. sír.

117. sír.

122. Gyermekcsontváz sírmelléklet nélkül.

123. és 124. Anya, mellén keresztbe fektetett picziny gyermekével. A felnőtt csontváznál gyönggyel ellátott bronz fülöngy. Nyaka körül különféle alakú számos üvegyöngy, melyek nagyobb része lapos, dinnyemag alakú. Már a gerjén és závodi sírmezőkben találtam az e fajtájú gyöngyök között vékony bronzpántokat s apró bronzkarikákat. Ez eset a jelen sírban is előfordult s felvilágosítást ad e kis bronztagoknak rendeltetésére vonatkozólag. Ugyanis az egyik dinnyemag alakú gyöngynek felső vékonyabb részét egy kis bronzpánt fogja át, a melybe egy bronz láncszem kapaszkodik. Ennek alapján egy igen csinos nyakéket rekonstruálhatunk. A dinnyemag alakú gyöngyszemek tehát bronz láncocskáknak minden második szemébe függőlegesen voltak beékelve, de miután azokból könnyen kihullottak, a gyöngyszemek bronzesőveibe helyezett fonál erősítette még egyiket a másikhoz. A 135-ik sírnál nem közös fonállal, hanem a gyöngyök bronzesővein keresztül húzott bronzsodronnyal erősítették a

nyakékszernek gyöngyeit egymáshoz s ilyenkor a bronzsövecskék végein is van egy kis bronzpánt. Az imént leírt nyakékszer gyöngyei között egy bronzból öntött, felül füllel ellátott, 3 ctm. hosszú trapez alakú csüngő is találtatott. E lemez egymás alatt kétszeresen átlukasztott s fülébe még egy kis üveggyöngy szorult.

125. és 126. Közvetlenül egymás mellett két csontváz. Az egyiknek jobb kezénél vaskarika és hosszú vaskés volt, a másik csontváznak nem volt sírmelléklete.

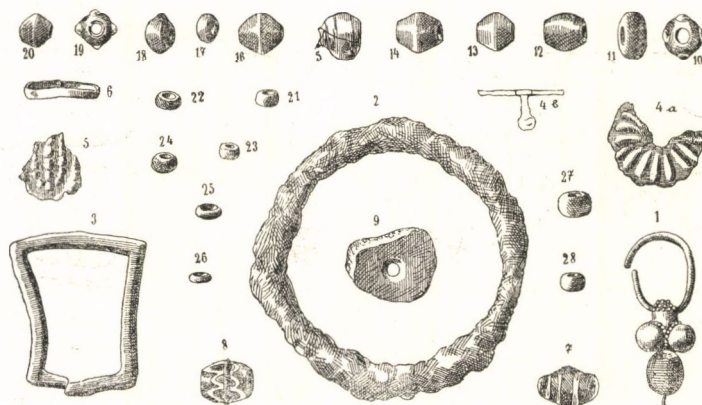
127. Nyakán különféle alakú és színű üveggyöngy, ezek között van egy ólomból készült s hosszában rovátkolt gyöngy is.

128. Álkapczája patinás, de nem találtunk mellette mást mint egy síma bronz karikát.

129. és 130. Közvetlenül egymás mellett két csontváz. Az egyiknek jobb kezénél vaskarika és vaskés, a másik csontváznak nem volt sírmelléklete.

131. Nyakán, csinos betéttel díszített nagy üveggyöngyök. Mellén vasból készült fibulának sodronytekercse, melynek közepétől a tű nyúlik ki. Bal kezének ujjai között egy, felül karikában végződő 10 ctm. hosszú vasszeget tartott, mellette egy vas karika, egy trapez alakúra hajlított vassodrony, s két más, ismeretlen rendeltetésű vaseszköznek darabja feküdt. Jobb felső lábszáránál vaskés találtatott.

132. Fültövein egy-egy bronzból készült fülönfüggő, melyek karikáira felül úgy mint alul üveggyöngyök erősítették.

143. sír.

133. Gyermekcsontváz, két picziny ezüst fülbevalóval, melyekről belül üres nagy ezüst golyó lógott.

134. Egyik fülén síma bronzkarika.

135. Mindkét fültövén síma bronzkarika, nyakán különféle alakú tarka üveggyöngyök, melyek között többszörösen összesodrott fekete színű lenfonálnak darabja maradt. Itt ismét feltaláltam a 123-ik sírban leírt rendkívül kényes nyakékszernek töredékét, azon különbséggel, hogy itt igen picziny vasláncszemekbe voltak erősítve a bronzsövecskékkal ellátott üveggyöngyök.

136. A medenczecsonton vascsat.

137. Fiatal egyénnek csontváza. Fültövein egy-egy ezüst fülönfüggő volt, melynek egyetlen dísze, kúp alakban elhelyezett, négy aranyozott ezüst golyocskából áll.

138. és 139. Anya, jobb karjában tartja testével párhuzamosan nyúló picziny gyermekét. Az anyának nem volt sírmelléklete, a gyermek nyaka körül azonban színes üveggyöngyök találtattak.

140. Gyermek csontváza. Fültövein két síma bronzkarikával.

141. és 142. Közvetlenül egymás mellett felnőtt csontváza gyermekkel. A felnőtt jobb fülénél két ezüst félgömb s bal kezében tűzkő darab találtatott; a gyermeknek nem volt sírmelléklete.

143. és 144. E csontváznak helyzete annyiban volt kivételes, hogy bal karját feje fölé emelte. E felemelt karnál vaskarika (2), nyakán számos tarka üveggyöngy (7, 8, 10—28) s egy átlukasztott borostyán darab (9), és egyik fülén egy arany fülbevaló találtatott (1). Ez utóbbi igen csinos munka.

A nyitott tömör aranykarikának alsó részéről, gyöngysorutánzattal körülvelt három aranygolyó s az alatt bronzsövecskével bélelt üveggyöngy lóg le. Bronzból több hasonló példányt találtunk e sírmezőben, hol kúp alakban elhelyezett golyócskák díszítik a karikát. A medenczecsonton bronzcsat volt (3). Közvetlenül alatta egy másik csontváz feküdt, melynek nem volt sírmelléklete.

145. A medenczecsonton vascsat. Jobb kezénél vas karika és kés.

146. Gyermekcsontváz egy picziny ezüst fülönggyel.

147. Csontváz sírmelléklet nélkül.

148. A medenczén vascsat és egy kis vas karika.

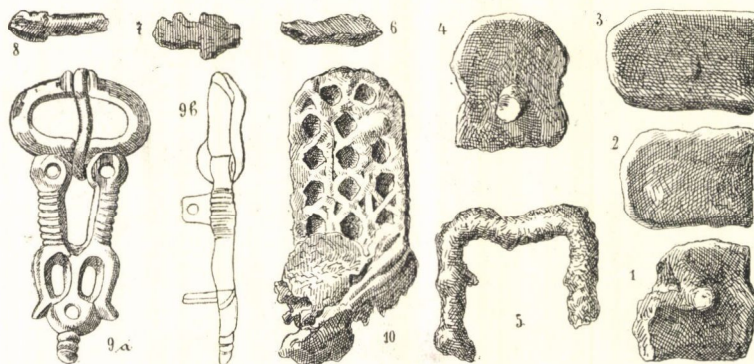
149. és 150. Felnőtt egyén jobb karján keresztben tart egy 3—4 éves gyermeket, úgy hogy ennek hátgerince a felnőttnek jobb karját érinti. Egy vaskarika volt e kettős sírnak összes melléklete s ez a felnőttnek fejénél feküdt.

151. E csontváznak fekvése annyiban volt kivételes, hogy összehajlított lábszárai térdrel felfelé álltak; többi testrészei a fejtől a medenczéig rendes helyzetben feküdtek. Sírmelléklete nem volt.

152. Fültövein két síma bronz karika.

153. Fogatlan öreg. Álkapezáján a fogüregek már benőttek. Medenczecsontján vascsat s jobb kezénél vaskés találtatott.

154. A bal felső lábszár mellett vas karika és vaskés.

167. sír.

155. A medenczecsonton elől és hátul egy-egy vascsat. Bal kezében acél gyanánt használt sarló alakú görbe vaspengének töredéke, melyhez tűzkő (silex) darab rozsdásodott.

156. A medenczecsonton vascsat, jobb kezénél vaskés, bal kezében acél gyanánt használt vas darab s tűzkő-penge.

157. Jobb kezében vaskés, a medenczecsonton vascsat.

158. Jobb kezénél nagy vaskarika töredéke s vaskés, a medenczecsont alatt vascsat.

159. Jobb kezénél nagy vaskarika és vaskés; a medenczecsonton vascsat, a bal kezében vasláncszemen lógó acél, melyhez tűzkődarab rozsdásodott; a medenczecsont alatt nagy üveggyöngy.

160. Jobb felső lábszáránál egy, vastag végén átlukasztott s ellentett végén hegyes, 16 ctm. hosszú szarvasagancs s hosszú vaskés; bal kezében egy 7.5 ctm. hosszú vas-ár, mely vastagabb végén nyélbe volt illesztve, miután ott fasejtek rozsdásodtak hozzá; a medenczecsonton vaskarika és vascsat.

161. Bal fülénél két egymásba kapaszkodó síma bronz karika, a jobb fülénél csak egy egyes bronz karika találtatott.

162. Gyermekcsontváz két kis ezüst függővel, melyekről gyöngysor utánzattal ékített nagy ezüst golyó lóg le; nyakánál néhány üveggyöngy.

163. Gyermekcsontváz két picziny bronzfüggővel, melyek mindegyikéről nagy üveggyöngy lóg le.

164. Nyakán különféle alakú s nagyságú üveggyöngy, melyek között egy mogyoró nagyságú, s bronzsövecskével keresztül furt igaz gyöngy találtatott. Egyik fülénél aranyozott ezüst

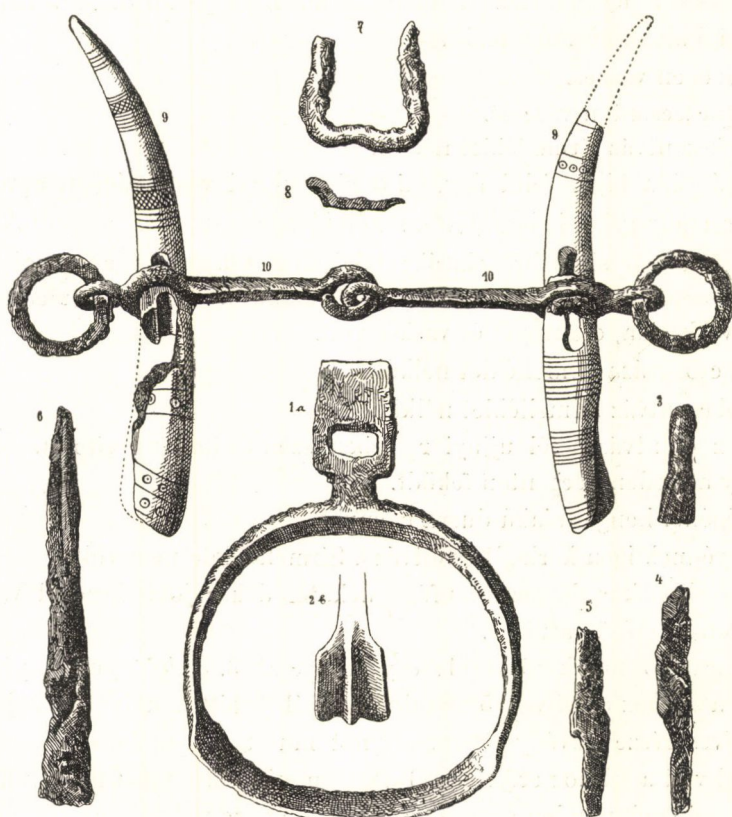
függő volt, melynek nagy ezüst golyóját gyöngysorutánczat s szőlőfürthöz hasonló kidomborodó ékítmény díszíti.

165. Jobb kezénél két egymásba kapcsolt vaskarika s egy hosszú vaskés.

166. Csontváz sírmelléklet nélkül.

167. E sírűregben a fej- és medencecsont felül úgy mint alul ujjnyi vastagságú szén- és hamúrétteg volt körülvéve. A medencecsont bal szárnyán vasesat (5), jobb szárnyán pedig az (9. a, b) ábrában bemutatott nagyon eredeti ékítményű bronzsat találtatott. Ez utóbbit hátsó részén ügyesen alkalmazott három átlyukasztott nyújtvánnyal erősítették a szijhoz. A felső lábszárak körül vasból készült öt szíjvég feküdt. Négy ezek közül picziny és síma (1—4), az ötödik jóval nagyobb s szélein több átlyukasztással díszített (10).

168. Gyermekcsontváz, két picziny ezüst fülönfüggővel s néhány apró üveggyönggyel.

172. sír.

169. Gyermekcsontváz sírmelléklet nélkül.

170. A medencecsont bal szárnyán vasesat, jobb szárnyán vaskarika, jobb kezében vaskés.

171. Gyermekcsontváz, a fejnek mindkét oldalán bronzból készült síma fülönfüggővel, nyaka körül üveggyöngyök s ezek között egy felül fülre hajlitott bronz lemezke, lába végénél egy szűk s magas nyakkal ellátott, havas részén párhuzamos karczolatokkal díszített golyó alakú edény.

172. Lóval temetett csontváz. Ez ugyanoly irányban feküdt, mint a 109-ik sírűregben leírt csontváz. Az emberi csontváz benne volt a sírok rendes sorában s lábbal keletnek, fejjel pedig nyugotnak feküdt. Közvetlenül az emberi csontváz mellett s annak jobb oldalán volt a ló, és pedig fejével kelet felé, hátsó részével pedig nyugotnak. A lócsontváz oldalt feküdt és pedig a jobb oldalán. Mind a négy lábának izmai keresztülmetszettek s csak így volt lehetséges a felső s alsó lábszárakat közvetlenül egymásra hajlítani, a mit azért tettek, hogy könnyebben lehessen azt így a sírűregbe szorítani. A lónak oldalbordái s hátgerince már teljesen elkorhadt, hasa táján feküdt a vasesat (7) s valamivel alantabb

baloldalán a kengyelvas (1. *a*, 2. *b*), melynek nem volt párja. Szája tátva volt s benne találtuk a mindkét végén díszített agancsokkal felszerelt vas-zablát (10). Az emberi csontváznak jobb kezében három kis kés s jobb felső lábszáránál egy nagyobb kés volt. A ló- és embercsontváznak közvetlen közelsége sok szemlélőre azon benyomást tette, mintha az ember a ló hátára lett volna kötözve, de ennek lehetősége ki van zárva, mert a ló oldalt, az ember pedig hátán hanyat feküdt.

A kengyelvas négyélű vaspálczából készült, kiszélesedett talpa külső felén bordás, karikája alma alakúan kissé nyomott, füle pedig hosszánégyszög alakú.

A vasból készült zabla alakja az úgynevezett «törött» zablákhöz tartozik s mindkét oldalán kettős karikában végződik. A belső nagyobb karikába díszített szarvas-agancsok tűzettek, a külső kisebb karikába pedig vaskarika van kapcsolva. A szarvas-agancsok hegyes végükkel felfelé, függőleges helyzetben szorítottak a zabla szélének karikájába úgy, hogy mindkét végük erősen kifelé kanyarodik, s ott, hol a karikába érnek, felül s alul át vannak lyukasztva. Bekarczott díszítésük különböző. Az egyik párhuzamos vonalak között concentricus köröket, a másikon párhuzamos vonalaktól alakított szalagokat s ezek között háló alakú díszítést találunk.

173. Jobb kezében vaskés.

174. A medenczecsonton vascsat.

175. Gyermekcsontváz sírmelléklet nélkül.

176. Feje s ágyéka táján felül úgy, mint alul ujjnyi vastagságban apró szén- és hamuréteg feküdt, mely még a szemüregeket is betöltötte, a nélkül azonban, hogy a csontokon égési nyomok látszottak volna. Egyik fültövéen sima bronzkarika találtatott, másik oldalán jóval nagyobb bronzfüggő, melyre ólomgyöngyöt erősítettek. Nyakán különböző alakú üveggyöngy, medenczecsontján vascsat, jobb kezénél picziny vaskarika, csontnyél és vaskés volt.

177. Felnőtt csontváza sírmelléklet nélkül.

178. Gyermekcsontváz sírmelléklet nélkül.

179. Az egész csontvázat fél ujjnyi rétegben szén és hamu borította. Sírmelléklete csak egy vascsatból állott, mely a medenczecsonton feküdt.

180. Lába végénél henger alakú durva edényke.

181. Öreg egyénnek igen korhadtt csontváza. Sírmelléklete nem volt.

182. Fültövein két sima, bronz fülönfüggőnek töredéke; jobb kezénél vaskarika, picziny vaskés s egy ismeretlen rendeltetésű vastárgy.

183. A medenczecsonton köröskörül: egy bronzcsat (3. *a*, *b*), nyujtványán S alakú díszítéssel, ez három szeggel volt a szíjhoz erősítve; 5 darab bronzból öntött, csuklyóban hajló övdísz (1, 2, 4—6), melyek kisebb félköríves része növény-ornamentumot mutat, másik hosszabb része hatszorosan van áttörve s ez két szeggel volt a szíjhoz erősítve; 8 darab növény-ornamentumot mutató bronz ékítmény (12, 14—17, 19—20), melynek minden egyes darabja két-két szeggel volt a szíjhoz erősítve; egy hatszorosan áttört ugyanolyan ékítmény, mint a csuklyóban hajló övdísznek hosszabb fele (7. *a*, *b*); 2 hosszánégyszög alakú s kétkét szeggel ellátott bronzlemez (9, 10); 2 picziny bronzpánt (8, 11); egy kisebb vascsatnak töredéke; jobb kezének egyik ujján sima bronzsodronyból készült gyűrű (13); jobb kezében egy igen szép vaskés (18).

184. Teljesen fogatlan öreg, állkapczáján a fogüregek egészen benöttek. Feje tetején babnagyságú lyuk, mely azonban nem trepanatív, hanem halálos sérülés következtében támadt. Medenczecsontján vascsat feküdt.

185. Gyermekcsontváz, fültövein 2 sima bronzkarikával s nyakán néhány üveggyönggyel.

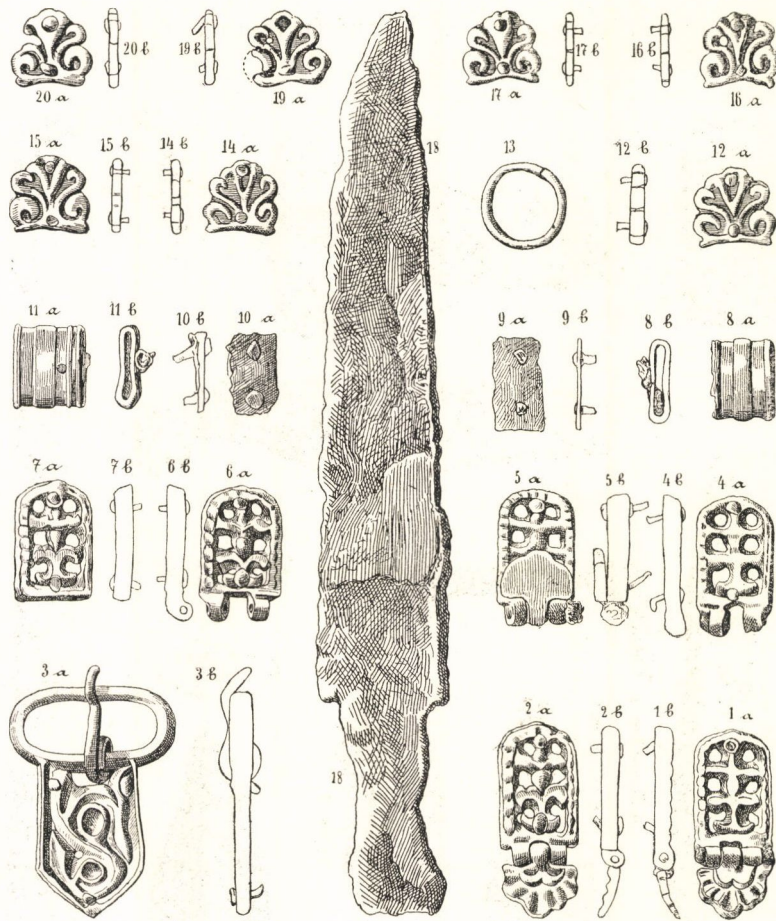
186. Medenczecsonton vascsat.

187. Medenczecsontján vascsat s jobb kezében egy 26 ctm. hosszú vaskés.

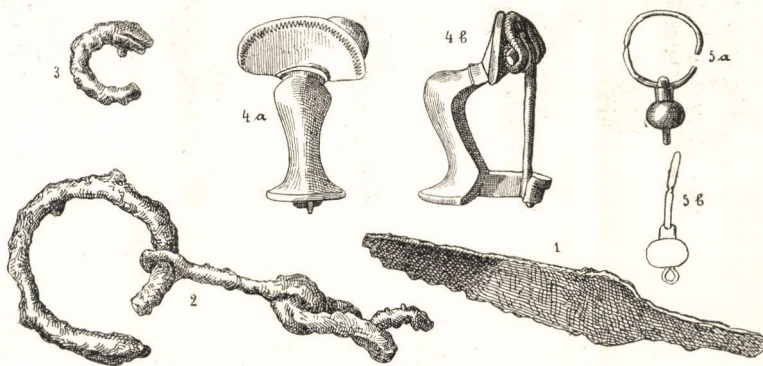
188. Valószínűleg lóval vagy más kisebb állattal eltemetett gyermekcsontváz. Az állati csontok teljesen elkorhadtak, nem találunk azokból semmit s csak a gyermekcsontváz mellett feküdt kis vaszabla (2) enged lóval vagy más állattal temetkezésre következtetni. A gyermek csontváza is igen korhadtt volt. Bal vállánál egy a késő római korszakból elég ismert bronz-fibula feküdt (4. *a*, *b*). Sodronytekercsét

félköríves díszített korong takarja, háta S alakú, s tűtartóját magas kampó képezi. Jobb kezénél kis vaskarika (3) s egy picziny vaskés (1), jobb fülén pedig gyönggyel ellátott picziny bronz fülönfüggő volt (5. a, b).

189. Medenczecsonton vascsat, jobb kezében kis vaskés volt.

183. sír.

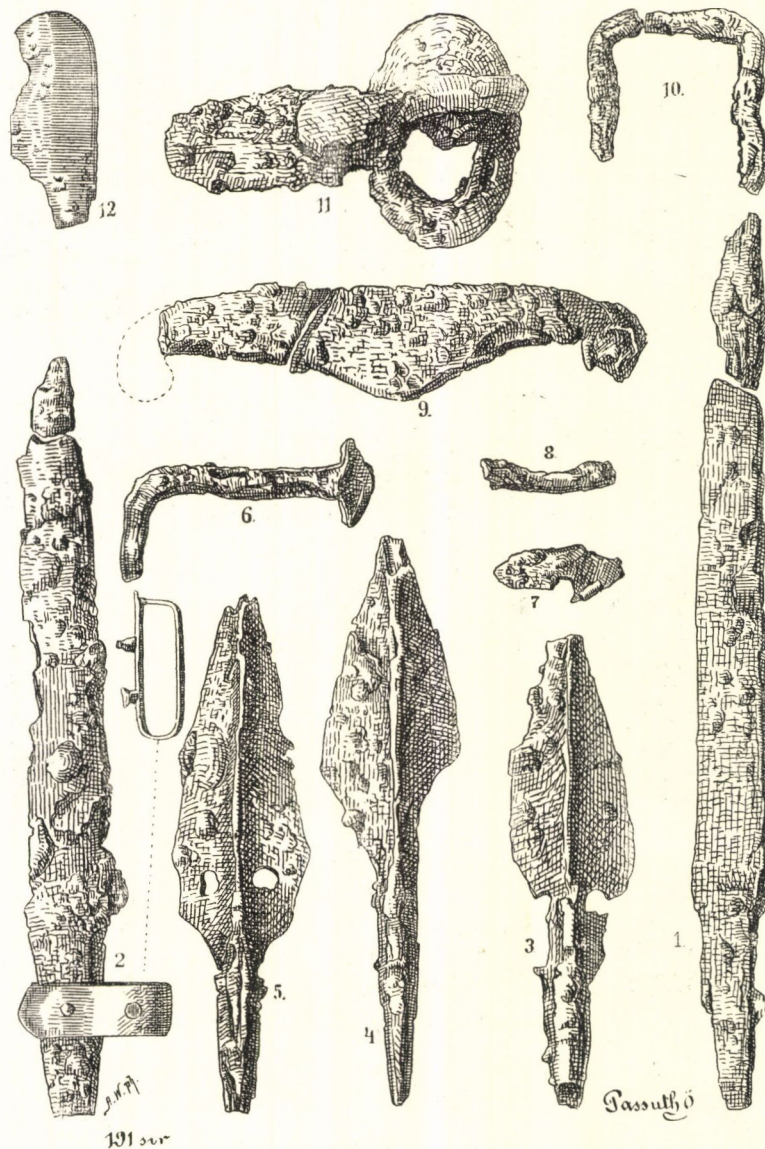
188. sír.

190. A medenczecsont jobb és bal szárnyán egy-egy vascsat s jobb kezében vaskés.

191. Bal kezében acél és rozsdafoltos nagy tűzkő. A medenczecsonton két vascsat (10, 11), az egyiknek alakja közönséges, a másik ritka alakú. Tojásdad alakú kerete lapos nyujtványban folytatódik, kampós nyelve majdnem ujjnyi vastag s korongban végződik. A medenczecsont jobb- és baloldali szélén

egy-egy hosszú vaskés (1, 2). Az egyikén rajta van még fahüvelyének ezüst pántja, melyet két szeggel erősítettek a szijhoz. Jobb felső lábszárának közepén sima ezüstlemezekből készült szíjvég (12), melynek belsejében egészen épen megmaradt a bélelés gyanánt szolgáló falemez. Ugyane jobb lábszár alsó végén találtunk egy kampóra hajlított fejes vasszeget (6) s egy rakáson 3 darab háromélű hajítódárdát 3—5), melyeknek tövisein még rajta van a faburkolat. Kettő ezek közül a szárnyak tövében átlukasztott. Hosszúságuk: 9·5, 10 és 11·5 ctm.

192. Egyik fülén sima bronzkarika s a medenczén vascsat.

191. sir.

191. sir.

193. Fültövein egy-egy igen nagy ezüst fülbevaló (1, 2), melyek nagy ezüst gombjai vékony ezüstsodronnyal ékítettek. Nyakán különféle alakú tarka üvegyöngy (6—14) s ezek között Carus (282—284) császárnak halála után vert érme. Előlapján: DIVO CARO (az 5. sz. rajzon hibásan CABO) koronázott feje jobbról. Hátlapján: CONSECRATIO. A csontváz medenczeesontján vaskarika (3) és vascsat (4), melyen durva vászonnak lenyomata látszik.

194. Egyik fülén üvegyönggyel ellátott bronz fülbevaló, bal kezében agyagból égetett és függőleges vonalakban kipontozott orsógomb és kis vaskés találatott.

195. Gyermekesontváz sírmelléklet nélkül.

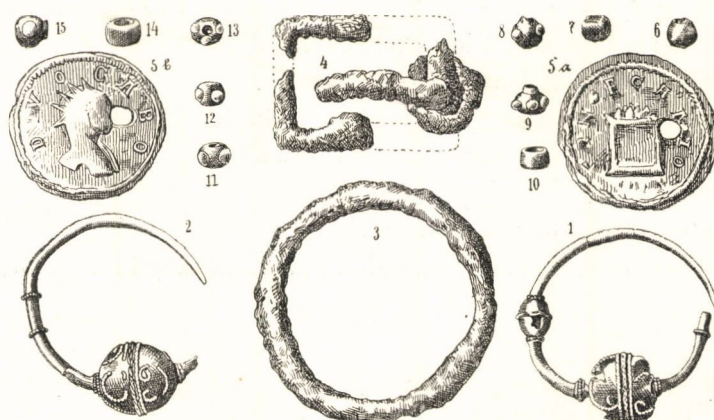
196. A csontváz lába végénél tágas szájú, öblös edény, melyben tojásnak héja találtatott.

197. Összes sírmelléklete egy vaskarikából állott.

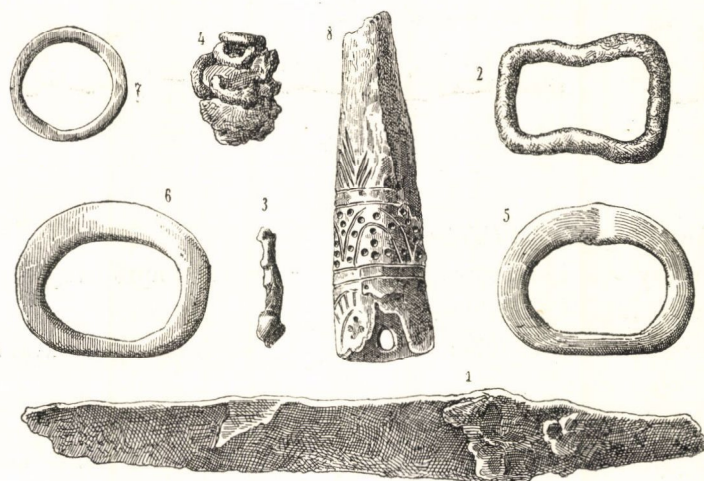
198. Felnőtt csontváza sírmelléklet nélkül.

199. Egyik fülénél gyöngysor-utánzattal díszített, bronzgömbbel ellátott fülönfüggő; a fej másik oldalán sima bronzkarika. Nyaka körül különféle alakú és nagyságú tarka üveggyöngy. Bal kezében kis vaskés.

200. Medenczeesonton vaskarika. Bal kezében aczélnak töredéke s tűzkő. Ez utóbbi szabályosan hasogatott őskori silex-penge volt, melyet tulajdonosa úgy találhatott. Jobb kezében hosszú vaskés.

193. sír.

202. sír.

201. Fültövein két sima bronzkarika. Nyakán üveggyöngyök. Bal kezénél egy római pénz.

202. A medenczeesonton vascsat (2), s körülötte három bronzkarika (5—7), egy kisebb kerek s két nagyobb, lapos, tojásdad alakú. Jobb kezénél picziny vasláncz (4); egy, félkörívvel, pontokkal s párhuzamos vonalakkal és tövével átlukasztott szarvas-aganacs (8), melynek egyik oldalán vasrozsdalátzik. Jobb felső lábszáránál vaskés (1).

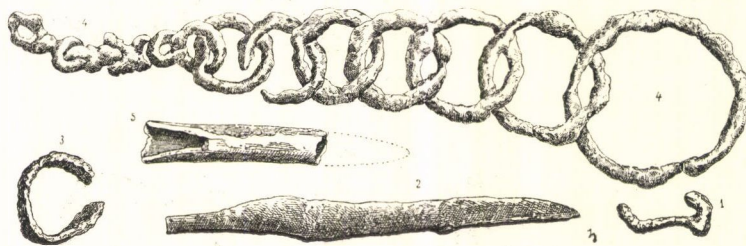
203. A medenczeesonton vascsat.

204. Fültövein két kis bronz fülönfüggő.

205. Bal felső lábszáránál különféle nagyságú vaskarikákból alakított láncz (1, 3, 4), csontból készült nyél (5) és egy nagy vaskés találtatott (2).

206. Medenczeesonton vascsatnak karikája.

207. Jobb felső lábszáránál nagy vaskés, a medenczecsonton vascsat.
208. Feje körül sok apró széndarab és hamu volt. Egyik fültövéen gyöngyös csüngővel ellátott bronz fülbevaló s nyaka körül apró üveggyöngyök találtattak.
209. Csontváz sírmelléklet nélkül.
210. Jobb kezénél vaskarika és hosszú vaskés.
211. Medenczecsonton vascsat.
212. Gyermekcsontváz sírmelléklet nélkül.
213. Jobb kezénél vaskarika, hosszú vaskés és egy felismerhetetlen vasdarab.
214. Nyakán néhány kis üveggyöngy.
215. Gyermekcsontváz sírmelléklet nélkül.
216. Medenczecsonton vascsat. Jobb kezénél kis vaskarika és kis vaskés.
217. Lába végénél szabad kézzel idomított durva edény.
218. Jobb kezénél kis vaskarika és kis vaskés.
219. Medenczecsonton vascsat. Jobb kezénél vaskarika és vaskés. Lába végénél a két lábfej között korongon készült s vízszintes párhuzamos karczolatokkal díszített edény. Pereme kissé befelé konyult.
220. Felnőtt csontváza sírmelléklet nélkül.
221. Gyermekcsontváz egy sima bronz fülbevalóval s néhány bronz gyönggyel.

205. sír.

222. Gyermekcsontváz sírmelléklet nélkül.
223. Fültövein egy-egy sima bronzkarika, nyakán néhány apró üveggyöngy.
224. Felnőtt csontváza sírmelléklet nélkül.
225. Gyermekcsontváz, egyik fülén nagyon picziny sima bronzkarikával s nyakán néhány apró üveggyöngy.
226. Néhány picziny gyöngy sárga üvegpasztából.
227. Nyakán néhány üveggyöngy; a medenczecsonton vascsat; jobb kezénél egy nagy s egy kisebb vaskarika és egy hosszú vaskés.
228. Lóval temetett csontváz. Itt a lónak helyzete és irányítása eltérő volt a 109. és 172-ik sírokban megfigyelt esettől. Itt a lócsontváz nem egészen párhuzamosan feküdt az emberi csontvázal. Az emberi csontváz feje északnyugotnak volt, lábai pedig délkeletnek, a lócsontváz azonban egészen nyugot-keleti irányban feküdt, és pedig úgy, hogy feje nyugati, hátsó fele pedig keleti irányban volt. A ló valószínűleg élve lett eltemetve, mert magasra emelt fővel, nem oldalvást elterült testtel, hanem a lovak rendes nyugvó helyzetében találtattak. A lócsontváz ez esetben teljesen ép állapotban volt. Lehetséges, hogy e jó conservált állapotát annak köszönhette, mert még most is két méternél mélyebb volt a sír, míg a többi lovas sírok aránylag jóval csekélyebb mélységben találtattak. A ló homlokát és alsó állkapczáját zöldre festette a szerszámdísznek patinája, de csak egy picziny trébelt bronzlemezt (9) találtunk ebből. Szájában vas-zabla (5, 6), hasánál vascsat (3) s hasa alján két kengyelvas találtattak (1, 2). A kengyeleknek karikája a talpon kiszélesedik és kívül bordás, szíjtartó fülük pedig hosszénégyszög alakú.

Volt még azonfelül a lócsontváz körül: egy vasból készült kis szűrő eszköz (7), melynek pengéje köpűre kovácsolt s egy simára faragott állati oldalborda, mely valamely eszköznek foglalata lehetett.

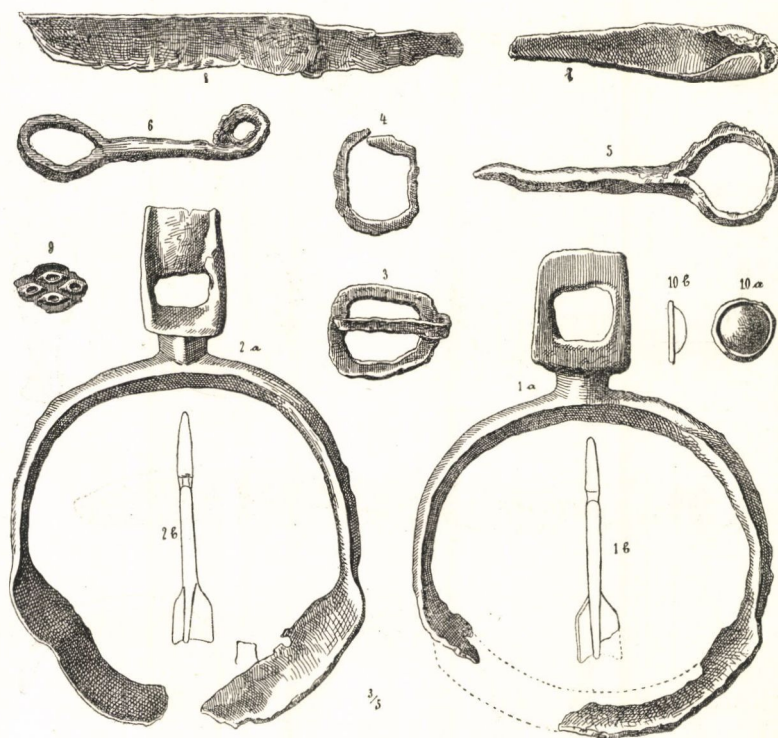
A meglehetősen korhadt emberi csontváznak medenczeesontján vascsatnak karikája (4) és egy bronzpityke (10), jobb kezében vaskés (8) s lába végén egy durva edény találtatott, mely azonban a kivevésnél darabokra törött.

229. Fültövén egy-egy bronzból készült s üveggyöngyös csüngővel ellátott fülbevaló, nyakánál egy vasból készült vékony tű.

230. Jobb kezénél hosszú vaskés.

231. Fejénél két sima, vastag bronzkarika; nyakán bronzesövecskékkel bélelt üveggyöngyök; a medenczeesonton vascsatnak töredéke.

232. Vaskés és vascsatnak töredéke, lába végén pedig korongon készült s vízszintes párhuzamos karczolatokkal díszített edény.

228. sír.

233. Egyik fülön bronzból készült ugyanolyan függő, mint a 143. sírűregben talált aranyfüggő.

234. Jobb kezénél tűzkő és vaskésnek töredéke, melynek pengéje vékony ezüstsálakkal van berakva.

235. Gyermekecsontváz, egyik fülén picziny ezüsfüggővel, mely gúlaalakban elhelyezett négy picziny gombbal díszített.

236. A medenczeesont körül sok apró széndarab és hamu volt. Ugyanitt találtatott egy vascsat s jobb kezénél picziny vaskés.

237. Jobb felső lábszáránál vas-szíjvég, vasgyűrű s egy igen picziny vaskés.

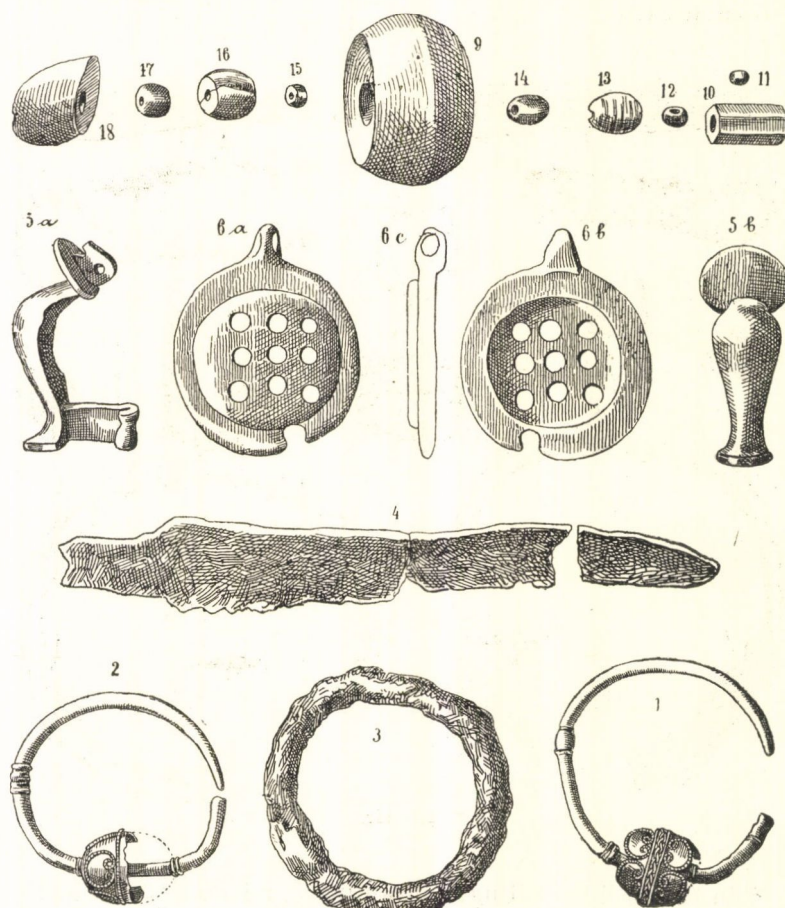
238. Lovas sír csekély mélységben. E sírban a csontvázak vagy nagyon elkorhadtak, vagy pedig fel volt már dűlva. Néhány lófog, lóborda, nagyon korhadt emberi csontok s egy hosszú vaskés volt e sírnak összes lelete.

239. Két nagy ezüst függő (1, 2), ezüstsodronnyal díszített nagy gömbökkel. Az egyik függő jobb fültövénél feküdt, a másik egészen benne volt a szájában úgy, hogy felső állkapczájának belső fele a patinától zöldre festett. Nyakán különféle alakú s színű üveggyöngyök (10—17). Bal vállánál késő

római, ugyanolyan bronz fibula (3. *a, b*), milyen a 188-ik sírban fordult elő. A medenczecsont bal oldalán egy lócsülök alakú függőlegesen átlyukasztott agyagyöngy (18), egy másik szintén agyagból készült nagy orsógomb (9), és egy pipafödél alakú, alul homorú, felül domború, szélén picziny füllel ellátott, bronzból öntött, ismeretlen rendeltetésű eszköz (6. *a, b*). Ez közvetlenül az orsógombon feküdt s patinája azt zöldre is festette. Bal felső lábszáránál egy négyszögű vaslemez s vaskés (4), melynek nyéltövében vaskarika volt (3).

240. Felnőtt csontváza sírmelléklet nélkül.

241. Fültövein egy-egy ezüst függő, melyek tojásdad alakú nagy gömbjei vékony ezüst sodronnyal ékítvék. Nyakán üveggyöngyök. Bal kezének egyik ujján bronz sodronnyból összehajlított nagy gyűrű, melynek egyik vége hegyes, másik vége laposra kalapált. Bal kezében igen picziny vaskés.

239. sír.

242. Lovas sír. Egészen fogatlan öreg egyénnek csontváza, egyik fülén síma bronzkarikával. Balján csupa penészes föld között néhány, nagyon korhadt lócsontot találtam.

243. Valamivel a medenczecsont fölött az övött díszítő pitykéknak ólombélelése s picziny bronzszegei. A medenczecsont közepén igen szép bronzcsat áttört művű lemezzel, mely alján három átlyukasztott nyújtvánnyal volt a szíjhoz erősítve. Bal kezében igen picziny vaskés, egészen ép aczél és tűzkő. Az aczél és tűzkő mellett korom fekete volt a föld, a mi valószínűleg a tapló vagy más gyúanyagának korhadásából eredt.

244. Gyermekcsontváz sírmelléklet nélkül.

245. Felnőtt csontváza. Alsó állkapczája s fejének hátsó része patinától zöldre festett, de a munkásnak figyelmetlensége folytán a melléje adott bronz tárgyat nem találtuk meg.

246. Gyermek csontváz. Jobb kezében kis vaskarika és vaskés.

247. Bal kezének alsó szára s a medenczecsont bal fele patinától zöldre festett, s itt találtunk vékony ezüst lemezből készült s fával bélelt nyolecz szíjvéget, az egyik 9 ctm. hosszú (7), öt darab 3 ctm. hosszú (8—10) s kettő 2 ctm. hosszú (5, 6). Jobb kezében tűzkő és 17 ctm. hosszú vaskés, bal kezében egy 8 ctm. hosszú vaskés (4) s a medenczecsont közepén vascsat (1, 2) volt. Övét köröskörül, szélein vonallal szegélyezett s négy kidomborodó ponttal díszített négyszögü ezüst lemezek ékítették (11—15).

248. Gyermekcsontváz egyik fülén síma bronzkarikával.

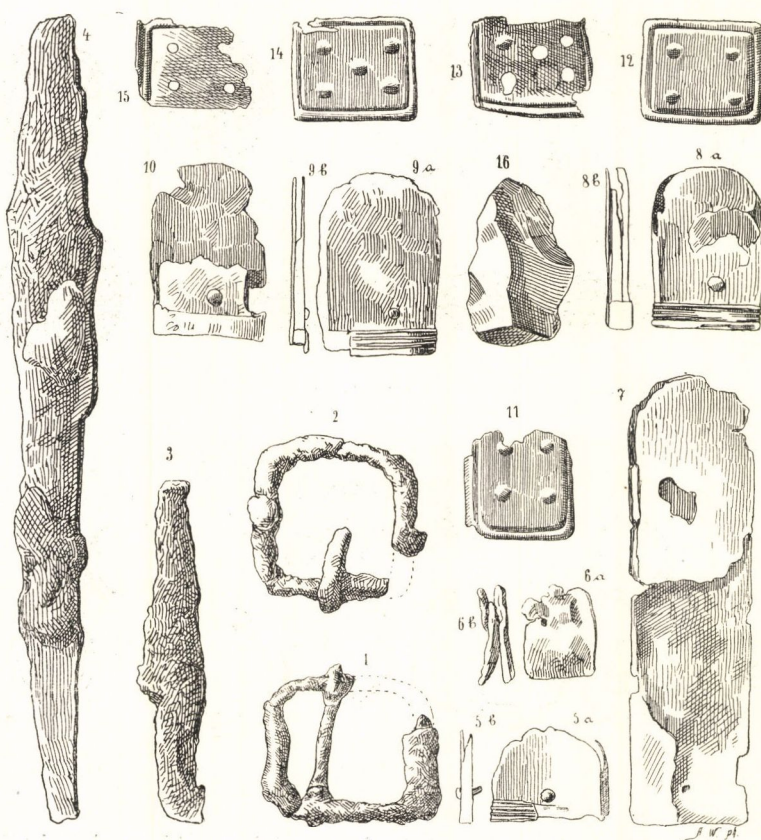
249. Jobb kezénél vaskésnek töredéke.

250. Felnőtt csontváza sírmelléklet nélkül.

251. Fültövein egy-egy gyöngycsüngős fülbevaló bronzból s több apró üvegyöngy a nyakán.

252. Bal kezében vaskés.

253. Közvetlenül s medenczecsont fölött durva agyagedény.

247. sír.

254. Bal kezében tűzkő, a medenczecsonton picziny vascsat, és egy ólommal bélelt picziny ezüst szíjvég, mely patkó alakú mélyítéssel díszített.

255. Jobb kezében egymásba kapcsolva egy nagy és egy kis vaskarika s egy kis vaskés.

256. Felnőtt csontváza sírmelléklet nélkül.

257. A medenczecsont körül négy oldalról félkörökkel díszített három bronzkorong (1—3), melyek mindegyike négy szeggel volt az övhöz erősítve, egy másik szintén bronzlemezéből készült, négy helyen átlukasztott s a közepén kerek alakúan kimetszett korong (4). A medenczecsonton nagy vascsat (5). Bal kezében tűzkő és picziny vaskés (6).

258. Jobb kezében hosszú vaskés.

259. Nyakánál két üvegyöngy, a medenczecsonton picziny vascsat.

260. Felnőtt csontváza sírmelléklet nélkül.

261. Fültövein egy-egy síma bronzkarika.

262. A medenczecsonton vaskarika.

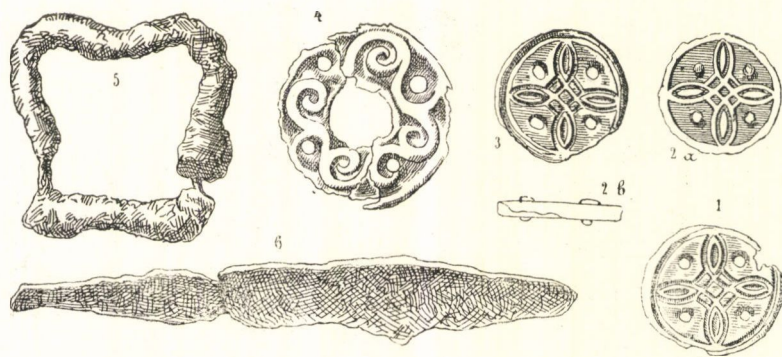
263. A medenczecsonton: lencse nagyságú dúdorokkal ékített két bronzlemez töredéke (9); kis bronzpánt, mely nek alsó végéből két hegyes nyújtvány nyúlik ki (8. *a*, *b*); három picziny zárt bronzkarika (3—5); vastag bronzsodronyból hajlított két nagyobb karika (1, 2); egy kisebb bronzkarika, melyről egy átlyukasztott bronzlemez s egy igen picziny bronzkarika lóg (7).

264. Lába végénél egy porladozó edény.

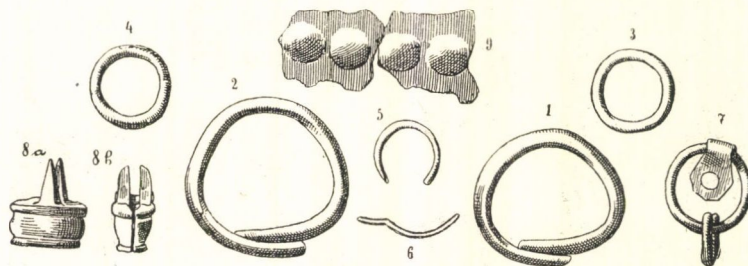
265. Fültövein egy-egy szép, nagy ezüsthüggő (1, 2), melynek gombjai rovátkolt ezüstsodrony-nal pápaszem alakban vannak kirakva. Nyakán különféle alakú üveggyöngy (3—13).

266. Gyermekecsontváz, nyakán tarka üveggyöngyök.

267. Jobb kezénél nagy vaskarikának töredéke s egy 23 ctm. hosszú vaskés.

257. sír.

263. sír.

268. Nyakán üveggyöngyök. Lába végén körte alakú, szűk nyakú, hullámvonalakkal díszített edény.

269. Egyik fülénél síma bronzkarika, jobb kezénél vaskés.

270. Két felső lábszára között, egymásba kapaszkodó két vaskarika.

271. Egyik fültövével gyönggyel ékített egyszerű bronzfülbevaló (2). Nyakán különféle alakú s színű üveggyöngy (3—18); ezek között egy igen szépen csiszolt karneol gyöngy, egy felismerhetlen átlyukasztott római pénz s egy kettős szarv alakú bronztárgy (1. *a*, *b*), mely szélesebb végénél átlyukasztott s a szarvak mögött tövissel bir.

272. Bal kezében: tűzkő (Jaspis); egy egészen elrozsdásodott aczélnak töredékei s hosszú vaskés. A medenczecsonton vascsat.

273. Felnőtt csontváza sírmelléklet nélkül.

274. Jobb kezében 22 ctm. hosszú vaskés.

275. Gyermekecsontváz sírmelléklet nélkül.

276. Fültövein egy-egy síma bronzkarika.

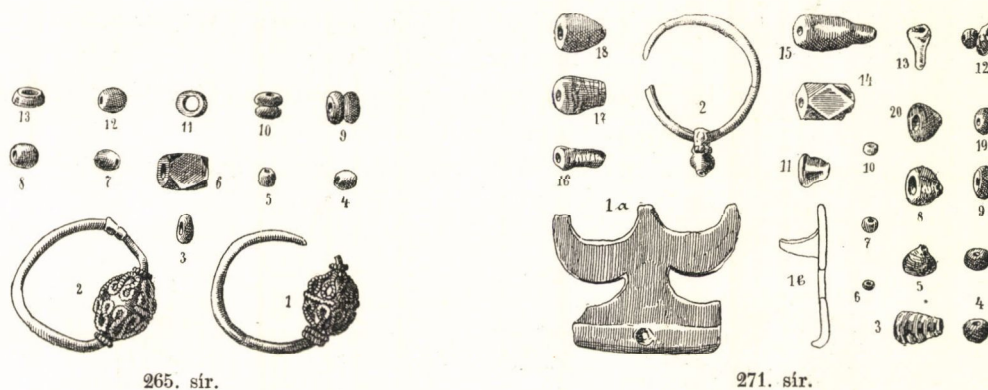
277. Gyermekesontváz, nyakán tarka üveggyöngyök.

278. Gyermekesontváz, sírmelléklet nélkül.

279. Nyakán picziny vasláncz s mogyorónál nagyobb üveggyöngyök, melyek igen tarka betéttel és dúdorokkal díszítettek (1—7).

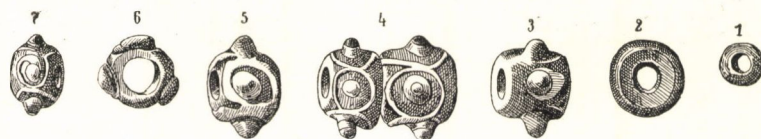
280. Felnőtt csontváz sírmelléklet nélkül.

281. Feje hátsó részén vasrozsdának s zöld patinának nyoma látszott, de csak néhány apró, elrozsdásodott vasdarabot találtunk ott. Jobb kezében 27 ctm. hosszú vaskés volt.

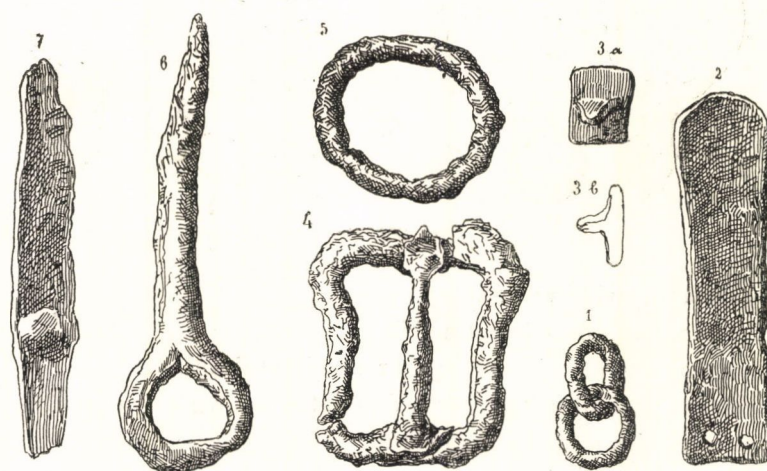

265. sír.

271. sír.

279. sír.

284. sír.

282. Bal kezében aczél és tűzkő (silex), a medenczecsonton egy nagy vaskarika és két vascsat.

283. A medenczecsonton elrozsdásodott vasdarab durva vászonnyomattal.

284. A medenczecsonton nagy vascsat (4), s hátsó részen tövissel ellátott négyszögű vaslemez (3. a, b). Két felső lábszára között: karikafejjel ellátott nagy vasszeg (6); különböző nagyságú s egymásba kapcsolt vaskarikák (1 és 5); picziny vaskés (7): és egy vashól készült, tövénél kétszeresen átlukasztott nagy szíjvég (2).

285. Egyik fültövén egyszerű bronz fülbevaló s nyakán néhány üveggyöngy.

286. 257 cm. mély sírban clesnél nagyobb csontváz fej nélkül találtatott. A megbolygatásnak eshetősége ki van zárva. Medenczezsontján vascsatnak töredéke s jobb kezében vaskés.

287. Erősen tátott szájú csontváz. A medenczezsonton vascsat, bronzkorong a közepén gombos szeggel, néhány ezüst lemezből készült szíjvégnek töredéke. Jobb kezénél nagy vaskarika és vaskés.

288. Egyik fültövén picziny síma bronzkarika. A medenczezsonton két vascsat. Jobb kezénél vaskarika és picziny vaskés.

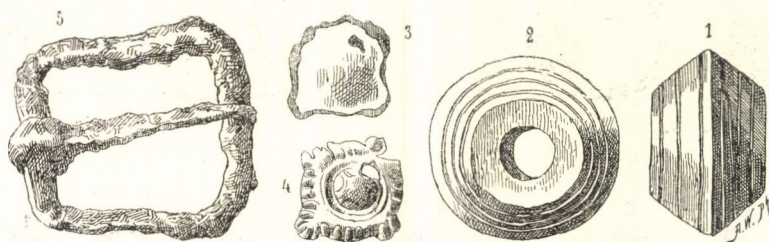
289. A csontvázak irányításában ez volt a legelső kivételes eset. Ez ugyanis megfordítva feküdt, fejjel keletnek, lábbal nyugotnak. Fültöve patinától zöldre festett ugyan, de nem találtuk a függőjét. Medenczezsontján vascsat, s egy picziny köpüből folytatódó csavarmenetes vaspálcza találtatott.

290. Nyakán néhány üvegyöngy s medenczezsontján vascsat.

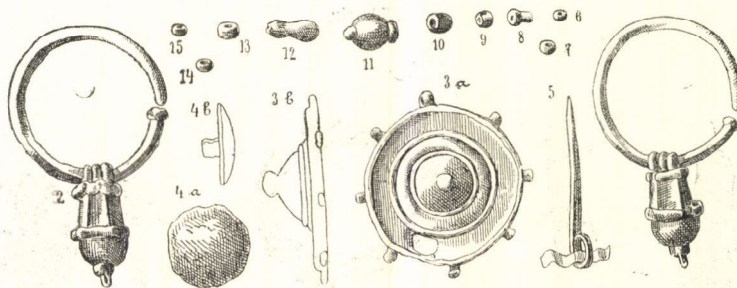
291. Gyermekesontváz. Egyik fültövén síma bronz karika, nyakán üvegyöngyök s kis vaskarika.

292. Igen picziny gyermekesontváz sírmelléklet nélkül.

293. Fültövén síma bronz karikák, melyekre belül üres bronz golyók erősítették. Bal kezében vaskarika és kis kés.

301. sír.

304. sír.

294. Jobb kezében picziny vaskés.

295. Gyermekesontváz sírmelléklet nélkül.

296. Gyermekesontváz két picziny síma bronz fülbevalóval.

297. Medenczezsont körül néhány elrozsdásodott vasdarab s egy kis tűzkő.

298. Felnőtt csontváza sírmelléklet nélkül.

299. A sír alja tele volt apró széndarabokkal s hamúval. A medenczezsont bal felén vascsat s egy bronz pityke.

300. Gyermekesontváz sírmelléklet nélkül.

301. A fej körül: négy négyszögű ezüst lemez (3, 4), kettő-kettő illik össze a felső csinosan trébelt, az alsó lapos. A medenczezsonton nagy vascsat (5); párhuzamos karczolatokkal díszített agyaggyöngy (1, 2).

302. A medenczezsont jobb és bal szárnyán egy-egy nagy vascsat, jobb kezénél hosszú vaskés.

303. Felnőtt csontváza sírmelléklet nélkül.

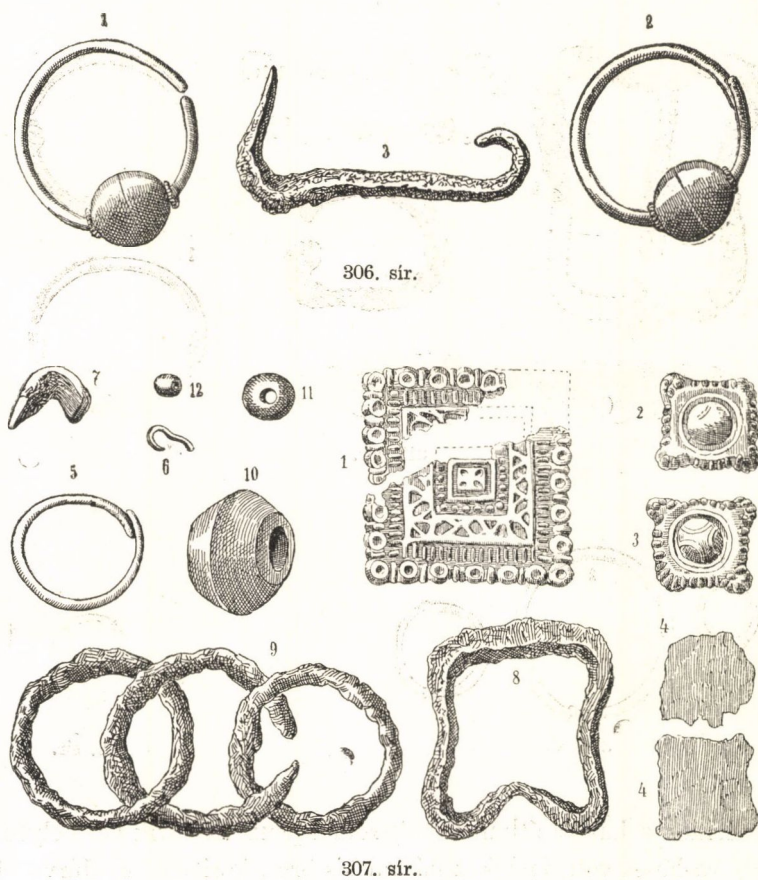
304. Fültövein két egészen ép, nagy fülbevaló (5). Mindegyikről bronz tubusba félig rejtett nagy üvegyöngy lóg le. Nyakánál üvegyöngyök (6—14) között: egy bronztű (5), melynek felső fülébe egy kis

bronzlemez kapaszkodik, s kúp alakú bronztárgy (3. *a, b*), mely szélein elhelyezett nyolecz picziny bütyökkel, három kidomborodó körrel s tetején egy kis gombbal ékített, egyik oldalán pedig átlukasztott. Valószínűleg ez utóbbi tárgyhöz tartozik a tű is. A medenczecsonton egy tövissel ellátott bronz pityke találatott (4. *a, b*).

305. Barna gyönggyel ellátott két bronz fülbevaló.

306. Öreg egyénnek csontváza. Összesen csak 6 foga volt hátul, a többi foghelyek már benőttek. Feje hátsó részén, az «os occipitis»-en egyik végén füllel ellátott vaskampó (3), mely valószínűleg a fejdísznek megerősítésére szolgált. Jobb és bal fültövén mogyoró nagyságú golyókkal ellátott nagy ezüst fülbevaló (1, 2).

307. E csontváznak feje fölött, körülbelül 10 ctméternyi magasságban egy 4 ctm. átmérőjű, s ritka szép motivumokkal trébelt négyszögű bronzlemez találatott (1). A fejtől jobbra és balra 9 ctm.

távolságban, de a fejjel egy színvonalban egy-egy nem egészen 2 ctm. átmérőjű négyszögű bronz-ékítmény volt, melyek alul egy lapos s felül egy domború trébelt lemezből állottak (2, 3, 4). Ugyanílyenek már a 301. számú sírban találtattak. Kétségtelen, hogy e bronzlemezek süvegnek ékítményeihez tartoztak. Nyakán néhány üvegyöngy (11—12) s egyik fültövénél bronz fülönfüggő (6). A medenczecsonton vasesat (8), balkezében picziny orsó-gomb (10) s öt különböző nagyságú egymásba kapcsolt vaskarikából álló láncz (9).

308. Jobb kezénél: egy félgömb alakú, átlukasztott, gerezdes üvegyöngy; egy kis vaskarika s egy 8 alakúan hajlított vaskampó.

309. Egyik fültövén síma bronzkarika s egy üvegyöngy.

310. Egyik fültövén kúp alakban elhelyezett négy gömbbel díszített kis ezüst függő.

311. Egyik fültövén síma bronzkarika.

312. A medenczecsonton vaskarika vascsat. Lábánál dúrva fekete kis agyagedény.

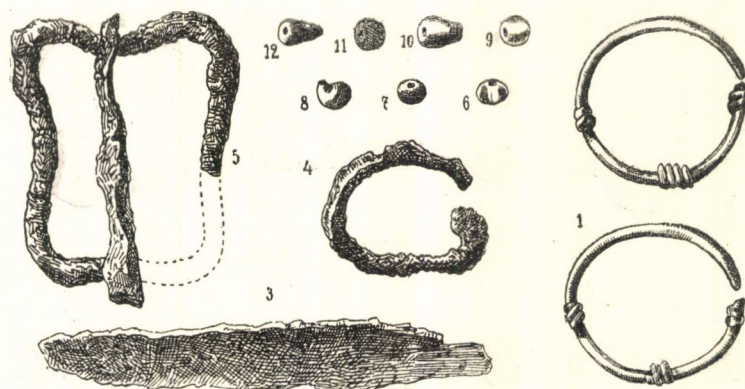
313. Egyik fültövén üveggyöngyös csüngővel ellátott bronz fülbevaló, másik fültövén picziny, sima bronzkarika. Nyakánál picziny vasláncnak két darabja. Lábánál agyagedény.

314. Nyakánál néhány tarka picziny üveggyöngy; egyik fültövén sima bronzkarika; mellén picziny vaslánc és három négyszögű sima ezüst lemez. Medenczecsontjánál két sima ezüstlemezről készült szíjvég.

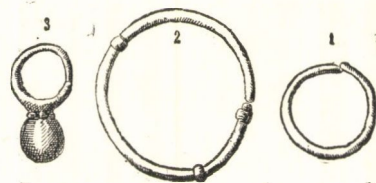
315. Jobb kezénél két, egymásba kapaszkodó vaskarika, vaskés, s egy vassodronyból csavart karikának töredéke.

316. Picziny gyermekesontváz sírmelléklet nélkül.

317. Fültövein, pontozott hosszú hengerrel ékített, két bronz fülbevaló. Nyakán különböző nagyságú üveggyöngy, ezek között van ismét egy igen szépen irisáló üvegdarab, mely picziny edénynek belül üres vastag pereme volt. Ilyent találtunk már a 105. számú sírban. E gyöngyök között volt még

318. sír.

319. sír.

320. sír.

egy átlukasztott bronzlemez s három átlukasztott római pénz, az egyik két helyen volt átlukasztva. Bal kezénél egy picziny vaslánc volt, melyhez három kis bronzkarika s egy dúrva vászondarab rozsdásodott; ugyanitt találtunk még nagyobb vaskarikának néhány darabját, egy kis vaskést s a medenczecsont bal szárnyán egy vascsatot.

318. Fültövein két egészen egyenlő nagy bronzfüggő (1, 2), melyek karikája három oldalon sodronytekercsesel ékített; nyakán néhány üveggyöngy (6—12); a medenczecsont bal felén nagy vascsat (5); bal kezében kis vaskarika (4) és kis vaskés (3).

319. Feje körül két egyenlőtlen alakú és nagyságú bronz fülbevaló (3) s egy sima zárt bronzkarika (1). Az egyik függő picziny s üveggyöngyös csüngővel ékített, a másik négyszer akkora karika (2), mely három oldalon bütyökkel bir. Bal kezénél vascsat és vaskésnek nagyon elrozsdásodott darabkái.

320. Egyik fülén kis bronzfüggő (ábra), mely egy csoportban elhelyezett három kis golyóval ékített.

321. A medenczecsonton vascsat s jobb kezében vaskés.

322. Teljesen fogatlan öreg, sírmelléklet nélkül.

323. A medenczecsont jobb és bal szárnyán egy-egy vascsat; jobb kezében aczél gyanánt használt egyenes vasdarab s rozsdafoltos tűzkő (silex); bal kezében 20 ctm. hosszú vaskés.

324. A medenczecsonton vascsat, jobbában vaskés.

325. Fogatlan öreg. Fültövein két kis bronzfüggő, melyek üveggyöngyös csüngővel ékítvék; bal kezénél nagy vaskarika; a medenczecsonton vascsat.

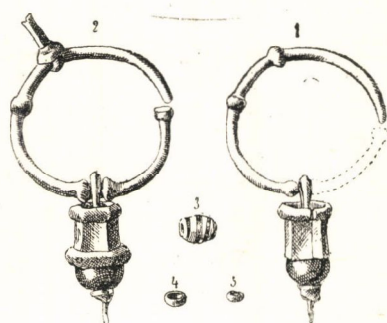
326. Fültövein, két egyenlőtlen nagyságú, sima bronzkarika.

327. Fogatlan öreg csontváza, a medenczecsonton vascsattal.

328. Öreg egyén, hátulsó fogai hiányoznak. A medenczecsonton vascsat; jobbában 19 ctm. hosszú vaskés; hátának végén a farcsontnál egy másik, csak 8 ctm. hosszú vaskés.

329. Fültövein két nagy nyitott bronzkarika, melyeken eredetileg bronz csüngő volt, de az már elveszett; a medenczecsonton vascsat; bal kezénél agyagból égetett orsógomb, vaskarika és kis vaskés.

330. Egyik fültövén sima bronzkarika. Jobb kezénél vaskarika, vaskés s két, színes betéttel

331. sír.

335. sír.

díszített nagy üveggyöngy, melyek 16 ctméternyi távolságban feküdtek egymástól s az egyikben vaspálczának rozsdája maradt.

331. Feje körül két nagy bronz fülbevaló (1, 2), melyeken pántokkal erősített bronzhengerekbe nagy üveggyöngyök erősítettek. E nagy csüngővel ellentett felső részre is volt ékítmény erősítve. Nyakánál sárga üvegpasztából készült néhány kis gyöngyszem találtatott (3—5).

332. Fogatlan öreg egyénnek csontváza sírmelléklet nélkül.

333. Picziny gyermeknek korhadt csontváza sírmelléklet nélkül.

334. A medenczecsont mindkét szárnyán egy-egy vascsat s jobb kezében 22 ctm. hosszú vaskés.

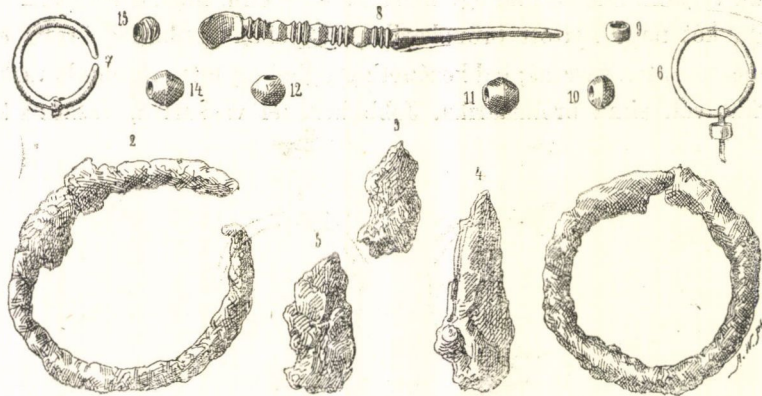
335. A fej mindkét oldalán egy-egy igen csinos bronz függő (1, 2). E függők négy ellentett oldalon csillag alakú karikával, s azonfelül üveggyöngyös csüngővel díszítettek, az alsó csüngő a karikán kívül és belül nyúlik. A nyak körül különféle alakú és színű üveggyöngyök találtattak (3—14). A dinnyemag alakú gyöngyök bronz csöveiben a lenfonál még jól conserválódott (11, 12).

336. Bal kezénél, fokozatosan mindinkább kisebbedő s egymásba kapcsolt nyolcz vaskarikából álló láncz, mely a bal felső lábszárral párhuzamosan nyúlott; ugyanott volt egy picziny vaskés, a medenczecsonton vascsat, s lába végén agyagedény.

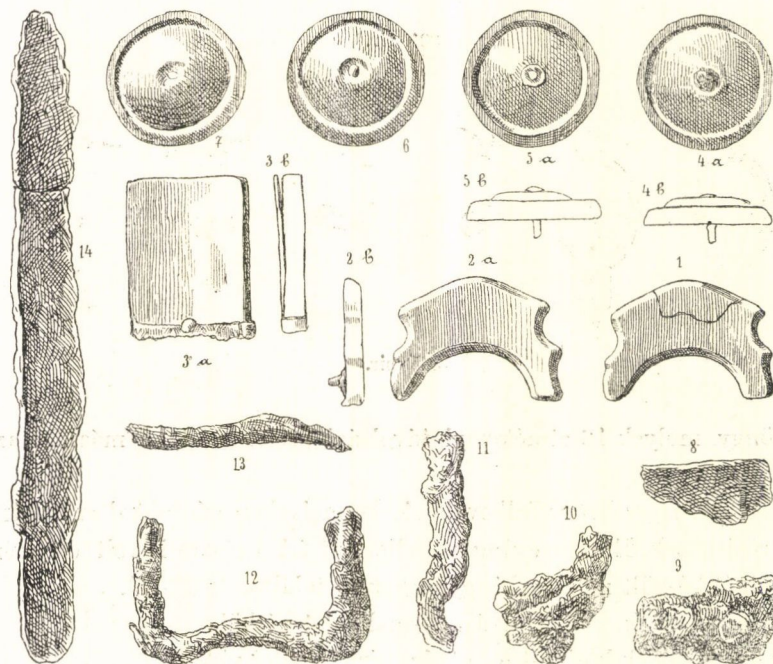
337. Lába végénél hullámvonallal díszített agyagedény.

338. Két lábfeje között porladozó agyagedény.

339. Női csontváz. Fejének mindkét oldalán, üvegyöngyös csüngőkkel ékített picziny bronzfüggők (6, 7); nyakán néhány üvegyöngy (9—15), ezek egyike kagylóból készült. A nyak alatti részen a mell közepén, a kulcsesontok tövében, melyek a patinától zöldre is festettek, egy bronzból készült 7·3 ctm. hosszú rovátkolt stylust (8) találtunk. Első pillanatra azt hittem, hogy e nő nem ismerve ez aquirált tárgynak eredeti rendeltetését, tű gyanánt használta. De ez ki van zárva azért, mert a stylusnak hegyes vége csak 2·5 ctm. hosszúságban sima és gömbölyű, a többi része azonban jóval vastagabb, négyszögű és

339. sír.

345. sír. A.

rovátkolt, úgy, hogy tű gyanánt nem lehetett azt használni. Jobb kezénél két vaskarikát s egy picziny vaskést (4), lába végénél pedig párhuzamos karczolatokkal diszített, korongon készült edényt találtunk.

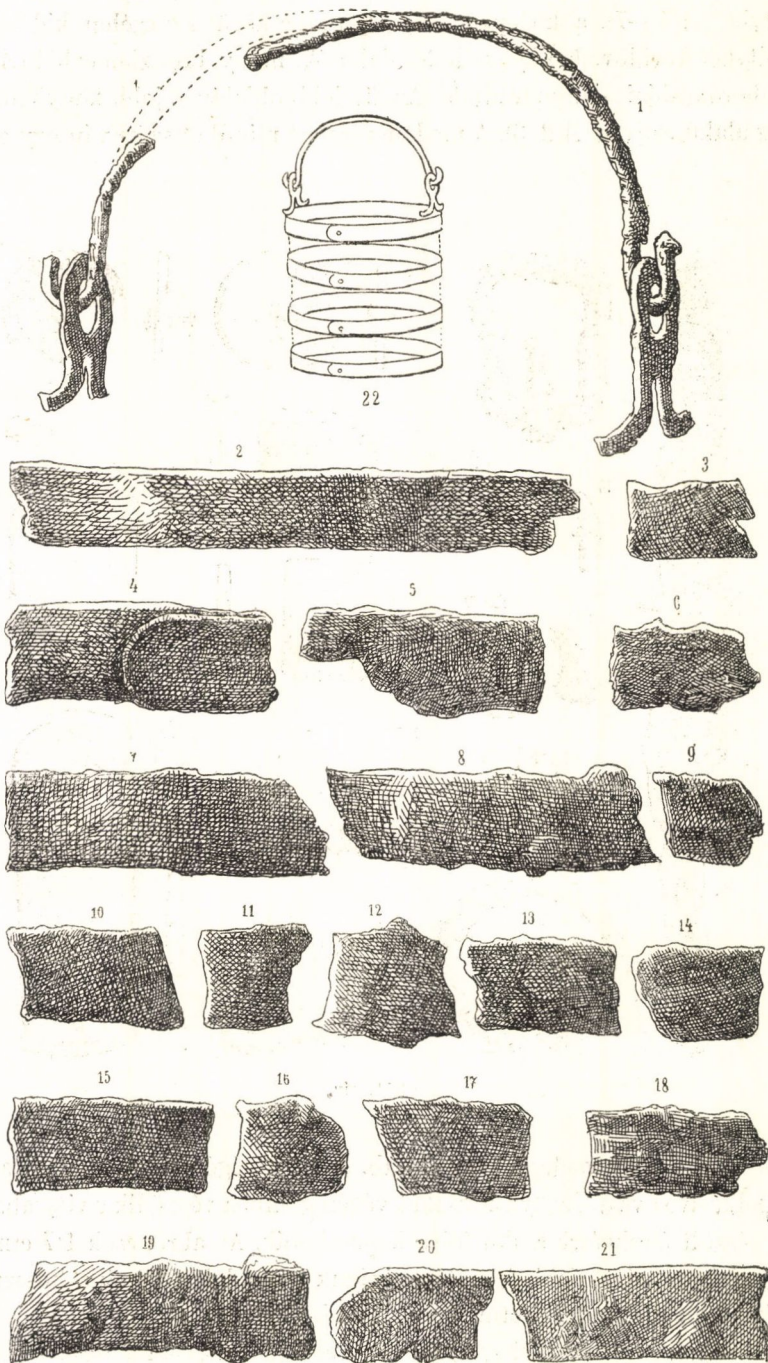
Miután fontosnak tartom, kétséget kizárólag constatalni azt, hogy női vagy férfi csontvázak s minő csontok mellett fordulnak elő e stylusok — a lelethez csatoltam e csontváznak koponyáját s a stylus patinájától zöldre festett kulcsesontokat.

340. Fiatal egyénnek rendkívül korhadt csontváza sírmelléklet nélkül.

341. Jobb karjánál, fekete színű üveggkarperecznek töredéke; a medenczecsonton nagy vascsat;

jobb kezénél vaskés és egy fülre hajlított s mindkét végén laposra kovácsolt vasdarab, mely talán a kés fahüvelyének füle volt.

342. Nyakánál apró tarka üvegyöngyök s kis vas darabkák; bal kezében vaskés és agyagból égetett orsógomb; lábánál, de nem a csontokon, hanem azok fölött körülbelül egy tenyérynyi magas-

345. sír. B.

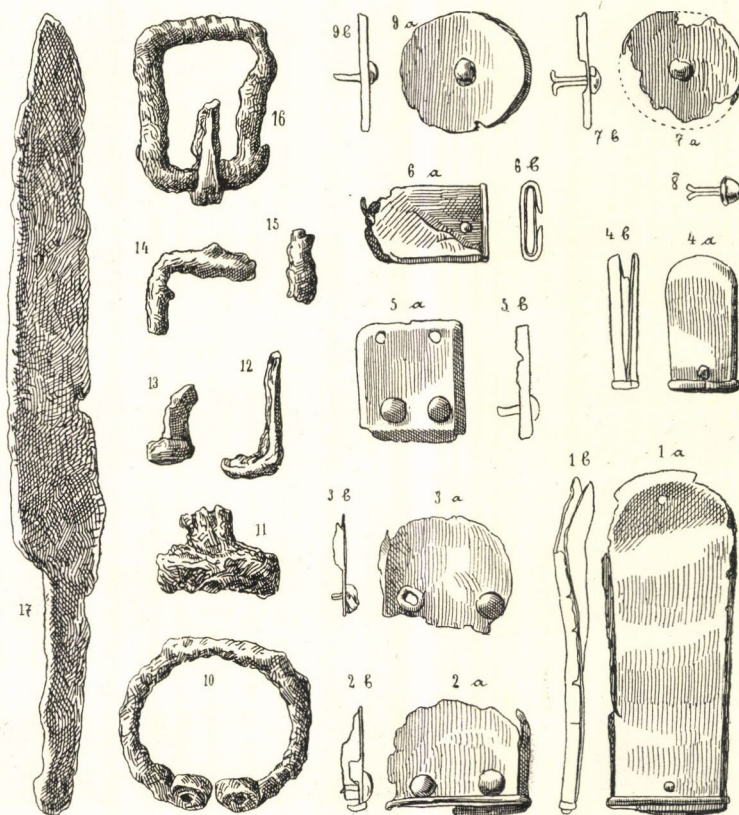
ságban egy bronzból készült, kereszt alakú s három gombbal díszített «Armbrust» név alatt ismert római fibula. Alsó lábszáránál de már a csontokon: bronzból készült, doromb alakú csatnak karika, hosszénegyszög alakú s kivágott nyújtványnyal. A vasnyelv hiányzott ugyan belőle, de a nyelv tövének helyén csekély vasroszda tapad a karikához. A nyújtványnak töve két kis dűdorral ékített, alsó felén

pedig vászondarab tapad. Ugyane helyen találtunk még egy, három gombbal díszített nagy vaskarikát; nagyon picziny vaskarikából álló lánczot, melyhez egyenes vaspálcza rozsdásodott; rozsdá között megmaradt fapálczának sejtjeit. A lábfejnek végén szabad kézzel idomított henger alakú edényke állott.

343. Gyermekcsontváz sírmelléklet nélkül.

344. Felnőtt csontváza, a medenczecsonton nagy lapos vaskarikával.

345. Öregnek csontváza. Elöl csak 7 foga volt, a többi foghelyek már benőttek. Az öv körül 6 egyenlő bronzpityke (A 4—7), a közepén szeggel, a szeg körül s a szélén kidomborodó körrel ékítve. Az öv közepén a pitykét körülövező két félhold alakú ékítmény bronzlemezből (A 1, 2), melynek hátsó részében az övnek bőrdarabjai fennmaradtak. Az öv jobb oldalán a jobb könyöknél, két bronzlemezből álló, hosszényszög alakú szíjvég (A 2, 3). A medenczecsont mindkét szárnyán egy-egy vascsat (A 9—13).

351. sír.

Bal kezében vaskés (A 14) s egy vastagabb vasdarab. A lába végénél vasabroncsos s vasfogantyús fabödőny (B 1—22). A félköríves vasfogantyú mindkét végén gombba végződik s visszahajlított kampót képez. A fogantyú vasból készült fecskefark alakú fülbe kapaszkodik. Az abroncsok 1·7 ctm. szélesek.

346. Öregnek csontváza. Jobb felső lábszárának bal oldalán 18 ctm. hosszú vaskés.

347. Bal kezében picziny (7·6 ctm. hosszú) vaskés.

348. A medenczecsont mindkét szárnyán egy-egy vascsat, bal kezében széles pengéjű vaskés.

349. Öregnek csontváza a fej mindkét oldalán egy-egy sima bronzkarikával.

350. Öregnek csontváza, bal fülén nagy bronz fülönfüggővel.

351. Az öv körül: négy sima ezüst pityke (7, 9), közepén hólyagos szeggel; egy négyszögű ezüst lemez, négy sarkán szeggel (5); két (2 ctm. hosszú s 2·4 ctm. széles) félköríves ezüst szíjvég (2, 3), nyitott végén pánttal és két szeggel; két (2·5 ctm. hosszú s 1·5 ctm. széles) hosszukás ezüst szíjvég (4, 6), nyitott végén pánttal és egy szeggel. Jobb kezében nyitott vaskarika (10), melynek egyik vége visszahajlítva fület

képez, másik vége gomba végződik; egy, hullámvonalas betéttel díszített nagy üveggyöngy; vaskés (17) s valamivel lejjebb a (7 ctm. hosszú s 2·5 ctm. széles) nagy ezüst szíjvég (1). A medenczecsonton két vascsat (12—16).

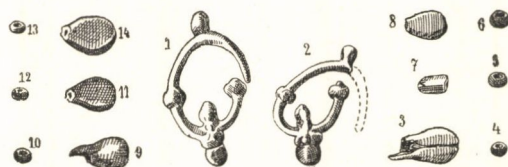
352. Öregnek csontváza 5 darab négyszögű övdíszszel (1—5), melyeknek minden oldala két félkörívre s azok között szögre van kivágva, mind a négy sarkon szegekkel vannak ellátva s azonfelül még a középén is átlukasztottak. Lábánál agyagedény.

353. A medenczecsont mellett egy füllel ellátott vasszeg, melybe csavarmenetesen díszített nagy vaskarika van kapcsolva.

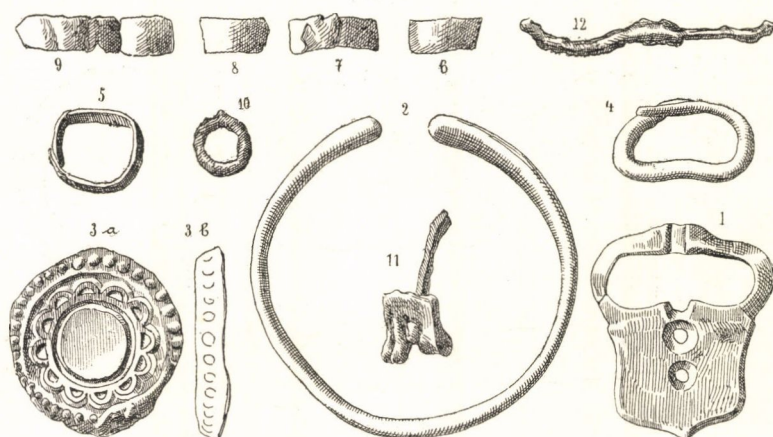
354. és 355. Anya jobb karján tartva mellén keresztül fektetett picziny gyermekét. Az anya fejének mindkét oldalán bronzból öntött, két masszív fülbevaló (1, 2), melyek négy oldalon csillag alakú

352. sír.

354. sír.

356. sír.

bütyökkel s felül és alul csüngőkkel ékítvék azon különbséggel, hogy a többi ugyanilyen alakú ékítványok külön készítve erősítették a karikához, míg e függőknél minden, még a csüngők gyöngyei is masszív öntés által utánoztattak. Az anya jobb karjának könyökénél találtuk a gyermeknek üveggyöngyökből álló nyakékszerét (3—14).

356. Mellén ismeretlen rendeltetésű vas-eszköz, nagyon picziny vaskarika és egy 3 ctm. átmérőjű trébelt aranyozott ezüst korong, melyen a középső tojásdad alakú mezőt kör és félkörökből alakított koszorú veszi körül, szélét pedig gyöngysor utánzat szegélyzi. Jobb karján, végein vastagodó, nyitott karperecz bronzból, melynek egész felületére dúrva vászon tapad s egy tojásdad alakúan hajlított bronzkarika van bele kapcsolva. Jobb és bal kezének ujján, sima bronzlemezből összehajlított gyűrű. A medenczecsonton, bronzból öntött csat, kétszeresen átlukasztott paizs alakú nyújtványnyal.

357. Gyermekcsontváz. Nyakánál egy üveggyöngy és magnemű; jobb kezében kis vaskarika és kis vaskés.

358. A medenczecsonton nagy vaskarika s egy vaslemezről készült szíjvégnék töredéke.

359. Bal kezében három nagy vaskarikából álló láncz s egy II. Constantius-féle római pénz.

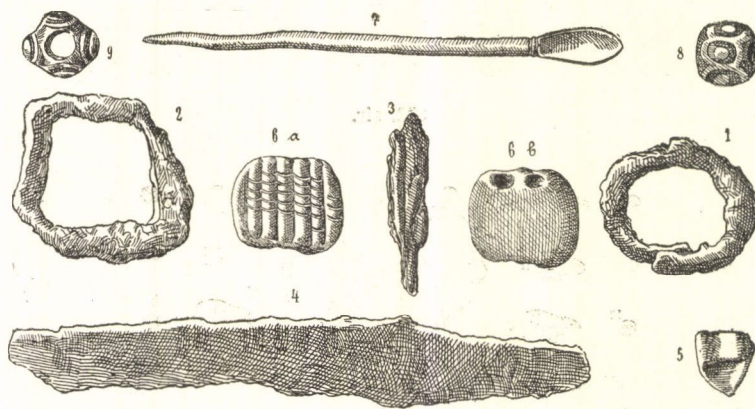
360. Jobb kezében nagy vaskés; a medenczecsonton vascsat.

361. A fej mindkét oldalán gyöngycsüngős bronzfüggő; bal kezében agyagból égetett orsógomb.

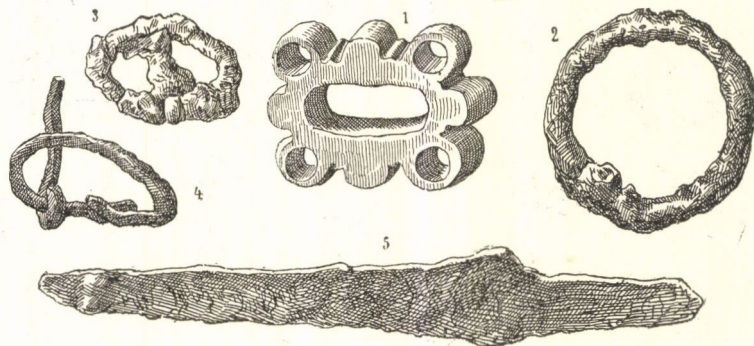
362. Gyermekcsontváz, a fej mindkét oldalán üveggyöngyös csüngővel ékített bronz függő- s a nyakán üveggyöngyökkel.

363. A fej mindkét oldalán üveggyöngyös csüngővel ellátott nagy bronz fülbevaló; jobb kezében s a medenczén egy-egy vaskés.

364. A fej mindkét oldalán két egyenlő bronz függő, melyek mindegyikén a karika végén és

366. sír.

367. sír.

annak ellentett zárt oldalán bütyök, a karika felső részén egyszerű, alsó részén pedig kettős (a karikán kívül és belül nyúló) üveggyöngyös csüngő van erősítve. Nyakán különféle színű s alakú sok üveggyöngy.

365. Felnőttnek egészen ép csontváza sírmelléklet nélkül.

366. Nyakánál: színes betéttel díszített két nagy üveggyöngy (8, 9) és egy fekete színű üvegből készült s hosszában kétszer átlukasztott (1·7 ctm. hosszú s 2 ctm. széles) gyöngyfűzértartó (6, a, b), melynek felülete vízszintesen egymás alatt elhelyezett 7 sodrott fonálnak utánzatát tünteti fel. Jobb kezében vaskarika (1), vaskés (4), s a kés hüvelyéhez tartozó bronz pánt (5). A medenczecsont közepén vascsat (2). A medenczecsont bal szárnyán egy 9·5 ctm. hosszú sima bronz stylus (7), melynek összes díszítése a kanál alakú vakaró alatt alkalmazott három, körbenfutó vonalból áll. A csontváz nemének s a stylus fekvési helyének constatalására mellékelve van a lelethez a csontváz feje s a stylus patinájától zöldre festett medenczecsontja.

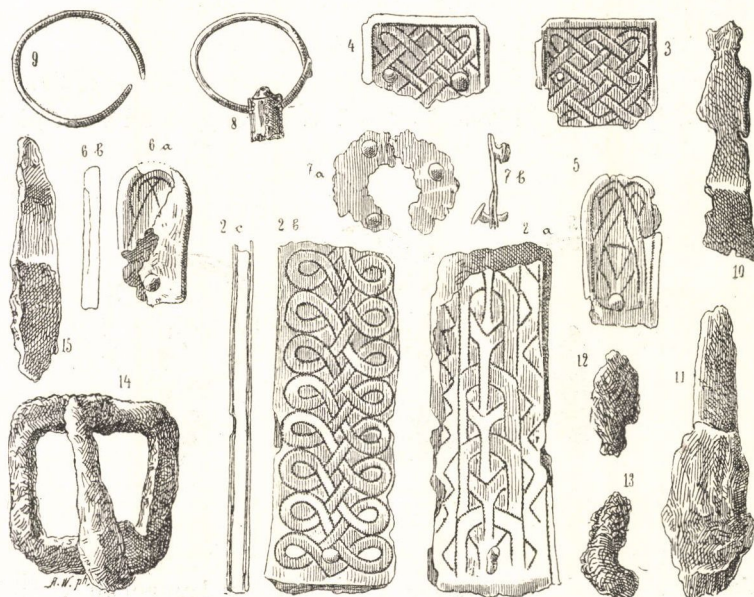
367. Jobb kezében vaskarika (2), melyhez kis kampó rozsdásodott, vaskés (5), s a kés nyeléhez vagy hüvelyéhez tartozó, gipsz massából (4 ctm. hosszú, 3 ctm. széles, 1·4 ctm. vastag) díszítési tárgy (1). Ez utóbbi tárgy a közepén tojásdad alakúan van kivágva s ebbe illett a kés fahüvelye vagy fanyele. Négy sarkán átlukasztott körökkel s azok között félköríves nyújtványokkal bír. Egyik oldalán rozsdafoltot mutat. Ugyanilyen ornamentumot tüntetnek fel e 352-ik sírban talált ezüst övdíszek, azon különbséggel, hogy ott a körök közötti nyújtványok nem félkörívesek, hanem szögletesek. A medenczecsont jobb és bal szárnyán egy-egy kis vascsat (3, 4).

368. Gyermekcsontváz, nyakán sárga színű üvegpasztából készült, néhány porladozó apró gyöngygyel.

369. Fogatlan öregnek csontváza sírmelléklet nélkül.

370. Egyik ujjja patinától zöldre festett, de a gyűrű egészen elporladt. A medenczecsonton vascsat.

371. E sírűregben az egész test körül, de főleg a fej körül apró szén darabkákat s hamút találtam, melyek a szemüregbe is behatoltak a nélkül, hogy a csontokon az égésnek legcsekélyebb nyoma

373. sír.

látszanék. Egyik fültövén üvegyöngyös csüngővel ellátott bronz fülbevaló. Jobb vállcsontján vascsat. Bal kezében 17 ctm. hosszú vaskés.

372. Felnőtt csontváza sírmelléklet nélkül.

373. Fejének mindkét oldalán egy-egy ezüst függő (8, 9). Az egyik függőn a gyöngy befogadására készült ezüst tubus aranyozott s gyöngysort utánzó rendkívül apró pontokkal díszített, maga a gyöngy hiányzik belőle. A másik függő ugyanilyen volt, de hiányzik róla a tubus is. A medenczecsont körül: egy kerek, a közepén kivágott s három szeggel ellátott ezüstlemez (7. a, b); 3 darab négyszögű ezüst övdísz két-két szeggel s derékszög alatt vont szíjfónásos motivummal díszítve (hátsó részében a szíj még conserválódott) (3, 4); 3 darab (3 ctm. hosszú s 1·5 ctm. széles) ezüst szíjvég, melyek egy szíjfónásos motivummal díszített s egy sima ezüst lemezből készültek (5, 6). Bal karjánál egy (7 ctm. hosszú s 2·4 ctm. széles) ezüst szíjvég (2 a, b, c). Az egyik lemez 5 alakban vont szíjfónásos motivummal díszített. A másik lemeznek nagyon különös motívuma van, ugyanis: hosszában hatszorosan vonalzott, mindkét szélén zigzag vonal húzódik végig, a közepén pedig egyenes törzsből jobbra balra ágazó vonalakat s azok fölött lefelé konyult íveket találunk. A két lemezt, a szélein körül húzódó vékony lemez-foglat s felül egy szeg tartja össze. A medenczecsonton két vascsat (14) s bal kezében vaskarika (13) és vaskés (15) találtatott.

374. Jobb felső lábszáránál vaskarika és vascsat, a bal felső lábszárnak jobb oldalán (16·5 ctm. hosszú) széles pengéjű erős vaskés.

375. Két és fél méter mélységben, jól conservált csontváz sírmelléklet nélkül.

376. A medenczecsonton vascsat; bal kezében egy 24·5 ctm. hosszú vaskés.

377. Igen mélyen fekvő, jól conservált csontváz sírmelléklet nélkül.

378. Egyik fültövén sima ezüst fülbevaló s nyakánál picziny tarka üveggyöngyök.

379. Jobb kezében: aczél, tűzkő, vaskés.

380. Egyik fültövén sima bronz függő; nyakán üveggyöngyök; a medenczecsonton vascsat.

381. A medenczén vascsat, jobb kezében kis vaskés.

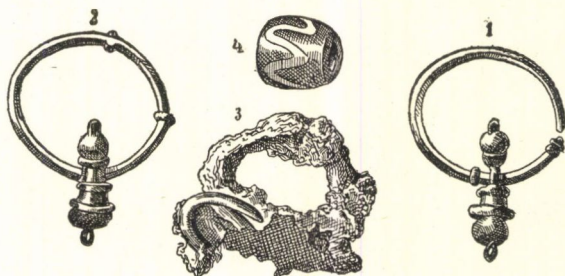
382. Egyik fültövén üveggyöngygyel ékített picziny bronz függő, a másik fültövén jóval nagyobb sima bronzkarika.

383. Fogatlan öregnek csontváza sírmelléklet nélkül.

384. Fogatlan öreg. Egyik fültövén sima bronzkarika. Bal kezében egy 7·5 ctm. hosszú sima csontnyél, melynek egyik vasrozsdás végében vékony vassodrony tapad. Ugyanitt találtunk még két kis vassodrony darabkát, kése nem volt.

385. Fiatal egyénnek csontváza sírmelléklet nélkül.

386. E sírban az egész csontvázat hamú és apró széndarabok borították. Egyik fültövén üveggyöngyös bronzfüggő. Nyakánál különféle alakú s színű üveggyöngyök s három picziny bronz félgömb.

388. sír.

Jobb térdénél egy rakáson sok vaskarika, vastag vaslemez, egy kampóban végződő vastag vaspálca, melynek kampóján volt egy (hosszában 3 ctm. s szélességében 2·2 ctm. átmérőjű) bronzból öntött tojásdad alakú félgömb, a melyent a závodi sírmezőben ugyanilyen lánczokon ismételtén találtam. Rendeltetése eddig előttem ismeretlen.

387. Egészen fogatlan öreg. Medenczecsontján egy vascsat.

388. A fej mindkét oldalán egy-egy nagy bronzfüggő (1 és 2), a karikán kívül és belül nyúló üveggyöngyös csüngővel. A medenczecsont közepén nagyobb vaskarikán lógó kis bronzkarika (3), melyhez a vászondarab rozsdásodott.

389. Egyik fültövén picziny bronz függő, kúp alakban elhelyezett négy igen picziny gombbal. Nyakán dinnyemag alakú üveggyöngyök. A medenczecsonton vascsat. Bal felső lábszáránál két nagy vaskarika, összerozsdásodott vastömb; keskeny, hosszú vaskés s egy félkör alakban végződő tömör vaspálca. Lehetséges, hogy ez utóbbi darab a vaskésnek tömör nyele volt.

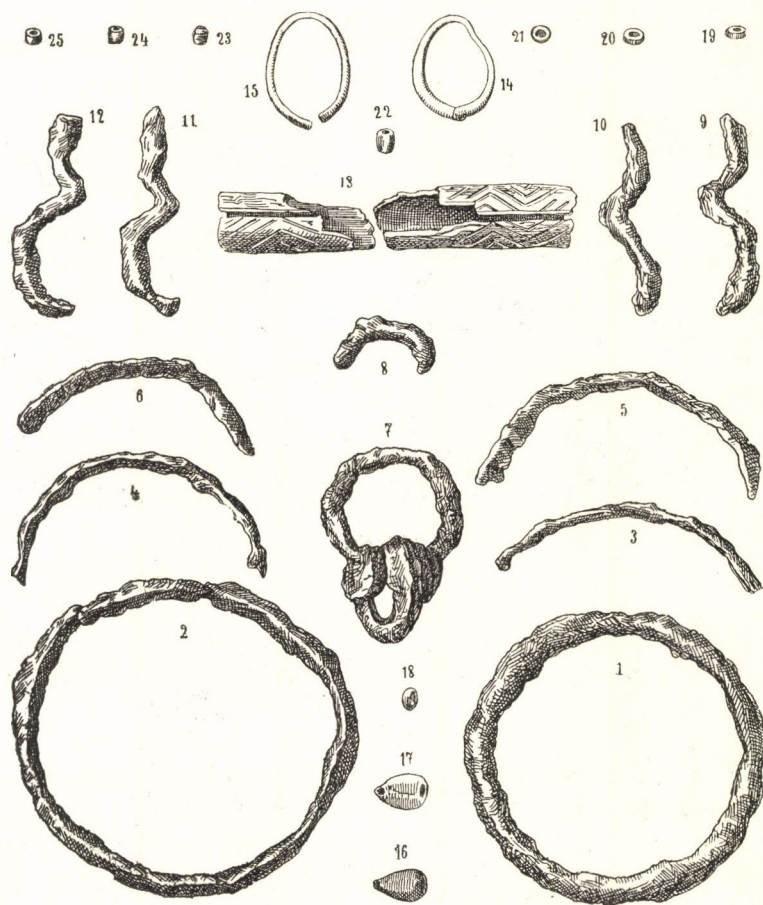
390. Feje mindkét oldalán egy-egy sima bronzkarika (14, 15). Nyakán üveggyöngyök (16—25). Mellén vörösre festett s zigzag vonalakkal ékített csontnyél (13) (kés nem volt mellette). Bal kezében négy egyenlő kettős vaskampó (9—12), melyeknek közepe szöget képez s mindkét vége felfelé konyúlt. Ugyanitt (a bal kéznél) volt nyolcz fokozatosan kisebb s egymásba kapcsolt vaskarikákból álló láncz (1—8).

391. Egyik fültövén bronzból készült 4 ctm. átmérőjű nagy fülönfüggő, melynek három oldalára ezüst sodrony csavartatott; a másik fültövén jóval kisebb (2·5 ctm. átmérőjű) sima bronz függő, a zárt oldalának közepén kis bütyökkel. A medenczecsont körül, alig felismerhető elrozsdásodott vasdarabok.

Van ezek között: vaskarika, egy másik karikába kapaszkodó széles vaspánt, kampós szegben végződő vaslemez.

392. A fej mindkét oldalán különböző nagyságú sima bronzkarika. Nyakánál egy kis bronz csövecske s szeggel ellátott bronzlemez darabja. Bal kezében, vízszintesen párhuzamos karczolatokkal díszített orsógomb s egy picziny (9·5 ctm. hosszú) vaskés.

393. A fej mindkét oldalán egy-egy picziny sima bronzkarika (4, 5). Nyakán, három átlyukasztott római pénz, két csinosan trébelt bronzlemez (1), picziny vaskarikák és 218 darab üvegyöngyből álló nyakékszer. A pénzek egyikén vasrozsda tapad, a másíknak lyukjában picziny üvegyöngy van. A sok apró vaskarika és vassodrony egészen összerozsdásodott, de ezek között igen sok gyöngy tapad. A gyöngyök

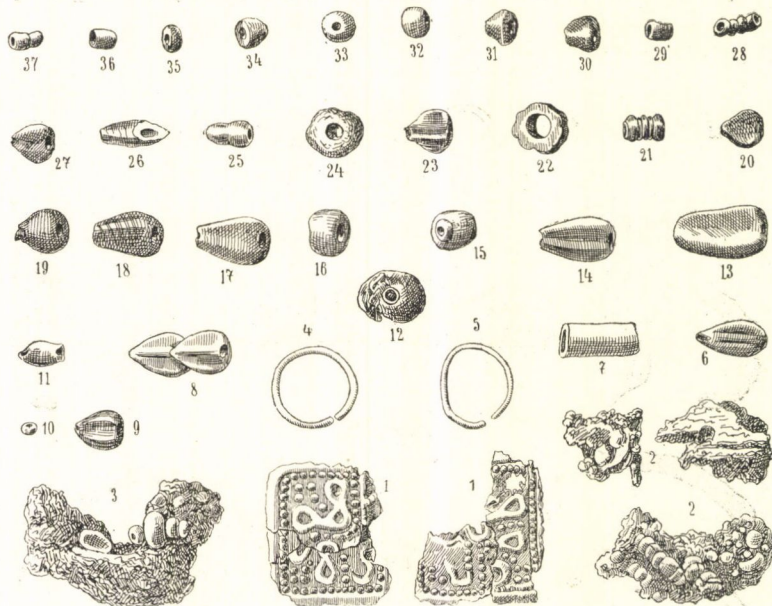
390. sír.

(6—37) igen nagy változatosságot mutatnak, de nagyobb részük dinnyemag alakú. Van közöttük mindenféle színű, üvegből, pasztából, csontból s ólomból készült. A 2·5 ctm. átmérőjű négyzetű bronzlemez (1) valószínűleg összetartozik, belső részét bőr töltötte ki s egy szintén megtalált picziny bronz fülön lógott mint amulette. Trébelt díszítése igen csinos. Szélein gyöngysor utánzattal szegélyezett s szintén gyöngysor utánzat osztja azt négy egyenlő mezőre, melyek mindegyikében pápaszem alakú motívumot s pontokat találunk.

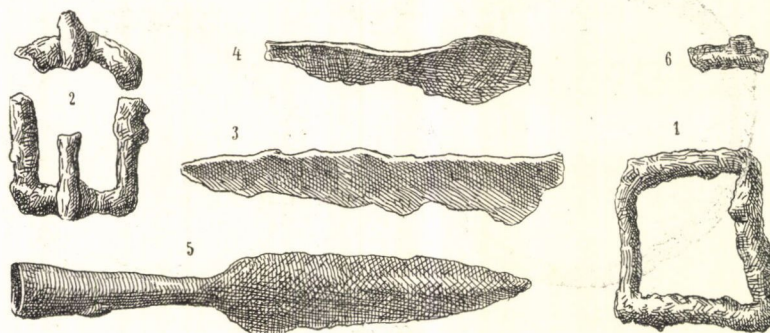
394. Jobb kezében 12·5 ctm. hosszú, s a közepén is csak 1 ctm. széles pengéjű vaskés (3), valamint egy egészen ép, köpös és kétélű nyílhegy (5). Alakja ugyanolyan mint a nagy lándzsái. Hossza 10 ctm., melyből köpüjére 4 ctm. esik. A medenczeconsonton két vascsat (1, 2), mindkettőhöz durva vászon darab rozsdásodott.

395. Felnőttnek jól conservált csontváza. Apró széndarabkák és hamú borítja egész arczát. Sírmelléklete nem volt.

396. Feltűnő nagyságú csontváz. A mellén nagy vasesat (5). Jobb kezében 6 ctm. átmérőjű vaskarika (6) és egy 9 ctm. hosszú vaskés (6), hüvelyéhez tartozó picziny vaspántjával (8). A medenczecsonton ismét egy vaskarika (7) s négy hólyagos szeggel díszített bronzkapocsnak egyik tagja (1. a, b), mely hátsó részén két átylukasztott nyújtvánnyal volt a szíjhoz erősítve. A medenczecsonton elöl és hátul egy-egy vasesat (3, 4).

393. sír.

394. sír.

397. Három méter mélységű sírban, fél ujjnyi vastagságban hamúval kevert szénréteg borította az egész csontvázat. A medenczecsont jobb és bal oldalán talált vasesatok képezték összes sírmellékletét.

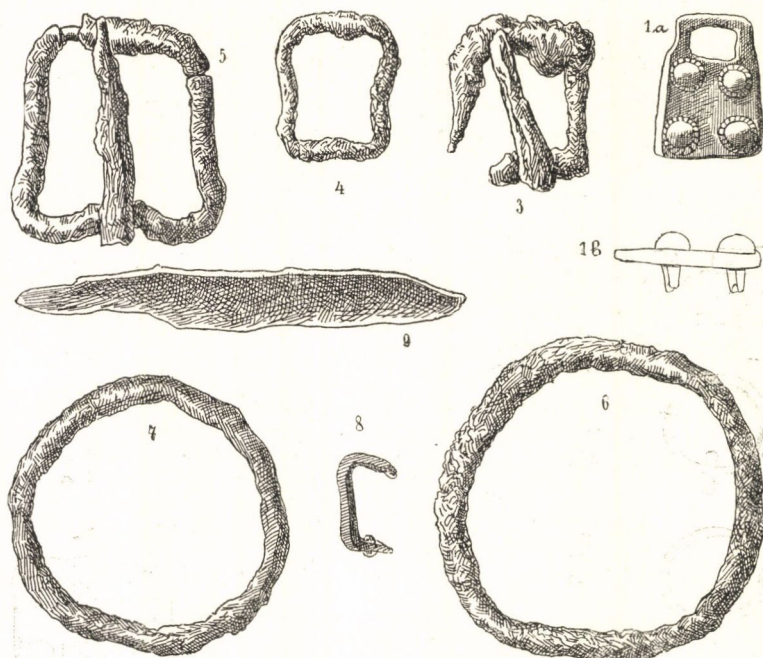
398. A medenczecsonton egészen elporladt vasesat töredéke.

399. Gyermekcsontváz. A fej mindkét oldalán egy-egy csinos bronzfüggő (1, 2), melyeknek egyik vége csavarmenetben hosszan nyúlik le. A medenczecsonton vasesat (4, 5, 6) s felismerhetlen elrozdásodott vasdarab (3).

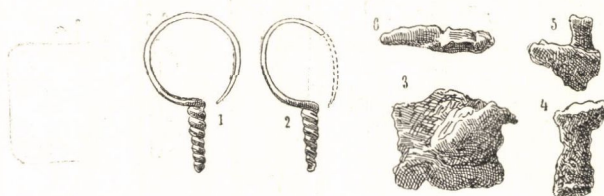
400. Nagyon picziny gyermeknek teljesen elkorhadt csontváza. A sírűregben ugyanis csontokat nem találtunk, de ott voltak a következő sírmellékletek: ép agyagedény (17); néhány elrozdásodott vasdarabka; különféle alakú üveggyöngyök (3, 5—16) s egész gyöngysort utánzó ólomöntvény (4); sima

bronzfüggő, melyről a csüngő dísz letörött (2); 3 vékony bronzsodronyból esavart 33 etm. hosszú sodronytekercs (1), mely mindkét végén füllel bír.

401. Gyermekcsontváz sírmelléklet nélkül.

396 sír.

399. sír.

400. sír.

402. Ismét gyermekcsontváz sírmelléklet nélkül.

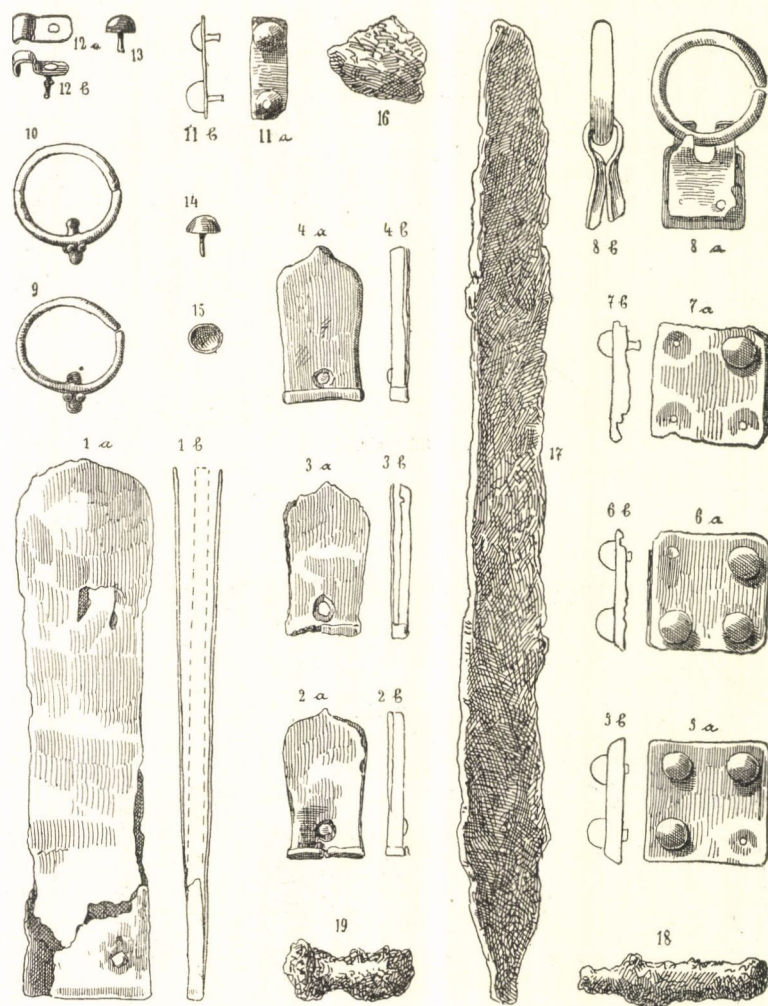
403. Jobb kezében vaskarika s erős vaskés.

404. Egyik fültövén sima bronzkarika, a másikon a karika fűrt alakban elhelyezett négy kis bronzgolyócskával ékített. Nyakán üveggyöngyök s egy átlukasztott római pénz.

405. Három méter mélységben fekvő jól conservált csontváz. Feje körül hamut és széndarabkákat találtunk, melyek még szájába is behatoltak. Habár a fején patinának zöld foltja látszik, nem találtunk mellette semmit.

406. Egyik fültövén sima bronzkarika; jobb kezénél vaskarika s vaskés: a medenczecsonton vascsatnak töredéke.

407. A fej körül hamúval kevert széndarabkák találtattak. Bal alsó karjának jobb oldalán (de nem a csontra fűzve) s ugyanúgy a jobb alsó karnak bal felén egy-egy nagy vaskarika. A medenczecsonton vascsat; bal felső lábszáránál 21 ctm. hosszú vaskés.

409. str.

408. A fej mindkét oldalán egy-egy sima bronzkarika s két kis bronzgolyócska.

409. A fej mindkét oldalán egy-egy aranyozott bronzfüggő (9, 10). A medenczecsont közepén vascsat (18, 19), s körülötte az öv díszítő 3 darab négyszögű, s négy hólyagos szegfejjel díszített ezüstlemez (5—7), valamint 3 darab (2·8 ctm. hosszú, s 1·5 ctm. széles), alul paizs alakban végződő ezüst szíjvég (2—4). A medenczecsont obb felén egy (2·3 ctm. átmérőjű) bronzkarika (8. a, b), mely egy (1·5 ctm. széles összehajlított s két hólyagos szeggel összetartott ezüst lemezbe van fűzve, s a karika másik oldalába, egy szeggel a szíjhoz erősített ezüstlemezéből készült kampó kapaszkodik. Ugyanitt feküdt még egy picziny hosszénégyszög alakú s két hólyagos fejű szeggel erősített ezüstlemez (11). Mindezen apró darabok egy övkapocsnak képezték részeit. A jobb felső lábszáránál, két sima ezüst lemezből készült, fával bélelt

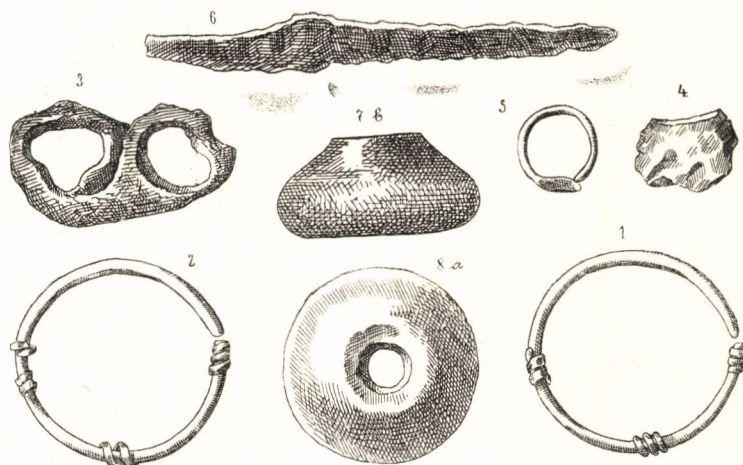
s felül két szeggel összetartott, 10·5 ctm. hosszú szíjvég feküdt (1). Bal kezénél 20 ctm. hosszú vaskés találtatott (17).

410. és 411. Közvetlenül egymás fölött fekvő két felnőttnek csontváza. Az alúl fekvőnek feje fejtetőre állítva találtatott. Valószínűleg a fölött fekvőnek hozzátemetkezése alkalmával lett e fej megbolygatva. Az alúl fekvőnek nem volt sirmelléklete. A felül fekvőnek jobb felső lábszáránál egy 19 ctm. hosszú vaskést találtunk.

412. A medenczecsont mindkét oldalán egy-egy vascsat. Bal kezénél egy 8 ctm. átmérőjű nagy vaskarika s egy 13 ctm. hosszú vaskés.

415. sír.

418. sír.

413. és 414. A felnőtt fejének mindkét oldalán egy-egy csinos nagy bronz fülbevaló. A fülbevalók egyik végén s ellentett zárt oldalán bütyökkel, felül egyszerű s alul kettős (a karikán kívül és belül nyúló) üveggyöngyös csüngővel vannak ellátva. Bal kezénél kis vaskarika s 12 ctm. hosszú vaskés. Második csontvázat nem találtunk ugyan e sírban s csak annyiban hiszem, hogy kettős sír volt, mert e felnőttnek mellén még két igen picziny bronz fülbevalót találtunk. Az egyik bronzkarika egészen sima, a másikat fürt alakban elhelyezett bronzgolyócskák díszítik. Valószínűleg teljesen elkorhadt picziny gyermeknek fülbevalói voltak.

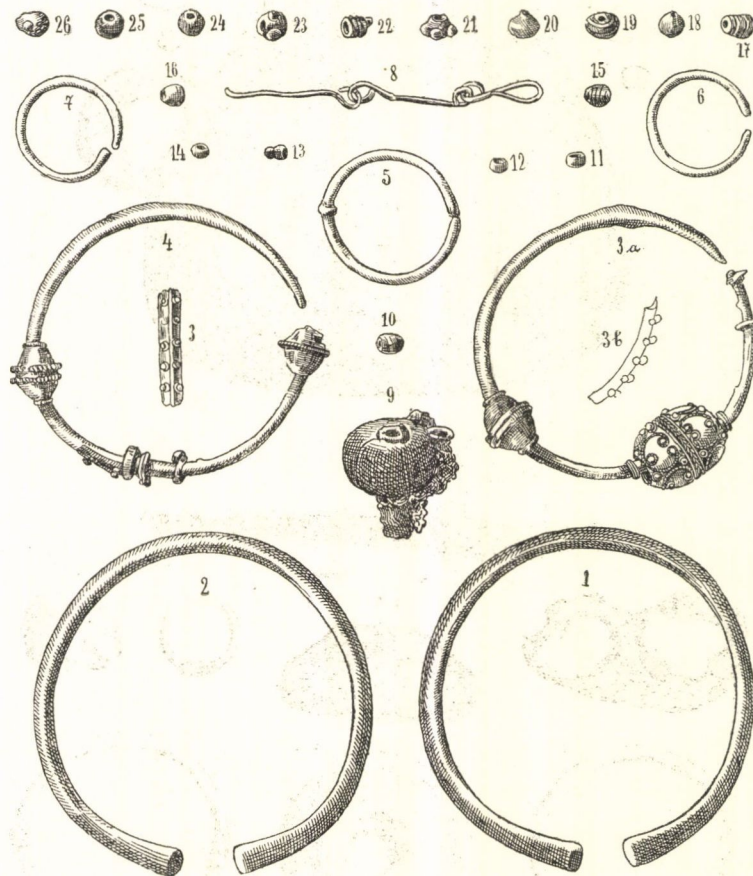
415. Felnőtt csontváza erősen tátott szájjal. A fej mindkét oldalán sima bronz karika (1, 2). Nyakánál néhány üveggyöngy (3, 4). Jobb lábának végén korongon iszapolt agyagból készült, csonkakúp

alakú, sárga színű edény: magasságának közepén erős fülel. Magassága 12 ctm. Átmérője alul 12 ctm., felül 9 ctm.

416. A medenczecsont mindkét szárnyán egy-egy vascsat.

417. A sírűreg egész hosszában vékony rétegben hamúval kevert apró széndarabkák láthatók. Sírmelléklete nem volt.

418. Itt is az egész sír hosszában vékony rétegben hamúval kevert széndarabkákat találtam. Maga a sír különben 3 méter mélyen volt. Fejének mindkét oldalán egy-egy 4 ctm. átmérőjű nagy bronzfüggő (1, 2), melyek három oldalára bronzsodronyt csavartak. Nyakánál egy zárt bronzkarika (5). Bal kezében 8 alakú aczél (3) és tűzkő (4), valamint egy igen keskeny pengéjű picziny vaskés (6), és egy agyagból égetett nagy orsógomb (8. a, b).

423. sír. A.

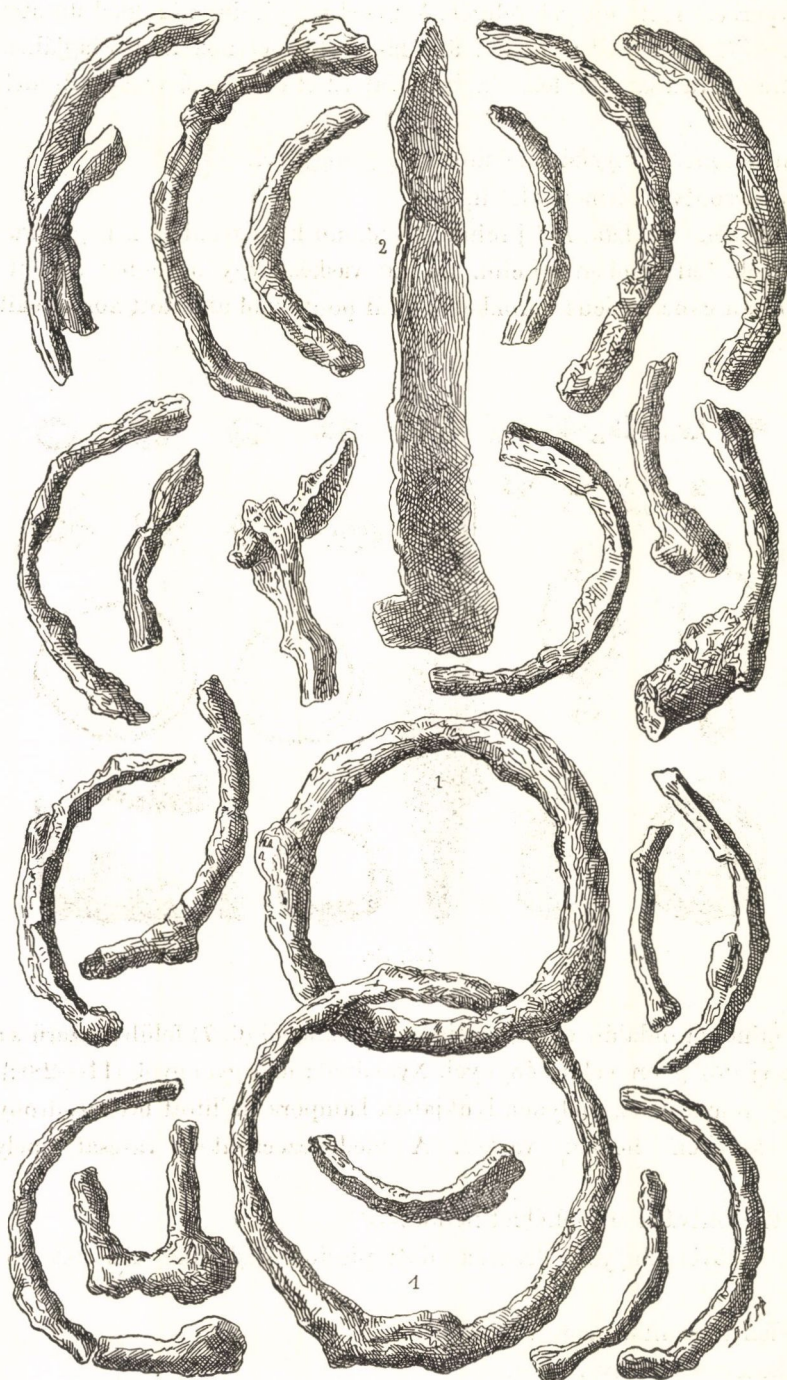
419. Medenczecsonton nagy vascsat. Bal kezében hosszú vaskés.

420. Három méter mélységű sírban felnőtt csontváza sírmelléklet nélkül.

421. A medenczecsonton s jobb kezénél felismerhetlenségig összerozsdásodott vasdarabok, melyek elé vászon darabok tapadnak. Jobb felső lábszárának közepén vaskés és szeggel ellátott picziny bronzlemez.

422. Feje mindkét oldalán üvegyöngyös csüngőkkel ellátott bronzfülbevalók. Nyakán üvegyöngyök s ezek között picziny bronzlemez darabja s igen picziny bronzkarikák, melyek a dinnyemag alakú gyöngyökből alakított nyakékszerhez tartoznak. Jobb kezének egyik ujján picziny körökkel (e díszítés a karpereczeken is előfordúl) díszített bronzlemezéből készült gyűrű. Bal kezénél vaskarika; csontból négyszögűre faragott 6 ctm. hosszú nyél, mely egyik végén vasrozsdának foltjaival bir; s egy 13 ctm. hosszú vaskés. A medenczecsonton vascsat.

423. A fej körül hamúval kevert széndarabkák, melyek a koponyaüregbe is behatoltak. A fej mindkét oldalán egy-egy 6 ctm. átmérőjű nagy ezüst függő (3, 4). A függők egyik végén, s ezzel ellentett zárt oldalon, rovátkolt sodronnyal ékített egy-egy borsó nagyságú gomb, ezek között pedig egy mogyo-

423. sír. B.

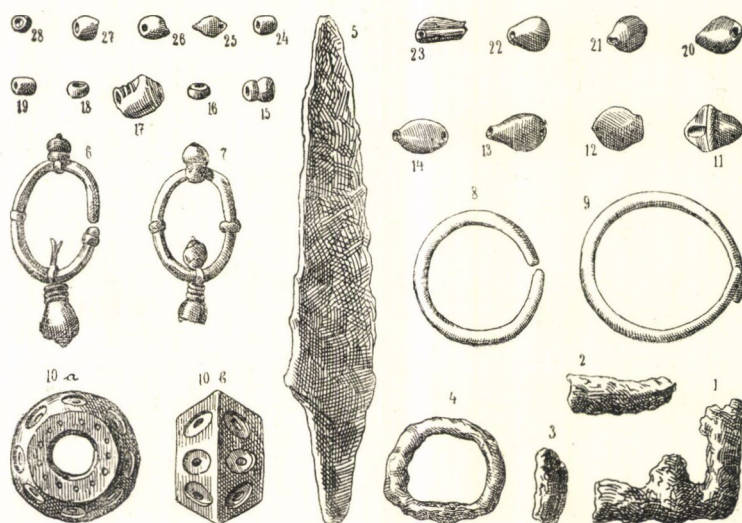
rónál nagyobb ezüstgömb van, mely két sorban pápaszem alakban elhelyezett vékony ezüst sodronnyokkal van ékítve. Azonfelül a nagy karikának egész alsó felét, két sorban kidomborodó pontokkal diszített ezüstlemez borítja. E nagy ezüst függőkön kívül még két sima bronz fülbevalót (6, 7) találtam az alsó álkapczánál. A nyakékszerhez tartozott: két átlyukasztott római pénz; bronz lánczocskának része (8),

melynek egyes tagjai mindkét végén karikára hajlított 2 ctm. hosszú sodronyokból állanak (ugyanilyen lánc a závodi sírmezőben is ugyanilyen nagy ezüsthüvelygel találtatott); különféle alakú s nagyságú üvegyöngyök (10—26). Egy igen szépen irisáló, csillag alakú nagy üvegyöngyhöz vasrozsdás ahhoz 2 picziny bronzkarika és számos vékony lenfonál tapad (9). Jobb kezének egyik ujján sima nyitott bronzkarika (5), mely eredetileg valószínűleg fülönfüggő volt. Bal karján, két egészen egyenlő, 7 ctm. átmérőjű tömör bronzkarperecz (1, 2), melyek felülete két sorban, picziny körökkel díszített, és tíz egymásba kapcsolt 7 ctm. átmérőjű nagy vaskarikákból álló lánc (1), melynek utolsó tagjához egy kettős kampó erősített. A medenczén vascsat. Bal felső lábszáránál 12 ctm. hosszú vaskés (2) melynek nyele félhold alakban végződik.

424. Gyermekcsontváz, nyakán néhány üvegyönggyel.

425. Gyermekcsontváz sírmelléklet nélkül.

426. A fejnél széndarabkák. A fej mindkét oldalán két egyenlőtlen nagyságú sima bronzkarika. Nyakánál üvegyöngyök. Bal kezében 10 ctm. hosszú vaskés s egy agyagból égetett csinos orsógomb, mely oldalain két sorban concentricus körökkel, s felül pontokból alakított körrel ékített.

427. sír.

427. A fej mindkét oldalán egy-egy csinos bronzfüggő (6, 7) felülegyszerű s alul kettős (a karikán kívül és belül terjedő) gyöngyékítménynyel. Nyakánál: üvegyöngyök (11—28); néhány átlukasztatott bronzlemez s egy római pénz, melynek lyukjában kampóra hajlított bronzsodrony van.

428. Jobb kezében hosszú vaskés. A medenczecsonton vascsat, melyhez vászondarab rozsdásodott.

429. Felnőtt csontváza sírmelléklet nélkül.

430. Egyik fültövén nagyon elrozsdásodott picziny vaskarika, melynek rozsdája a csontot is megfestette.

431. A medenczecsonton nagy vaskarika.

432. Jobb kezében picziny vaskés.

433. Bal kezében, széles pengéjű vaskés.

434. Fogatlan öregnek csontváza, jobb kezében hosszú vaskéssel s a medenczecsonton vascattal.

435. A medenczecsonton vascsat (ábra). Bal kezében egy egészen jól conservált nagy vas-sarló, mely a testen keresztben feküdt úgy, hogy a felső test felé konyult hegye a jobb felső lábszárhoz ért. A sarló egész hossza 54 ctm., melyből nyelére 14 ctm. esik. Nyelének alsó vége kampóra hajlított. Faburkolat fődte eredetileg nyelét, melynek sejtjei a rozsdához tapadtak. Pengéje nem félkörív, hanem

inkább tojásdad alakban hajlott, s hegye veremelő alakúan kovácsolt. A penge legszélesebb részén 3·5 centimétert mér.

436. Fogatlan öreg. Mellén tojásdad alakúan hajlított sima bronzkarika.

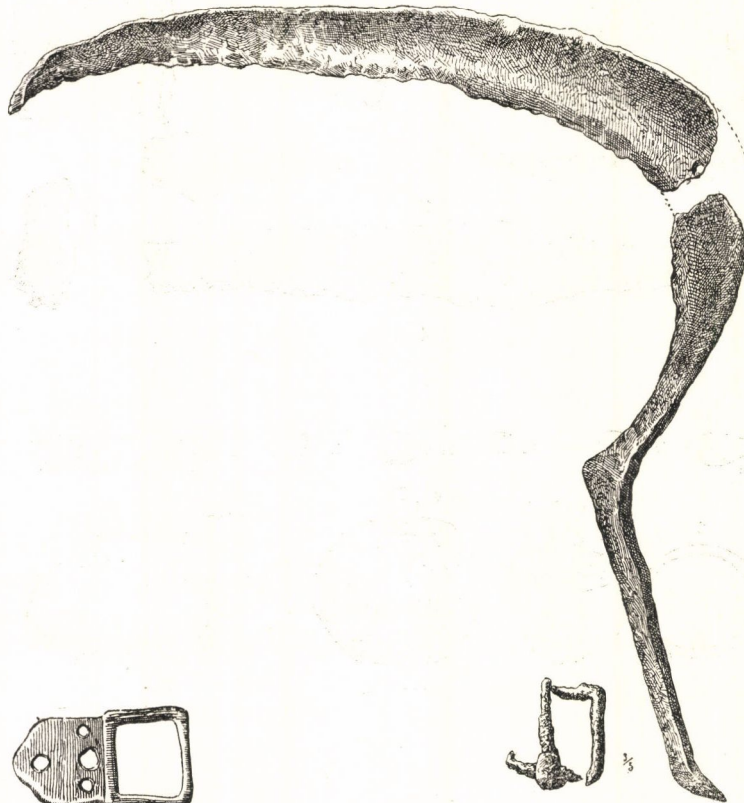
437. Gyermekcsontváz, egyik fültövén sima bronzkarikával.

438. Bal kezében egészen elrozsdásodott aczél és tűzkő. A medenczecsonton vascsat.

439. A medenczecsont bal szárnyán bronzcsat (ábra), négyszeresen átlukasztott paizs alakú nyújtványnyal.

440. A medenczecsonton vascsat. Jobb kezénél fokozatosan kisebbedő vaskarikákból álló láncz és vaskés.

441. A medenczecsont jobb oldalán tojásdad alakú zárt bronzkarika.

439. sir.

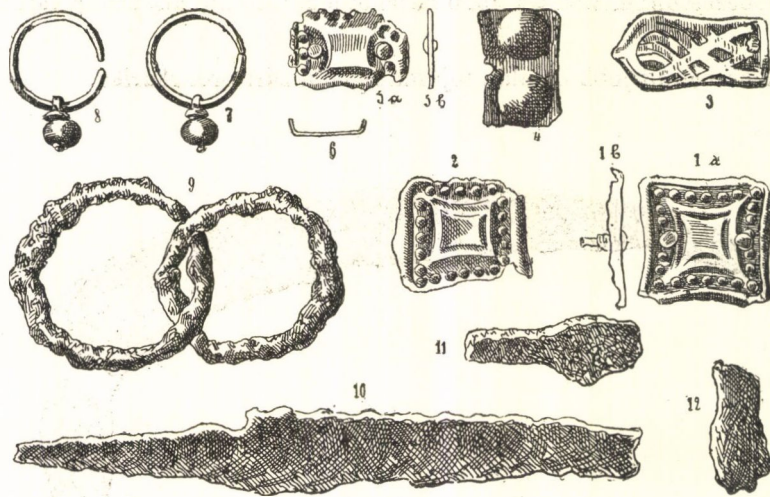
435. sir.

442. A mély sírban a test körül hamuval kevert apró széndarabokat találunk. Feje mindkét oldalán üveggyönggyel ékített fülbevaló (7, 8). Hasa táján két, négyszögű övdísz (1, 2) trébelt bronzlemezekből. Középső négyszögű mezőjét gyöngysor-utánzat szegélyzi s két szeggel volt a szíjhoz erősítve. Ugyanitt találtunk még két hosszénégyszög alakú bronzlemez, az egyik két nagy dudorral díszített (5), a másikban két bronzszeg van (4). Jobb alsó karcsontjánál paizs alakban végződő kis ezüst szíjvég (3), mely szíjfonásos motívummal díszített. Jobb felső lábszárának alsó felénél 12·5 ctm. hosszú vaskés (10), a jobb felső lábszár tövében bal oldalon egy másik egészen piciny vaskés (11, 12). A két felső lábszár között két egymásba kapcsolt vaskarika (9). Bal alsó karcsontja is patinától zöldre festett, de ez valószínűleg az övdíszről ered.

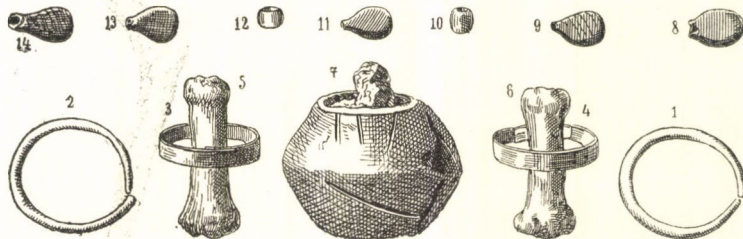
443. E csontvázat, mint ritka épen conservált példányt, lefényképeztem. Fejénél két egészen egyenlő bronzfüggő, melyeken fűrt alakban elhelyezett kis bronzgolyócskák vannak. Nyakánál üveggyöngyök s medenczecsontján vaskarika találtatott.

444. Fejénél két, egészen egyenlő, üvegyönggyel díszített bronzfüggő (1, 2). Nyakán üvegyöngyök. Jobb és bal kezének egy-egy ujján sima bronzlemezből készült gyűrű (3—6). Bal kezében, közvetlenül a gyűrű mellett feküdt egy agyagból égetett orsógomb (7) s itt egy fehér színű picziny szövetdarab maradt meg.

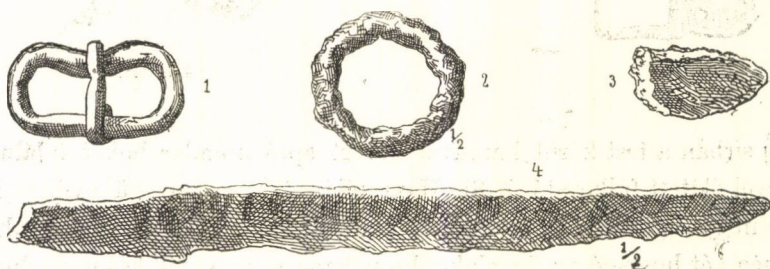
445. Gyermekcsontváz. A medencecsont körül vaskarika, vascsat, s a felismerhetlenségig

442. sír.

444. sír.

447. sír.

összerozsdásodott sok vasdarab. Jobb alsó lábszárának jobb oldalán hullámvonallal díszített agyagedény, melynek belső részét szénréteg borítja.

446. Fejénél két egészen egyenlő bronzfüggő, felül egyszerű s alul kettős (a karikán kívül és belül nyúló) gyöngyékítménnyel. Jobb térdénél kis vaskés.

447. A medencecsont jobb szárnyán tojásdad alakú bronzesat (1). Felső jobb lábszáránál vaskarika (2) s egy 23·5 ctm. hosszú vaskés (3, 4).

448. Fejénél két, egészen egyenlő 4·5 ctm. átmérőjű nagy bronzfüggő (12, 14). A karikának egyik végére s az azzal ellentett zárt oldalára bronzsodronyt csavartak; galambtojás nagyságú gömbjét bronzpiralisokkal ékítették. Nyakánál egy-két üvegyöngy (15). Bal kezében agyagból égetett orsógomb (11). Bal felső lábszárának jobb oldalán felülről lefelé a térdig terjedő (1—4), fokozatosan kisebbedő karikákból készült vasláncz. Bal kezében picziny vaskés (10).

449. Fejénél két egészen egyenlő bronzfülbevaló üvegyönggyel. Nyakánál egy kis bronzkarika, két átlukasztott II. Constantius-féle érem s üvegyöngyök.

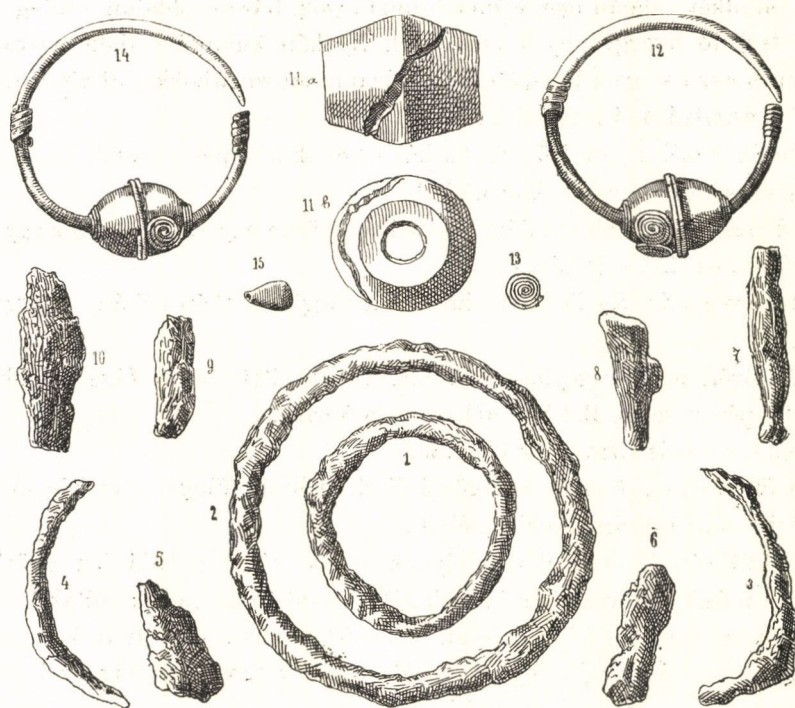
450. Fogatlan öreg. Bal és jobb kezénél egy-egy vaskarika.

451. Felnőtt csontváza erősen tátott szájjal, sirmelléklet nélkül.

452. Fejének mindkét oldalán egy-egy sima nagy bronzfüggő.

453. Gyermekcsontváz sirmelléklet nélkül.

454. Egyik fültövénel gyönggyel ékített bronz fülönfüggő. Bal kezénél vaskarika és vaskés.

448. sír.

Közvetlenül a medence jobb szárnya fölött egy rakáson temérdek magnemű. Megvizsgálendő nem-e recens?

455. Fogatlan öreg. Jobb felső lábszáránál hosszú vaskés.

456. Fogatlan öreg, a medencecsont bal szárnyán vasesattal.

457. Felnőtt csontváza a rendes helyzetben, azon különbséggel, hogy jobb karja meghajlítva a mellén fekszik. Sirmelléklete nem volt.

458. Gyermekcsontváz. Egyik fültövénel sima bronzkarika. A fej jobb oldalán magnemű. Nem-e állat hordta újabban össze?

459. Gyermekcsontváz. Egyik fültövénel sima bronzkarika s nyakán néhány üvegyöngy.

460. Gyermekcsontváz. Nyakán néhány üvegyönggyel.

461. Fejénél két sima bronzkarika.

462. Gyermekcsontváz sirmelléklet nélkül.

463. Fogatlan öreg, erősen tátott szájjal, mely tele van szögletes sárga maggal. A medencecsont bal felén vasesat, jobb kezénél kis vaskés.

464. Jobb fültövénel két átlukasztott római érem. Bal fültövén vékony bronz húzatokból sodrott fülbevaló, zárt részének közepén bütyökkel. Nyakán sok, dinnyemag alakú, igen nagy üveggyöngy. Bal kezében, két sorban picziny mélyített körökkel díszített orsógomb. A medenczeesont jobb és bal szárnyán egy-egy vascsat.

465. Csontváz nélkül nyugotnak fordult magányos fej.

466. Gyermekesontváz, egyik fültövén sima bronzkarikával s a medenczeesonton vascsattal.

467. Gyermekesontváz sírmelléklet nélkül.

468. Gyermekesontváz picziny vaskéssel.

469. Trepanált (agyafurt) fej, mindkét fültövén gyönggyel díszített bronzfüggővel s a medenczeesonton vascsattal.

470. A fej mindkét oldalán sima nagy bronzfüggő. A medenczeesont mindkét szárnyán egy-egy vascsat.

471. Gyermekesontváz két kis sima bronzfüggővel.

472. A fej mindkét oldalán igen csinos bronzfüggők, három oldalon csillag alakú bütyökkel s a karikán belül is terjedő üveggyöngyös csüngővel. Nyakán különféle alakú tarka üveggyöngy. Bal kezében egy 8·5 ctm. hosszú s egész hosszában párhuzamosan rovátkokkal díszített csontnyél.

473. Felnőtt csontváza sírmelléklet nélkül.

474. Bal kezénél széles pengéjű erős vaskés s annak közepén vascsat.

475. Gyermekesontváz sírmelléklet nélkül.

476. A medenczeesont jobb oldalán, vaskarikára fűzve egy vas csiptető s egy 8 alakú kis aczél, mellette vasrozdától foltos tűzkő (jaspis).

477. Gyermekesontváz. Egyik fülén sima bronzfüggő; nyakán néhány üveggyöngy s egy átlukasztott bronzpénz.

478. Bal fültövén egy üveggyöngyös csüngővel díszített bronz függő. Nyakán üveggyöngyök. A medenczeesont közepén vascsat. Bal kezénél nagy vaskarika.

479. Gyermekesontváz sírmelléklet nélkül.

480. Egyik fülén üveggyöngyös csüngővel díszített bronz függő, s nyakán üveggyöngyök.

481. Felnőtt csontváza sírmelléklet nélkül.

482. Egyik fültövén bronzkarika, melynek egyik vége (a halánték gyűrűkhöz hasonlóan S alakúan hajlított; a másik fültövén sima bronzkarika s nyakán gyöngyök voltak.

483. A medenczeesont bal felén vascsat. A két felső lábszár között vaskés.

484. Gyermekesontváz, a fej mindkét oldalán egy-egy sima bronzfüggővel.

485. Gyermekesontváz sírmelléklet nélkül.

486. Bal felső lábszáránál 17 ctm. hosszú vaskés. Jobb térdénél, két 13 ctm. hosszú nyéllal ellátott, félköríves vakarókés, minőt a timárok bőrkidolgozásnál használnak. Jobb oldali nyele gömbölyű fába van szorítva, mely vasrozdától átmarva conservalódott. Baloldali nyelét is fasejtek bürkolják s ez a végén kampóra hajlított, ugyanúgy mint a 435. számú sírban talált sarlónak nyele.

487. Egyik fülén sima nyitott bronzkarika, a két térd között vascsat.

488. A medenczeesont közepén ép vascsat.

489. Nyakánál sárga üvegpasztából készült, de egészen elporladt picziny gyöngyök; a medenczeesont közepén két nagy vaskarika s egy S alakú vaskampó; bal felső lábszáránál kis vaskés.

490. Nagyon korhadt csontváz. A medenczeesont körül 14 darab, bronzból öntött övdísz találtatott. Valamennyi áttört művű s növényindás ornamentummal bír. A négy nagyobb darab (4—6) csuklóban hajlik, felső kisebb része félköríves, alsó nagyobb fele paizs alakú s hosszában két szeggel voltak a szíjhoz erősítve. Van azután kúp alakú, két egyes darab (7, 8), három szeggel és nyolcz picziny tulipán alakú szintén hosszában két szeggel (9—15). Ugyanitt a medenczeesont körül feküdt még több, a felismerhetetlenségig elrozsdásodott vasdarab és egy 3·5 ctm. hosszú, áttört művű, bronzból öntött tömör szíjvég (1, 2). A bal karnak bal oldalán, kétszeresen átlukasztott, s egész felületén sűrűen alkalmazott

apró körökkel díszített bronzpánt (16). A bal felső lábszárnak jobb oldalán bronzból öntött 8 ctm. hosszú szíjvég (3). Ez szintén áttört s motivuma ugyanaz a mi az övdíszé.

491. Bal kezénél nagy vaskarika és vaskés; a medenczecsont mindkét szárnyán egy nagyobb és egy kisebb vascsat.

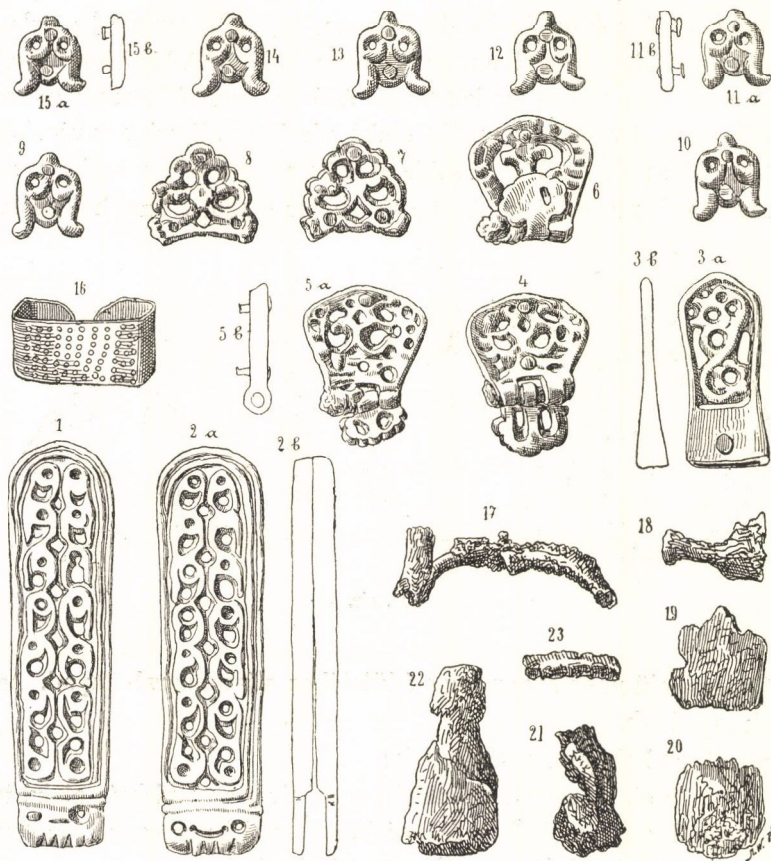
492. Gyermekcsontváz. A fej egyik oldalán gyönggyel ékített picziny bronzfüggő, másik oldalán pedig sima bronzkarika volt.

493. Gyermekcsontváz sírmelléklet nélkül.

494. Jobb kezénél nagy vaskarika és vaskés. A medenczecsont jobb oldalán vascsat.

495. Gyermekcsontváz sírmelléklet nélkül.

496. A medenczecsont jobb oldalán feltűnő nagy vascsat.

490. sír.

497. Felnőtt csontváza sírmelléklet nélkül.

498. A medenczecsonton vascsat. Bal kezében agyagból égetett nagy orsógomb és kis vaskés

499. Jobb kezénél: 13 ctm. hosszú vaskés, melyre vászondarab rozsdásodott; tizenkét kis vaskarika, melyek mindegyikébe füles vasszeg van fűzve s e vasszegeken fasejtek tapadnak: egy 9 ctm. hosszú s 2.5 ctm. átmérőjű vascsó, melyben vasszeg van, a másik végén látszik, hogy fa töltötte ki, mert a cső belső részére fasejtek tapadnak; egy kolomp alakú vastárgy (hossza 9 ctm., átmérője alul 4.5 ctm., felül pedig 2.5 ctm.) felül félköríves fülel, belső részében a föld között vasszeg (talán a kolomp nyelve) van.

500. A medenczecsonton vascsat és felismerhetetlenségig elrozsdásodott vasdarabok; jobb kezénél 22 ctm. hosszú vaskés.

501. és 502. Két csontváz ugyanazon sírban, de különböző magasságban. 126 ctm. mélyen

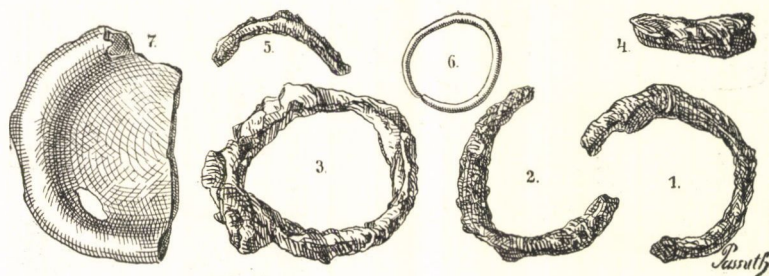
picziny gyermeknek szontváza volt, sírmelléklet nélkül. 222 ctm. mélyen a felnőttnek csontváza. Fejénél két üvegyöngyös bronz függő; nyakánál üvegyöngyök s bal kezénél elrozsdásodott vaskésnek töredéke.

503. Egyik fültövéneél sima ezüst karika (6); mellén egy üvegedénynek (4·5 ctm. átmérőjű) feneke (7); jobb kezénél 3 vaskarika (1—5).

504. 220 ctm. mély sírban a mellékletek következő darabokból állottak: 1 bronzból készült nagy szíjvég (4); 3 kisebb szíjvég bronzból (1—3); 6 csuklóban hajló bronz övdísz (5—8, 10); 4 darab háromszög alakú bronz övdísz (11—14; egy, az övhöz tartozó piskota alakú tag bronzból (15); egy 27 ctm. hosszú vaskés (szám nélküli ábra); egy vaskarika (17) s aczél gyanánt használt széles vaspengé (16).

Az összes bronztárgyak öntöttek, áttört művűek, s díszítésük növénymotívumokból áll, csak a legnagyobb szíjvégen találunk a növényindák közé font három meandert s ugyane szíjvéget két vonal közötti gyöngysor-utánzat szegélyzi, a három kisebb szíjvégek széle pedig rovátkolt.

A szíjvégek egy tömör darabból állanak, s a szíjat felső végükön négy picziny nyújtvány közé szegezték. A nehéz nagy szíjvégnak nyújtványai kikopván, egy odaszegzett bronzlemezzel erősítették a szíjat hozzá. A nagy szíjvégnak hossza 12·5 ctm., szélessége 2·5 ctm. A kisebb szíjvégek 4·6 ctm. hosszúak s 1·5 ctm. szélesek. A csuklóban hajló s így két tagból álló övdíszek félköríves nagyobb fele hosszában két szeggel volt a szíjhoz erősítve. A háromszög alakú picziny övdíszek egy végükön egyenes vonalban végződnek s hosszában két szeggel voltak a szíjhoz erősítve s csak az egyik darab felül félkörívben végződik s három szeggel volt megerősítve. Az övnek piskota alakú, 7 ctm. hosszú tagjának a közepében

503. sír.

még benne van a hólyagos fejű nagy bronzszeg s felületéhez vászondarab tapad. Az övdíszek legtöbbször még szíjdarabok tapadnak.

A tárgyak következő helyzetben találtattak:

— A medence jobb oldali szélén a csuklóba nyíló övdísz; a piskota alakú tag; alatta a háromszög alakú övdísznek azon darabja, mely felül félkörívben végződik; és az egészen elrozsdásodott vascsat.

— A medenczecsont bal oldalának szélén az óriási szíjvég.

— Hasa körül a többi 5 darab csuklóba nyíló övdísz s ezek alatt a 3 darab egytagú (háromszögű) övdísz.

— Jobb felső lábszárának bal oldalán az egyik kisebb szíjvég.

— A medenczecsonton a másik két szíjvég.

— Jobb felső lábszárának jobb felén az óriási nagy kés és vaskarika.

— Bal kezében az aczél gyanánt használt vaspengé.

505. Majd három méter mélyen fekvő csontváz sírmelléklet nélkül.

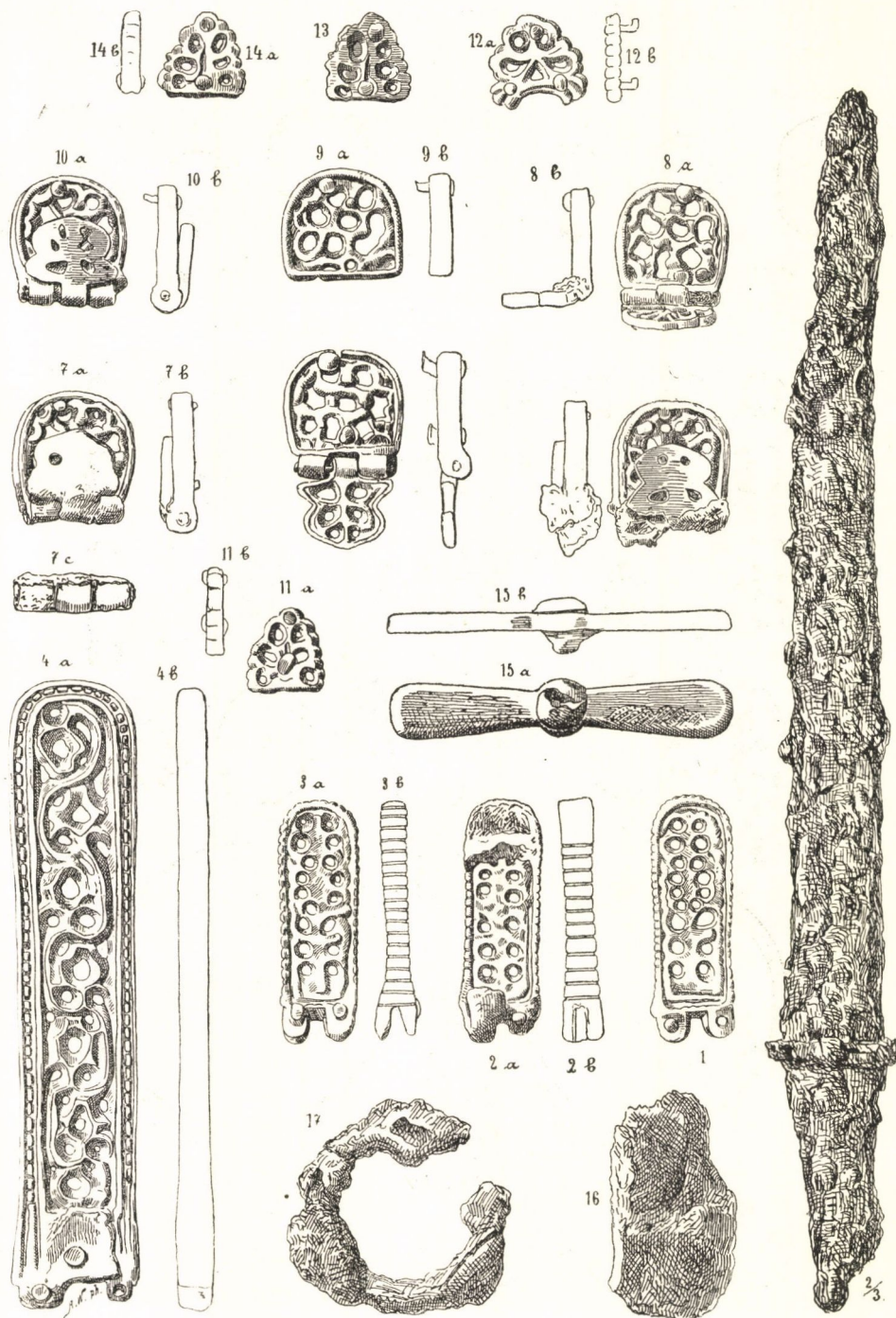
506. Gyermekcsontváz, nyakán néhány üvegyönggyel.

507. A medenczecsont jobb és bal szárnyán egy-egy nagy vascsat.

508. E csontvázat, a millenniumi kiállítás számára «in situ» földröggel együtt vettem ki. Bal kezében vaskés volt, bal lábfejének bal oldalán (a lábújjak közvetlen közelében) pedig egy korongon készült, felfordított csonkakúp alakú, s vízszintes karczolatokkal díszített edény. Magassága 10 ctm. Átmérője felül 9·5 ctm., fenekén pedig 5·5 ctm.

509. Az egész test hosszában hamúval kevert apró széndarabkákat találtunk. Egyik fültövén sima bronzkarika; a medencecsont bal szárnyán vaskarika.

510. Fejénél két egészen egyenlő picziny bronzfüggő (ábrák) üveggyönggyel. Jobb könyökénél, vízszintes karczolatokkal díszített orsógomb (ábra).

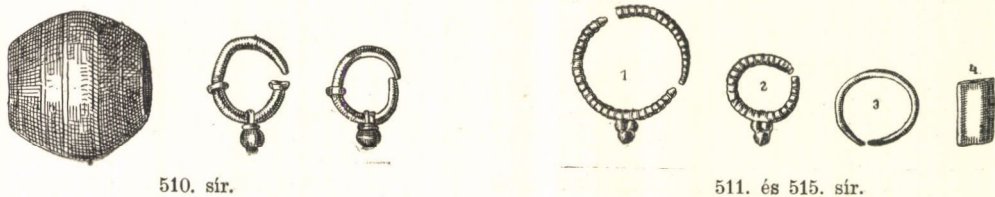

504. sír.

511. Gyermekesontváz. Fejénél két aranyozott bronzfüggő (1, 2). Mindkettőnek karikája végig rovátkolt s fürt alakban elhelyezett picziny golyócskákkal díszített. Az egyik igen picziny (1.5 ctm. átmérőjű), a másik majd még egyszer akkora (2.5 ctm. átmérőjű). Nyakánál egy henger alakú nagy üveggyöngyöt találtunk (4).

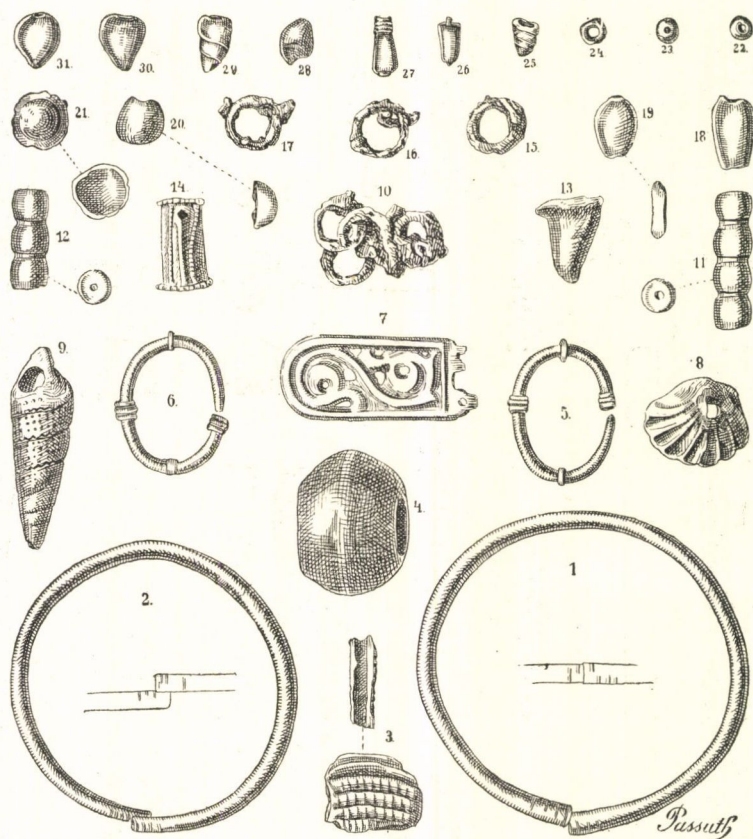
512. Gyermekesontváz sirmelléklet nélkül.

513. Fejénél két egyenlő nagyságú, tojásdad alakú bronzfüggő (5, 6). Az egyikén üvegyöngyös csüngő, a másikon pedig rovátkolt vékony sodronnyokkal ékített s félgömbökkel fődött bronzhenger (14) van. Nyakán: rendkívül sok, s igen változatos alakú és nagyságú üvegyöngy (11, 12, 18—31), melyek közül némelyikben bronzsodrony, másokban pedig lenfonál van; egy tölesér alakú kagyló (9), felül átfúrva s kipontozott szalaggal csigavonalban végig díszítve; egy másik szintén átfúrt teknős kagyló (8), melyhez

510. sír.

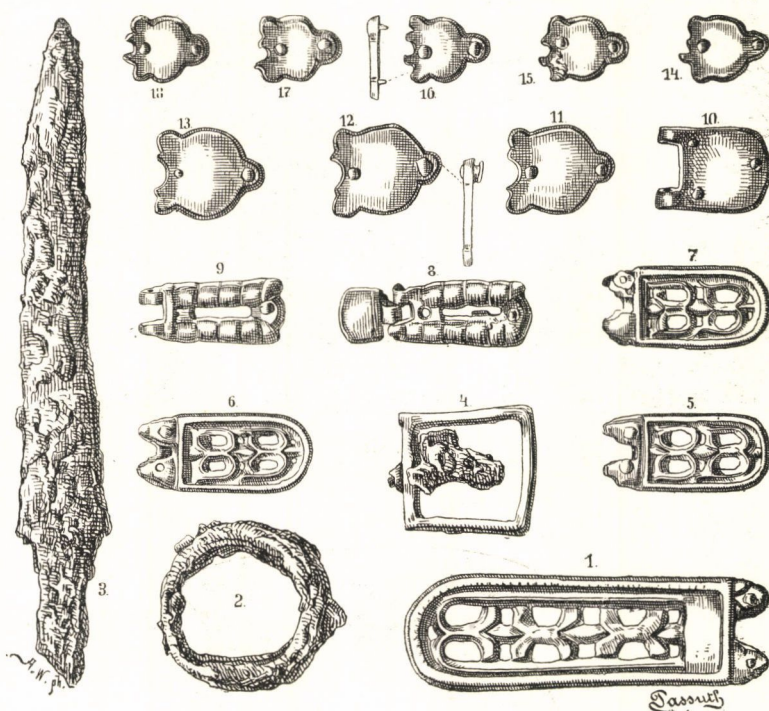
511. és 515. sír.

513. sír.

még egy dinnyemag alakú üvegyöngy tapadt; igen picziny, nem egészen egy ctm. átmérőjű karikákból álló hosszú vasláncz (15—17); fekete üvegből készült, hosszában kétszer átlukasztott s felületén sodrott fonalakat utánozóan díszített, ugyanolyan gyöngyfűzértartó (3), melyent már egy előző sírban találtunk. Jobb könyökén, vastag bronzsodronyból készült karperecz (1, 2) (átmérőjük 5.5 és 6 ctm.), melynek kissé vastagabb vége négy körbenfutó vonallal díszített. Jobb vállánál egy áttört művi és S alakú indamotivummal díszített bronz szíjvégnék egyik lemeze (7). A jobb alsó lábszárnak jobb oldalán agyagból égetett orsógomb (4). A fej alatt apró széndarabkákat, a kis lánczhoz (10) s a függőhöz tapadva vászondarabkákat találtam.

514. Gyermekcsontváz sírmelléklet nélkül.
 515. Gyermekcsontváz egy kis sima bronzkarikával (ábra) egy kis gyöngygyel.
 516. Egyik fültövén bronz függő üvegyöngygyel. Jobb karján bronzsodronyból készült nyitott karperecz. Jobb kezének egyik ujján sodronygyűrű bronzból.
 517. Gyermekcsontváz, egyik fültövén sima bronzkarikával.
 518. Felnőtt csontváza sírmelléklet nélkül.
 519. Három méter mélyen talált csontváz következő sírmelléklettel : 1 nagy szíjvég bronzból (1); 3 kisebb bronz szíjvég (5—7); 8 csuklyóban hajló övdísz (8, 9); 15 kisebb egytagú övdísz (10—18), mind bronzból; 1 bronzcsat vasnyelvvél (4); egy vaskarika (2); egy vaskés (3).
 A szíjvégek tömör öntésűek s egy tagból állanak, felül négy picziny átfúrt nyújtvánnyal a szíj

519. str.

megerősítésére. Szélein vastag kerettel bírnak, díszítésük áttört művű és stylisált liliomokból áll. A nagyobb szíjvég hossza 7·2 ctm. szélessége 2 ctm. A kisebb szíjvégek 3·3 ctm. hosszúak s 1·7 ctm. szélesek. A két tagból álló s csuklyóban hajló övdíszek hossznegyszög alakúak, felül picziny félköríves taggal, mely azonban már csak egyen maradt meg. Az egytagú kisebb övdíszek czimerpaizs alaknak, felületük egészen sima, hosszában két szeggel voltak a szíjhoz erősítve s kétféle nagyságúak 12 darab 1·5 ctm. hosszú, 3 darab pedig 2 ctm. hosszú. A csatnak bronzkerete négyszögű s vasnyelvéhez vászondarab rozsdásodott.

Fekvési helyzetük a következő: A hosszú szíjvég a bal felső lábszárnak jobb oldalán feküdt; a többi összes bronzok a medence körül találtattak; jobb kezénél a vaskarika és vaskés volt.

520. Gyermekcsontváz sírmelléklet nélkül.
 521. A medenczecsonton feltűnő nagy vasesat.
 522. Gyermekcsontváz. Fejénél két egészen egyenlő sima bronz függő.
 523. Gyermekcsontváz sírmelléklet nélkül.
 524. Fiatal egyén csontváza a medenczecsonton vasesattal.
 525. Jobb térdének jobb oldalán, oldalt fordult edény agyagja iszapolt, szürke színű, korongon

készült, vízszintes vonalakkal díszített, s alakja felfordított csónkakúp (1). Magassága 12 ctm., átmérője felül 14 ctm., fenekén 7 ctm. Az edény alatt volt a picziny vaskés (9). Medenczecsontján vascsat, s egyik fültövén sima bronzkarika (2) találtatott.

526. Teljesen fogatlan öreg, egyik fültövén gyönggyel ékített egyszerű bronzfüggő.

525. sír.

531. sír.

527. Fogatlan öreg. A körte alakú szűk nyakú edény kissé balra fordúltan épen a csontváz szája előtt volt. Bal kezében vaskés.

528. E csontvázat a milleniumi kiállítás számára «in situ» földröggel együtt emeltem ki. Jobb kezében 10 ctm. hosszú vaskés volt.

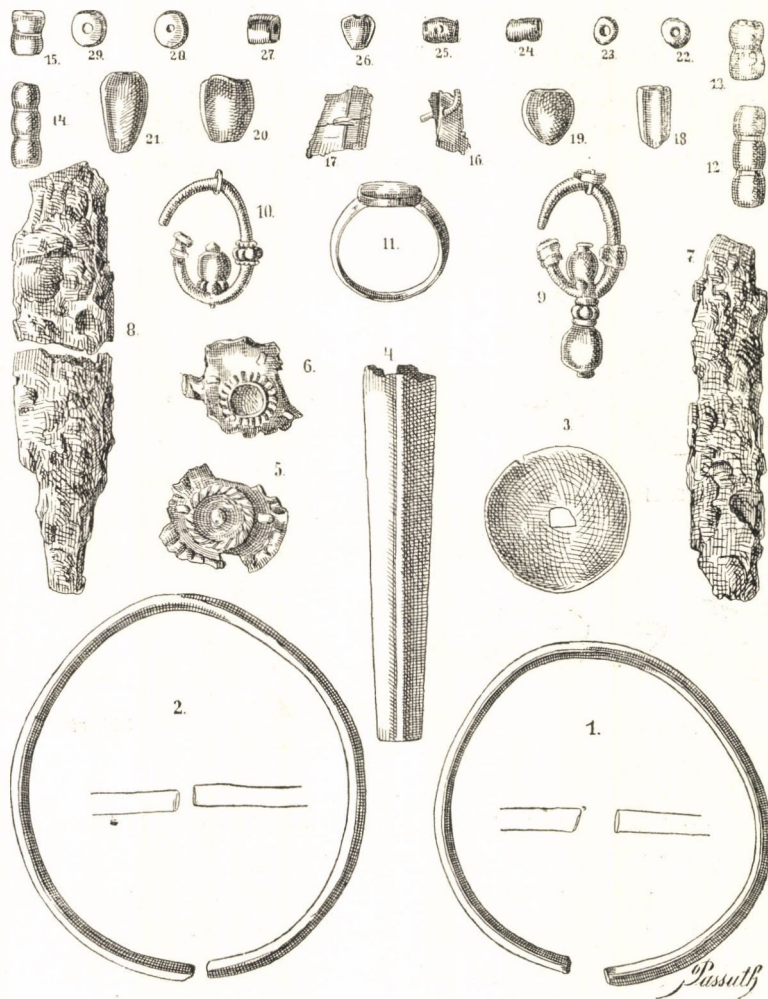
529. Fiatalnak csontváza sírmelléklet nélkül.

530. Bal kezében kis vaskés.

531. Porladozó iszapolt agyagból korongon készült sárga színű, s magasságának közepén karikás füllel ellátott ugyanolyan edény (ábra), minő a 35. és 415-ik sírban találtatott. Ez egy edény volt esontváznak összes melléklete.

532. és 533. Három méter mélyen, közvetlenül egymás mellett ugyanazon színvonalban, arczal egymás felé fordult két felnőttnék esontváza. A női esontváz jobb oldalon feküdt, a férfi esontváz pedig bal oldalon.

A nőnek sírmelléklete a következő: két igen csinos bronz függő (9, 10); sok üvegyöngy (12—15,

532. és 533. sír.

20—29); egy átlyukasztott római pénz; fával bélelt vastag amulette (2) bronzból (3); korongos gyűrű (11); picziny vaslánczon két bronzkorong (5, 6); két bronzkarperecz (1, 2).

Mindkét függő egészen egyenlő. A tojásdad alakúan hajlított bronzkarikának egy végén s az azzal ellentett zárt részén csillag alakú bütyök, a függő alsó részén pedig lapos gyöngyházból vágott korongokkal díszített kettős (a karikán kívül és belül nyúló) csüngő van. Az amulettnek felső és alsó lemeze közötti tér 1 cm. vastag fával volt kitöltve. Szélességi részét a bronzlemez vette körül s az ebbe erősített picziny bronzfülön lógott az egész. Az amulette felső lapjának közepén bronzrekeszbe foglalt gyöngyházból készült kis korongot, azonfelül négy ellentett oldalon picziny gyöngyfűzér volt erősítve. Az egyik fülben még benne is van a kis gyöngy. A gyűrű korongján már nem lehet kivenni,

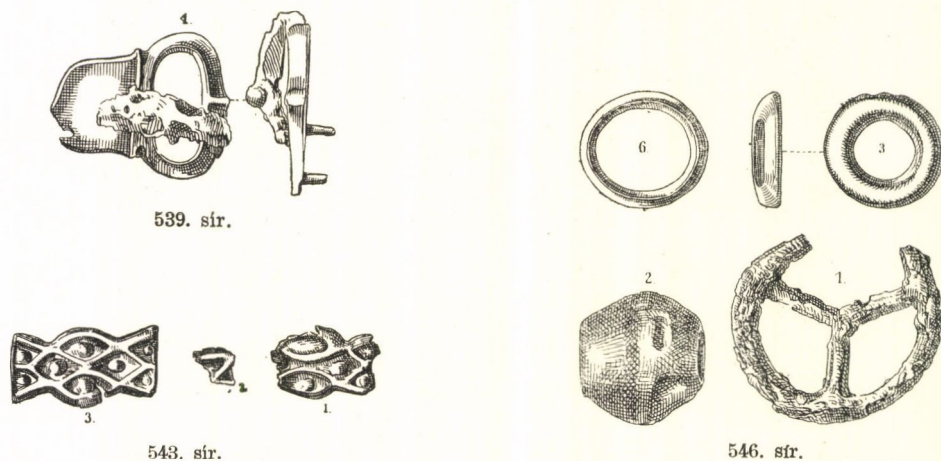
hogy mit ábrázol a pyramis alakú mélyedés. A korong két oldalán még két nyújtvány díszíti a gyűrűt. A picziny vaslánczhoz két ezüstkorong rozsdásodott, mely ugyanolyan amulettnek képezhette részét, minőt a nyaknál találtunk. Az alsó korong 2·8 ctm. átmérővel bír, egészen sima, a közepén átlukasztott s hátsó felén vasrozda van. A felső korong közepét rézsútos rovátkákból álló kidomborodó koszorú díszíti s körülötte itt is megvannak a gyöngysort tartó picziny fülek. Ilyen amulettet a gerjени népvándorláskori sírmezőben is találtam.

A függők, gyöngyök, római pénz és fával bélelt amulett a fej és nyak körül feküdt. A sima, vastag bronz-sodronyból készült nyitott karpereczek a jobb karon találtatott. A korongos gyűrű, a kis karikákból álló vasláncz s a hozzározsdásodott második amulett a jobb kéz ujjainál volt.

A férfi csontváz bal kezében vaskést (7, 8) s jobb alsó lábszáránál egy 7 ctm. hosszú, négyszögű s belül üres csonteszközt (4) találtunk.

534. Gyermekcsontváz sírmelléklet nélkül.

535. A három méter mélységű sír egész hosszában találtam hamuval kevert apró széndarabokat, de a fej alatt és fölött arasznyi volt e réteg. Kulcsesontja patinától zöldre festett, de a függőt vagy nyakékszernek bronzdarabját nem találtuk meg. Jobb könyökénél nagy vaskarikákból álló láncz, mely-

nek egyik tagjához vaskampó erősítettett. Jobb kezénél (9 ctm. hosszú) picziny vaskés. A medenczesont egyik felén vascsat, a másik felén bronzcsatnak négyszögű kerete.

536. Gyermekcsontváz. Egyik fültövén sima, nyitott bronzkarika, a másik fültövén a sima, vékony bronzkarikából készült függőnek laposra kalapált vége kétszeres S alakúan hajlított. Ilyen «halanték-gyűrű» név alatt ismert függőt már találtunk egyet e sírmezőben. Nyakán néhány üvegyöngy s jobb kezében agyagból égetett orsógomb volt.

537. Felnőtt csontváza sírmelléklet nélkül.

538. A fejnél két egészen egyenlő nagy ezüst függő, melyek mogyorónagyságú golyóik két sorban, rovátkolt vékony ezüst-sodronnyal kirakott pápaszem alakú motívumokkal díszítettek. Nyakán különféle alakú és nagyságú, tarka betétekkel díszített üvegyöngyök. Ezek közül a legnagyobb félkör alakú s oldalán gerezdes.

539. A medenczesonton vasnyelvvél ellátott bronzcsat, paizs alakú nyújtvánnyal, mely hátulsó részén három bronzszeggel volt a szíjhoz erősítve (ábra).

540. Egyik fültövén gyönggyel díszített bronzfüggő. Nyakán néhány dinnyemag alakú üvegyöngy. Lába végén porladozó durva agyagedény.

541. A medenczesonton vascsat, jobb kezénél vaskarika s vaskésnek töredékei.

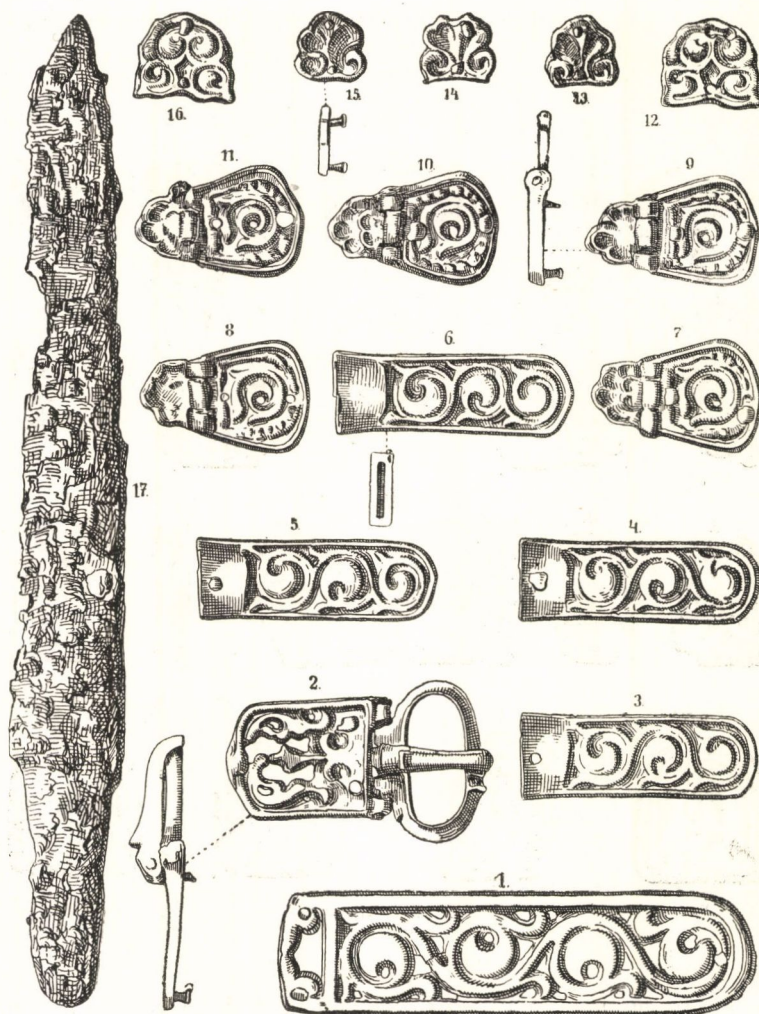
542. A medenczesont körül az övdíszhez tartozó két trébelt bronzlemez (1—3).

543. Fejénél két egészen egyenlő, igen csinos bronzfüggő. Kúp alakú csiszolt üvegyöngyökkel ékítve.

544. A fej mindkét oldalán egy-egy sima ezüst függő. Nyakán néhány üvegyöngy. Az egyik rovátkolt gyöngy ólomból készült. Jobb kezénél egy egyenes vaspálczának töredéke, nagy vaskarika s picziny vaskés.

545. Nyakán különféle alakú tarka üvegyöngy; jobb kezében kis vaskés; a medenczecsont körül két kis ezüst-szijvégnek töredéke.

546. A medenczecsont alsó részén bal felül: agyagból égetett orsógomb (3); egy 2·4 ctm. átmé-

548. sír.

rőjű sima bronzkarika (6); egy 2·4 ctm. átmérőjű, felső felén domború s alsó felén lapos bronzkarika (3), melynek egyik szélén két kis mélyedés látszik; ólomból készült, 4 ctm. átmérőjű, háromküllős kerék (1).

547. Gyermekesontváz sírmelléklet nélkül.

548. A medenczecsont körül: egy kopott bronzpénznek fele része; 5 darab csuklóban hajló ezüstműből készült övdísz (7—11); 7 darab egytagú ezüstözött övdísz (12—16); 4 darab (4·5 ctm. hosszú s 1·5 ctm. széles) ezüstözött bronz-szijvég (3—6); egy paizs alakú dísztaggal ellátott csinos bronzcsat (2). Jobb felső lábszáránál (9·5 ctm. hosszú s 2·4 ctm. széles) ezüst-szijvég (1), és egy 19·5 ctm. hosszú vaskés (17).

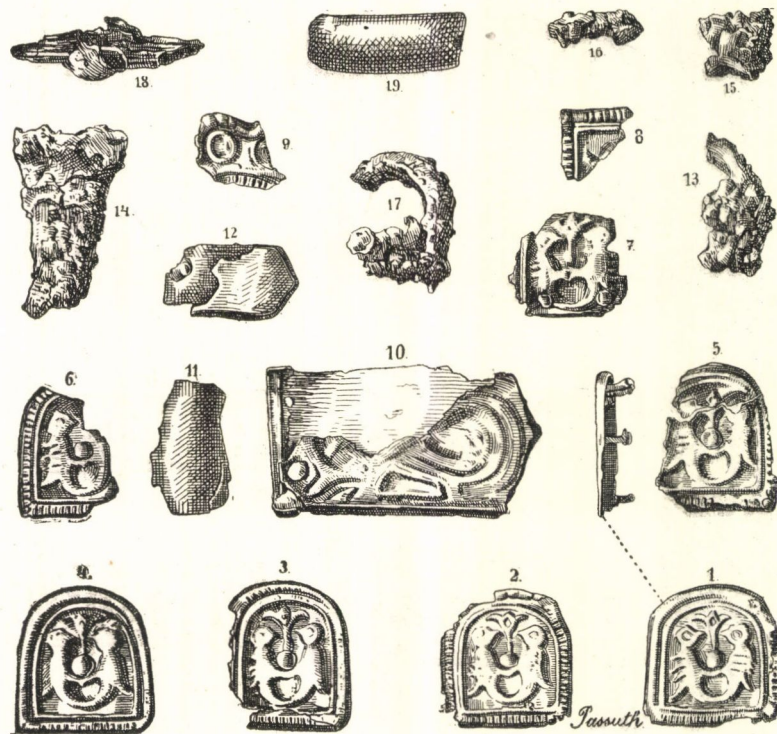
Az összes bronzok és ezüst tárgyak növény-motivumokkal díszítették. Csak a csat és a nagy

szíjvég áttört művű, a többi nem. A kisebb szíjvégek egy tömör tagból állanak, a nagy szíjvég azonban két öntött lapból áll.

549. Jobb karjánál fekete üvegből készült karperecznek töredéke (19). A medenczecsont körül: felismerhetlen vasdarabok (13—18), 4 szíjvéglemez (10) s 8 félköríves övdísz (1—7) bronzlemezből. Két-két lemez tartozik egy szíjvéghez. A kisebb szíjvég (12) sima; a nagy (5 ctm. hosszú s 2·8 ctm. széles) szíjvégnek egyik lemeze S alakú szíjfonás-motivumot tüntet fel. Nagyon érdekesek a félköríves, trébelt övdíszek. Szélük rovátkolt s azon belül kidomborodó ív alatt, felül kétfelé ágazó fa alatt csőrükkel egymás felé fordult madarat látunk.

550. Jobb kezénél ép vaskés.

551. Az ezen szám alatt elősorolt sírlelet nem saját ásatásomból ered, hanem úgy vettem azt a czikoi népvándorláskori sírmező alján levő téglavetőnek tulajdonosától, ki az égető kemence építése

549. sír.

alkalmával találta ugyanott, egy igen mély sírban. A vett tárgyak között van egy, ugyanezen korú nagy bronzfűlbevalónak töredéke (6), de az nem tartozhatik a férfi csontvázat jellemző sírleletek közé. Az összes tárgyak a hosszú vaskés kivételével, ezüstözött, öntött bronzból készültek.

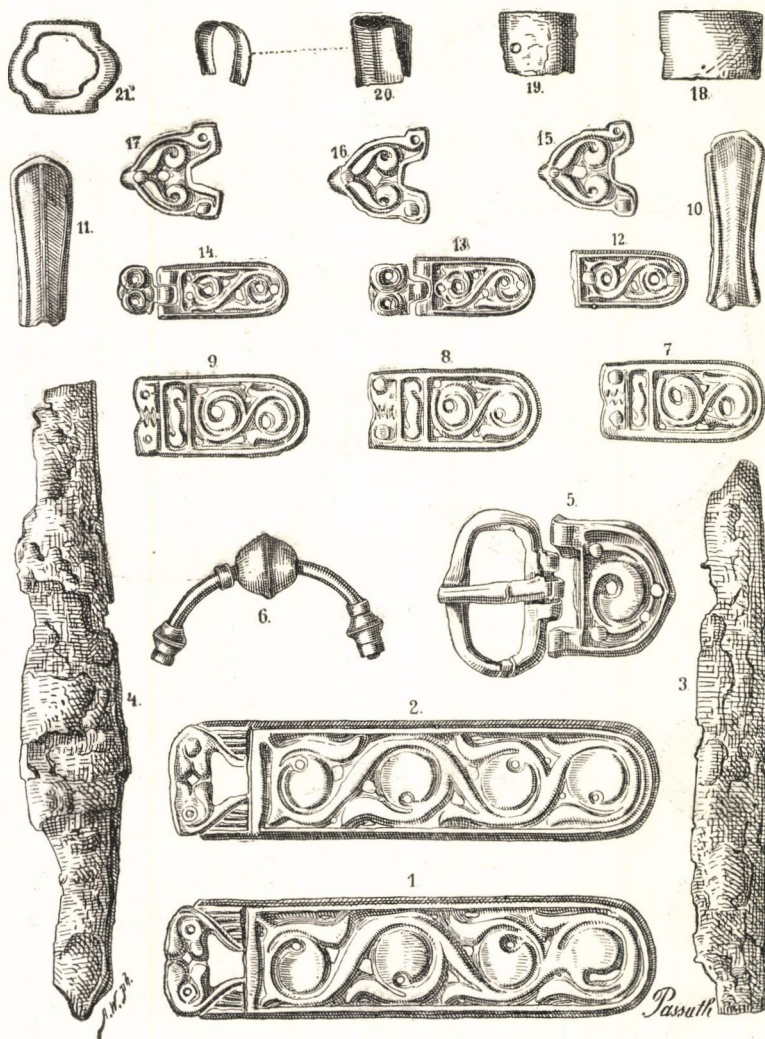
E sírlelet tárgyai a következők:

- Egy 24 ctm. hosszú vaskés (3, 4, 20), fahüvelyéhez tartozó bronzpánttal.
- Két (9·5 ctm. hosszú s 2·2 ctm. széles) szíjvéglemez (1, 2).
- Nyolcz darab (3·3 ctm. hosszú s 1·5 ctm. széles) szíjvéglemez (7—9, 12.)
- Hét darab (3 ctm. hosszú s 1 ctm. széles) csuklóban hajló övdísz (13, 14)
- Három szívalakú s félköríves egytagú övdísz (15—17).
- Az övdíszhez tartozó 7 ctm. hosszú, piskota alakú tagja (10, 11).
- Igen csinos bronzcsat, díszítő taggal (5).
- Egy díszes karika (21).

A pánt, karika és piskóta alakú tag kivételével az összes darabok áttört művűek s növényinda-motivummal díszítették. Csak a nagy szíjvégnek felső végén találunk az inda-motivumon kívül, két egymás felé fordult, tátott szájú állatfőt. A szíjvégek párosával képeznek egy darabot s felül két szeggel voltak egymáshoz erősítve.

552. E lovas-sír lelete véletlenül került elő, midőn elhullott tehén számára gödröt ástak s e hozzám juttatott sírlelet folytán kezdtem meg e sírmezőben a rendszeres ásatást.

A közvetlenül egymás mellett feküdt ló-, és embercsontváznak tüzetes fekvési helyzetére nem ügyeltek. A sírban következő tárgyak voltak:

551. sír.

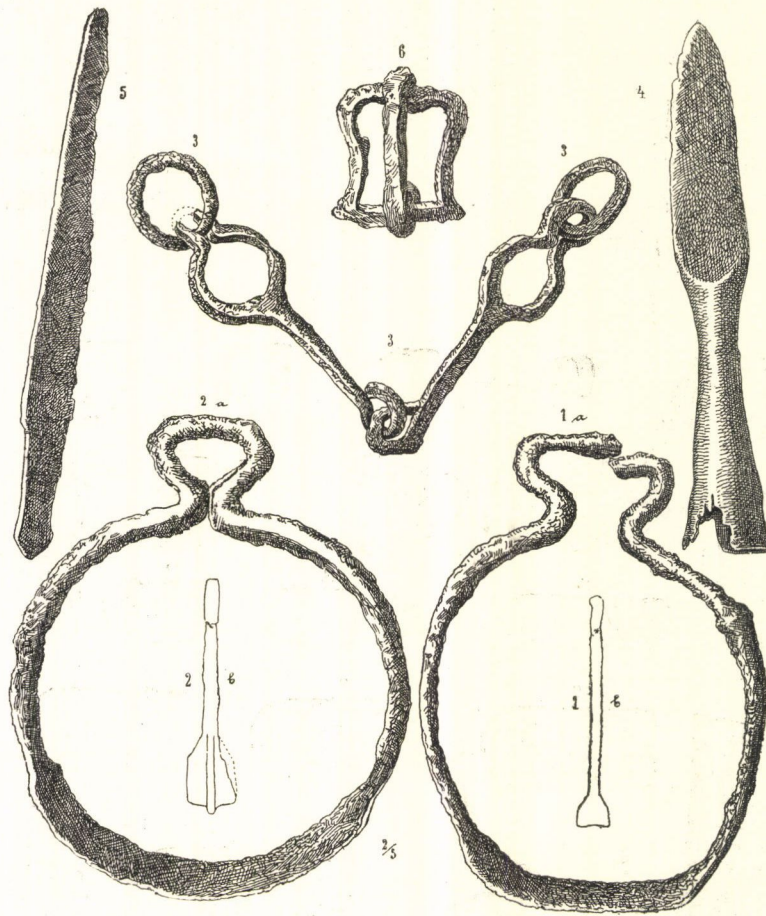
— Tört alakú vas-zabla (3), melynek mindkét tagja a külső végén egy nagyobb s egy kisebb karikára kovásoltatott. A nagyobb karikákban agancs-pálcza volt, ezek azonban elhányódtak, a kisebb karikába különálló vaskarika van fűzve. Az egész zabla 24 ctm. hosszú.

— Vasesat (5·5 ctm. hosszú) (6) a ló hasánál.

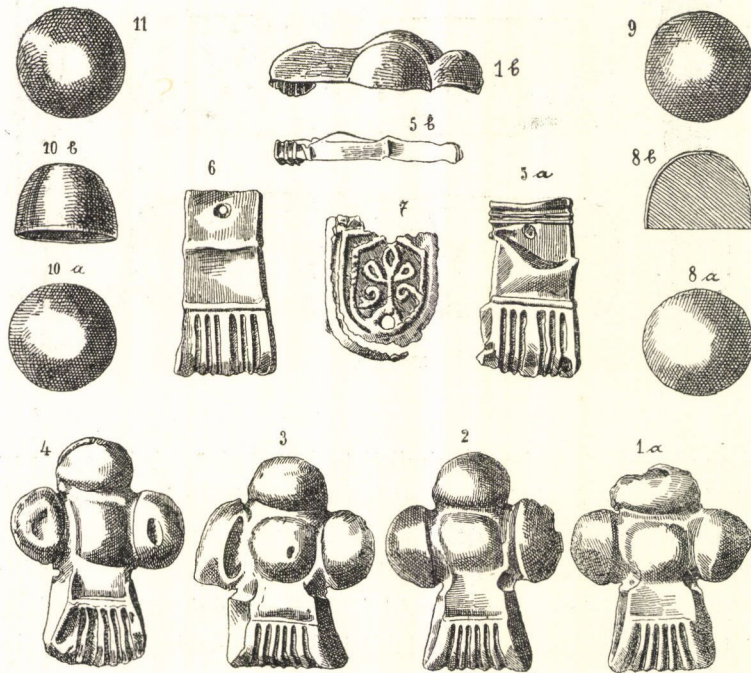
— Két, egyenlőtlen nagyságú kengyelvas (A 1, 2). Négyzetű vaspálczából készült karikája felül fület képez s alul (talpánál) szélesre kovásolt. A talpnak külső oldalán bordával bir.

— Egy 18 ctm. hosszú, ép vaskés (A 5).

— Egy 17 ctm. hosszú vas-dárda (A 4). Belül üres köptűje 7 ctm. hosszú.

552. sír. A. 2/6.

552. sír. B. 7/11.

— Három ezüst szíjvég-lemez (B 5, 6, 7). Kettő ezek közül összetartozik, felül egy szeggel voltak egymáshoz erősítve, s alsó részük ugyanolyan gerezdekkel díszített mint az alantabb elősorolt kereszt alakú díszítési darabok. E két lemezből álló szíjvég hossza 3·6 ctm., szélessége 1·7 ctm. A harmadik félköríves szíjvéglemez trébelt s növénymotivummal ékített.

— Ezüstből készült négy darab erősen domború, kereszt alakú szerszámdísz (B 1. a b.—4) vagy övdísz. A keresztnek felső része négy, belül üres golyóból, s alsó része gerezdekkel díszített, négyszögű nyújtványból áll. A kereszt középső tagjának hossza 4·5 ctm. s 2 ctm. széles. Ugyanilyen darabokat találtam a nagy-mányoki lovas síron, s előfordultak még megyénkben a bölskei sírmezőben.

— A lószerszámot díszítette még 20 darab 2 ctm. átmérőjű ezüst-pityke (B 8—11). Ezek belül üres félgömbökből állanak s kampóban végződő picziny szegek voltak belső részük közepéhez forrasztva.

A MAGYAR TUD. AKADÉMIA ARCHÆOLOGIAI BIZOTTSÁGÁNAK KIADVÁNYAI.

ARCHÆOLOGIAI KÖZLEMÉNYEK:

VIII. kötet: I. füzet: 2 réztáblával és számos fametszvényvel; 72 l. — I. Archæologiai kirándulás Csanádra. *Henszlmann Imrétől.* — Hervoja spalatoí herceg és érmei. Dr. *Érdy Jánostól.* — III. A Rába-Sz.-Miklósi egyház. *Ráth Károlytól.* — IV. Éremtani adalékok. Dr. *Rómer Flóristól.* — V. Pécsvidéki és egyéb leletek. *Horváth Antaltól.* — VI. Archæologiai irodalom. *Hampel József és R. Fl.-tól.* — VII. Archæologiai mozgalmak. — VIII. Kisebb közlemények. Ára 60 kr.

II. füzet: Pilíni pogány sirok. Dr. *Érdy Jánostól.* (I. közlem.) 73. l.; — II. Visszapillantás a Nyitra-, Turóc- és Liptó-megyékben tett régészeti kirándulásra. *Könyöki Józseftől.* 84. l.; — III. Régészeti adatok Győr-Sz.-Márton környékéről. *Sztahovics Remig* lázi lelkésztől. 98. l.; — IV. Románkori oltárkereszt. *Ebenhöch Ferencztől.* 108. l.; — V. Az 1868-ik év őszén Tellyén talált római érmek leírása. *Horváth Antaltól.* 114. l.; — VI. Két románkori kerekgyház nyoma Győrme gyében. *Ebenhöch Ferencztől.* 120. l.; — VII. A liptó-andrásfalvi bronzkori temető. *Majláth Bélától.* 123. l.; — VIII. Erdély érmészetéhez. *Holländer Leótl.* 130. l.; — IV. Kisebb közlemények. 142. l.; — I. Két gyulai lelet. *Id. Mogyoróssy Jánostól.* — II. Domokos Fehérvári prépost egy Codex R. F. — III. Igazolásunkra. A m. n. muzeum régiségtárának személyzete. Ára 60 kr.

A III. füzet tartalma: Régészeti közlemények, *Ormós Zsigmond*tól. I. Bersovia (Zsidovin.) 145. l. — II. Róbert Károly (1308—1342) király 1335-ik évi érmelelési szerződése, *Érdy Jánostól.* 154. l. — III. Aquincum történetének vázlatja. Irta *Hampel József.* 159. l. — IV. Magyar viseletképek a bécsi császári könyvtárban. Dr. *Rómer Flóristól.* 199. l. — V. Harangjaink ismeretéhez. *Myskovszky Viktortól.* 203. l. — VI. Régi sirköveinkről. Dr. *Rómer Flóristól.* — VII. Kisebb közlemények, 212. l. — VIII. Név- és tárgymutató. 215. l. Ára 70 kr.

IX. kötet: I. füzet. 2 réztáblával és számos fametszvényvel. 70 l. — I. A visegrádi koronabolt és a királyi lakosztály elrendezése. *Henszlmann Imrétől.* — II. A pilíni Leshegyen talált csontvázakról. B. *Nyáry Jenőtől.* — III. Honi erődeink ismeretéhez. *Myskovszky Viktortól.* — IV. A kolozsvári Boldogasszonyról címzett domonkosok, jelenleg ferenczrendiek kolostorának ebédlőtermé. Gr. *Eszterházy Jánostól.* — V. Liptóme gyei őstelepek. *Majláth Bélától.* — VI. A m. n. muzeumban levő kiadatlan *Aurelianus*-féle érmek. *Horváth Antaltól.* — VII. Erdély érmészetéhez. *Holländer Leótl.* Ára 80 kr.

II. füzet. Számos ábrával 103 l. Tanulmányok az ember eredetének történetéből. *Majláth Bélától.* — A monói nagy éremlelet. *Czirbusz Gézátl.* — A czikádori cistercita apátságí templom maradványa. *Myskovszky Viktortól.* — Dácia feliratos emlékei és térképe, *Mommsen* kiadásában, *Ortway Tivadartól.* — Adalék a régi magyar keresztelő medenczék ismeretéhez. *Myskovszky Viktortól.* Ára 2 frt 50 kr.

X. kötet: I. füzet számos ábrával. Tanulmány Sz. Gellért n.-csanádi templomáról. Dr. *Ortway Tivadartól.* — Kiadatlan római feliratok. Dr. *Rómer Flóristól.* — Egyiptomi cultus-maradványok a hazai leletek között, írta *Majláth Béla.* — A magyar nemzeti muzeum érem- és régiséggyűjteménye 1874-ben, írta Dr. *Ortway Tivadar.* 17 ív, ára 2 frt.

II. füzet. Román és átmenetkoru építmények hazánk területén, közli Dr. *Rómer Flóris Ferencz.* 8 ív. Ára 80 kr.

III. füzet. Tibiscum fekvése Dr. *Ortwaytól.* — Adalékok II. Lajos udvari számadásaiból. *Fraknoi Vilmostól.* — *Myskovszky V.* régészeti utazása 1875-ben. — Ára 1 frt.

XI. kötet: I. füzet. Kertesi apátság *Rómer*től. György antiphonale. R. Kiadatlan római feliratok R. Adalék a budai vár helyszíneléséhez. *Rómer*től. Ára 80 kr.

II. füzet. Pest-Pilis megye emlékei *Arányitól.* Liptó m. műemlékei *Myskovszkytól.* Léta vára *Jakab Elektől.* Ára 1 frt.

XII. kötet: Báthori István-féle emlékérem a m. n. muzeumban; Dr. *Hampel Józseftől.* — A sz. Miklóshoz címzett eperjesi r.-kath. templom; *Myskovszky Viktortól.* — Slavoniai leletek; *Boymychich Ivántól.* — A túskevári pálos templom; *Adám Ivántól.* — Egy német nyereg a XIV. századból; *Lipp Vilmostól.* — Azon ágyuk, mozsarak és vetágyuk inventariuma, melyek Buda bevétele után 1686-ban az állásokon találtattak; Dr. *Rómer Flóristól.* — Régi ágyuk a munkácsi várban (1514—1711); *Thaly Kálmántól.* — Mutenum-Feketeváros; *Rácz Józseftől.* — Beregme gyé műemlékei; *Lehoczky Tivadartól.* — A felsőmagyarországi muzeumban levő czéhpecsétokról; *Myskovszky Viktortól.* — Az ugynevezett «arany metszet» esztetikai törvényének alkalmazása a csucsves stylben; *Myskovszky Viktortól.* — Szerkesztői utóirat ehez. — Magyar várak 1437 körül; Dr. *Thallóczy Lajostól.* — Bárbárkori védrendszer nyomai Liptóme gyében; *Majláth Bélától.* — Rákóczy Erzsébet ingóságai a hrussói és kis-tapolcsányi várkastélyokban; *Szerémitől.* — Magyarországi régészeti leletek repertoriuma; Dr. *Hampel Józseftől.* Ára 2 frt.

XIII. kötet: I. füzet. 1879. 4 könyomatu táblával és 35 fametszettel a szövegben. 65 l. I. A kelta uralom emlékei. *Pulszky Ferencztől.* — II. Diós-Győr vára. *Kanitra Kabostól.* — III. Agyagiparunk történetéből. *Majláth Bélától.* IV. A berekszói régi templom Hunyadmegyében. *Torma Károlytól.* — V. Ó-budai templomrom. *Vásárhelyi Gézátl.* Ára 1 frt.

II. füzet. 1880. 50 fametszettel 75 l. I. A polgárdi ezüsttriosz. *Pulszky Ferencztől.* — II. A nagyváradi ős székesegyház. *Bunyitay Vinczétl.* — III. Magyarhoni régészeti leletek repertoriuma. *Hampel Józseftől.* Ára 80 kr.

XIV. kötet: 1886. 35 képes táblával 159 l. I. Leletek a lengyeli őskori telepről. *Wosinszky Mórtól.* — II. A magyarországi bánya- és kamaratisztek emlékérméi. Dr. *T. Gy.-tól.* — III. Præhistoricus arany-, vas- és kőbányászati eszközök Dáciában. *Téglás Gábertól.* — IV. Római márványbányák a Bisztravölgyben, Bukova Hunyadmegyéi falu határán. *Téglás Gábertól.* — V. A fenéki sírmező. *Lipp Vilmostól.* Ára 3 frt 50 kr.

XV. kötet: 1886. 23 képes táblával. A sarmizegetusai mithræum. *Király Páltól.* 129 l. Ára 2 frt 80 kr.

XVI. kötet: 1890. 18 képes táblával és 41 ábrával. I. A Korábia bányászata és kettős sírmezeje Zalatna közelében. Irta *Téglás Gábor.* II. Leletek a lengyeli őskori telepről. Irta *Wosinszky Mór.* Ára 4 frt 50 kr.

MAGYARORSZÁGI RÉGÉSZETI MŰEMLEKEK:

I. kötet: Pécsnek középkori régiségei I. rész. A pécsi székesegyháznak építészete. Irta *Henszlmann Imre.* 1869. 6 réztáblával és fametszvényvel. 97 l. Ára 2 frt.

II. rész. A pécsi székesegyháznak domborművei. Két réztáblával és számos fametszvényvel. 94—372. lapig. Ára 2 frt.

II. kötet: I. rész. Pécsnek régiségei. I. Függelék. A pécsi székesegyházi magánirathoz. — II. Függelék. A sireena. — A pécsi ó-kereszttyén sirkamara. — Irta *Henszlmann Imre.* Számos ábrával. — 165. lapig Ára 2 frt.

II. rész. A bécsi 1873. évi világtárlatnak magyarországi kedvelőinek régészeti osztálya. 10 táblával és 277 fametszettel. Irta *Henszlmann Imre.* — Ára 8 frt.

III. kötet: I. rész. Régi falképek Magyarországon. Irta Dr. *Rómer Ferencz Flóris.* XIII., többnyire színezett képtáblával és LXXVII fametszvényvel. 1—170 lap. Ára 8 frt.

A MAGYAR TUD. AKADÉMIA ARCHÆOLOGIAI BIZOTTSÁGÁNAK KIADVÁNYAI.

- II. rész.* Lőcsének régiségei, *Henszlmann Imre*. XIV táblával és 88 fametszettel. — Ára 6 frt.
- IV. kötet:** *I. rész.* Bártfa középkori műemlékei. A szent Egyed templomának műrégészeti leírása. Irta és rajzokkal illusztrálta *Myskovszky Viktor*. IX fénynyomatu táblával s számos fametszettel. Ára 5 frt.
- II. rész.* 1880. Bártfa középkori műemlékei. A városház s a város erődítményeinek műrégészeti leírása. Irta s rajzokkal illusztrálta *Myskovszky Viktor*. V fénynyomatu táblával s számos fametszettel. 132 l. Ára 4 frt.
- Monumenta Hungariæ archæologica ævi medii.* A nagyszebeni és a székesfehérvári régi templom. Irta *Reissenberger Lajos* és *Henszlmann Imre*. 1883. Nagy 4-edrét 85 l. Ára 4 frt.
- Dr. Lipp Vilmos.* A keszthelyi sírmezők. 1884. 363 rajzzal. 52 l. Ára 1 frt 60 kr.

ARCHÆOLOGIAI ÉRTESEITŐ:

Archæologiai Értesítő 1869—1872. I—VI. kötet. Szerk. *Dr. Rómer Flóris*. — 1873. VII. kötet. Szerk. *Dr. Henszlmann Imre*. — 1874. VIII. kötet. Szerk. *Dr. Henszlmann* vezérlete alatt *Geduly Ferencz*. — 1875. IX. kötet. Szerk. *Dr. Henszlmann Imre* és *Dr. Ortway Tivadar*. — 1876—1879. X—XIII. kötet. Szerk. *Dr. Henszlmann Imre* és *Dr. Nyáry Albert*. Ára kötetenként 3 frt. — 1880. XIV. kötet. Szerk. *Pulszky Károly*. Ára 5 frt. — Uj folyam 1881—1884. I—IV. kötet. Szerk. *Pulszky Károly*. Ára kötetenként 5 frt. — 1885—1890. V—X. Szerk. *Hampel József*. Ára kötetenként 6 frt.

A MAGYAR TUD. AKADÉMIA ARCHÆOL. BIZOTTSÁGA KOZBENJÁRÁSÁVAL MEGJELENTEK:

- A székesfehérvári ásátások eredménye. Irta *Henszlmann Imre*. Nagy negyedrért 226 l. 9 réztáblával és számos fametsz-vénnyel. 1864. Ára 2 frt.
- Műrégészeti kalauz különös tekintettel Magyarországra. *I. rész.* Óskori műrégészet. Irta *Dr. Rómer Flóris*. 134 l. 154 fametszettel. — *II. rész.* Középkori építészet. Irta *Dr. Henszlmann Imre*. 150 l. 250 fametszettel. Ára 2 frt 50 kr. (Elfogyott.)

A MAGYAR TUD. AKADÉMIA II. OSZTÁLYÁNAK ARCHÆOL. ÉRDEKŰ KIADVÁNYAI:

- Henszlmann Imre.* Tanulmányok a góthok művészetéről. 1874. Egy képtáblával 10 kr.
- Pulszky Ferencz.* A magyarországi avar leletekről. 1874. 10 kr.
- Ortway Tivadar.* Margum és Contramargum helyfekvése. 1877. 45 kr.
- Rómer Flóris.* Északnyugoti utam. 1879. 10 kr.
- Torma Károly.* A limes dacicus felső része. 1880. 90 kr.
- Torma Károly.* Az aquincumi amphitheatrum éjszaki fele. (Jelentés az ottani ásátásokról.) Nyolcz fametszettel s tizenöt fénynyomatu táblával. 1880. 1 frt.
- Myskovszky Viktor.* A Renaissance kezdete és fejlődése, különös tekintettel hazánk műépítészeti emlékeire. 1880. 40 kr.
- Majláth Béla.* Forgách Ádám és Báthory Zsófia ékszerének történetéből. 1882. 20 kr.
- Vaisz Ignác.* Masolino olasz képművei. Adalékok a magyar műtörténethez. 1883. 10 kr.
- Dr. Ortway Tivadar.* Egy állítólagos római mediterrán ut Pannoniában. (Egy térképpel.) 1883. 50 kr.
- Dr. Lipp Vilmos.* A keszthelyi dobogói sírmező. 1883. 10 kr.
- Hampel József.* Adalék Pannonia történetéhez Antoninus Pius korában. 1884. 20 kr.
- Ortway Tivadar.* Összehasonlító vizsgálatok a hazai és északkeurópai prähistorikus kőeszközök eredete és régisége körül. Első fele. 1884. 40 kr. — Ugyanaz, második fele. 80 kr.
- Szentkláray Jenő.* A becskerekai vár. 1884. 30 kr.
- Ortway Tivadar.* A prähistorikus kőeszközök régiségi jellegeiről. 1885. 30 kr.
- Bunyitay Vincze.* Szilágymegye középkori műemlékei. 1885. 30 kr.
- Pulszky Ferencz.* Tanulmányok a népvándorlás korának emlékeiről. 20 kr. — Folytatás. 40 kr.
- Téglás Gábor.* Tanulmányok a rómaiak dáciai aranybányászatáról. 40 kr.
- Bunyitay Vincze.* A gyulafehérvári székesegyház későbbi részei s egy magyar humanista. Egy rajz és két fénynyomattal. 1893. 1 frt.
- Téglás Gábor.* Ujabb adalékok az aldunai zuhatagok sziklafelirataihoz s az aldunai határvédelem viszonya Dacia történetéhez egészen Traianus felléptéig. 14 szövegközi rajzzal. 1894. 1 frt.
- Hampel József.* A régibb középkor (IV—X. század) emlékei Magyarhonban. Első rész. Kétszáz képes táblával és a szövegben 48 ábrával. 1894. 5 frt.